

IOAN SLAVICI

AMINTIRI

EMINESCU — CREANGĂ
CARAGIALE — COŞBUC
MAIORESCU

CVLTVRA NAŢIONALĂ

IOAN SLAVICI

AMINTIRI

S'A EDITAT ŞI
TIPĂRIT DE
CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI 1924

PREFAŢĂ

Cele cuprinse 'n cartea aceasta au fost scrise şi publicate în deosebite timpuri, la deosebite ocaziuni şi 'n urma unor deosebite îndemnuri, sunt deci în ele pe ici, pe colo fie repetiţiuni, fie complectări, care vor fi supărând pe unii dintre cetitori. Le cer acestora iertare; am socotit însă, că buna credinţă literară îmi impune să le reproduc toate aşà, cum au fost publicate, fără de nici o scădere şi fără de nici un adaos.

S'a 'ntâmplat însă, că tocmai în timpul, când se tipărià cartea, d-l Panait Istrati a publicat — în numărul dela 21 Septemvrie al «Adevărului Literar» — *pentru tinerimea română nişte lămuriri, în care zice:*

«*Eminescu s'a condamnat pe sine însuş, şi-a mărginit propria sa operă la o meschină notorietate naţională când,* ca ideal de progres uman, s'a mulţumit să dorească doar binele ţării sale».

«*Sărmane Mihail Eminescu — mai zice. — Minte străfulgerată de geniale gândiri, cât ţi-a fost de greu să pricepi pe uriaşii descoperitori şi propovăduitori ai ideei de* desrobire internaţională, *cu care ai fost doar contemporan*».

E pentru mine cestiune de pietate să nu dau publicităţii cartea aceasta fără ca să fi făcut mai nainte încercarea de a produce în tinerimea română convingerea, că mie de altminteri cu deosebire simpaticul d-n Panait Istrati a făcut o mare greşeală publicându-le aceste.

Dacă e adecă vorba de iubirea de oameni, Eminescu şi noi cei de un gând cu dânsul avem să fim puşi chiar mai presus de «uriaşii», *la care se închină d-l Istrati.*

Mai e apoi şi că Eminescu mi-a fost, ce-i drept, îndrumător în multe privinţe, dar într'ale naţionalismului i-am fost eu lui îndrumător şi astfel nimeni nu poate să ştie mai bine decât mine, dacă el şi-a mărginit ori nu opera la o «meschină notorietate naţională».

Fiind bine dumiriţi asupra istoriei popoarelor ce au trăit ori mai trăesc pe faţa pământului, noi ne-am pătruns — înainte de toate — de gândul, că nici în trecut, nici în zilele noastre Statele nu din oameni răsleţi, ci din familii sunt alcătuite.

Familia e chiagul social, şi simţimântul familiar e obârşia celui patriotic.

De când trăesc oameni pe faţa pământului, totdeauna şi pretutindeni s'au bucurat de obşteasca iubire şi de încredere cei ce ca fii, ca soţi, ca părinţi şi ca fraţi au fost oameni cum se cade, şi despreţuiţi, urgisiţi, osândiţi cu toată asprimea au fost cei ce şi-au nedreptăţit părinţii, soţia, copiii ori fraţii, i-au minţit, i-au amăgit, i-au înşelat ori i-au asuprit în ori şi ce fel. Drept om cum se cade e socotit numai cel ce 'n toate împrejurările-şi dă silinţa să le facă cât se poate de plăcută viaţa celor ce trăesc împreună cu dânsul în aceea-şi familie, şi nici unul dintre uriaşii, la care se închină d-l Istrati, nu se va încumetà să spună, că e vrednic de laudă cel ce îi face părintelui său, soţiei sale, fiului ori fratelui său nesuferită viaţa. — Nu ţi se iartă aceasta nici faţă cu cei ce ţi-o fac ţie nesuferită.

Tot atât de puţin se va 'ncumetà vreunul să spună, că e vrednic de laudă cel lipsit de pietate către răposaţii săi părinţi, buni şi străbuni ori cel ce prin faptele sale, prin felul său de a vieţuì îşi face familia fie de ruşine, fie urgisită. E'n firea lucrurilor, ca fiecare să-şi dea silinţa de a ridicà vaza şi buna stare a familiei sale, şi cel lipsit de silinţa aceasta e deopotrivă cu ramura uscată a arborelui.

Cultul vetrei familiare e condiţiune neapărată pentru sănătoasa vieţuire împreună a oamenilor, şi tinerii, pe care îi are

în vedere d-l Istrati, trebuie să se pătrundă de convingerea, că nu poate să fie nici bun cetăţean, nici om bun cel ce nu e bun fiu, bun soţ, bun părinte şi bun frate. — Fiind înzestrat cu mari destoinicii, el poate să-i fie de mare folos societăţii, în mijlocul căreia-şi petrece viaţa, dar vrednic de încredere nu e, căci nu putem niciodată să ştim, dacă nu cumva mâne ori poimâne, împins de egoism, de amor propriu, de vanitate ori de ambiţiune, va abuzà de destoiniciile sale, şi dacă nu cumva binele purces din lucrarea lui e mai prejos de răul ce-l face îndrumând societatea prin felul lui de a vieţuì.

Rabindranat Tagore, când cu plimbarea lui prin Europa, fiind întrebat de cineva asupra impresiunilor, pe care le-a avut, a răspuns, că a trecut prin o societate pornită spre disolvare. Aceasta pentrucă 'n civilizaţiunea noastră se pierde din ce în ce mai mult simţământul familiar şi din preună cu el iubirea de oameni.

Sunt fără 'ndoeală în Europa state puternice şi înfloritoare, dar oamenii trăesc mâncându-se între dânşii mai rău decât fiarele. Nu numai că asuprim şi despuiăm lumi întregi pentruca să ne putem îmbuibà, ci mai ieri alaltăieri am adus din Asia, din Africa, din America şi din Oceania mii şi mii de oameni nevinovaţi, ca să-şi pună 'n joc viaţa ajutându-ne să ne măcelărim între noi. Aceasta pentrucă nu ne mai dăm seama, că una şi aceeaşi fiinţă suntem cu toţii.

Trupul omenesc nu e alcătuit din celule, ci din organe, care au fiecare rostul său în desfăşurarea vieţii, şi dacă vreunul dintre aceste organe s'a îmbolnăvit, tânjeşte întregul organism. Tot astfel omenirea nu din oameni, ci din popoare fireşte închegate e alcătuită, şi dacă viaţa vreunuia dintre popoare e sdruncinată, se sbate întreaga omenire.

Dându-se deci pe sine însuşi jertfă pentruca să ridice nivelul moral şi intelectual al poporului român, Eminescu cauza omenirii o servià.

Nu-i adevărat, că el se «mărginià» *la o* «meschină» *notorietate dorind* «numai binele ţării sale». — *El puneà în gândul lui*

sus pe toți cei ce ostaneau și aduceau jertfe, ca să scadă durerile omenești ridicând nivelul moral și intelectual fiecare în țara sa și la poporul, din care face parte. Lupta lui era îndreptată împrotiva celor ce prin faptele lor sporiau durerile omenești și coborau nivelul moral și intelectual în mijlocul mult încercatului popor român.

Sus puneà el în gândul lui și pe Domnii ori pe boierii, care au întemeiat așezăminte culturale, au zidit biserici și au întemeiat așezăminte culturale, au zidit biserici și au înființat mănăstiri, spitaluri ori alte așezăminte de binefacere, dar biciuià cu toată asprimea apucăturile boierilor lipsiți de pietate familiară, care prin felul lor de a viețuì făceau boierimea fie de rușine, fie urgisită.

D-l Panait Istrati s'a pripit vorbind despre «Grecotei cu nas subțire» *și despre* «Bulgăroi cu ceafa groasă».

Vorba nu e de Greci, care fie 'n Grecia, fie aiurea ostenesc și aduc jertfe spre a ridicà nivelul moral și intelectual al poporului grecesc, nici de Bulgari, care aduc jertfe în interesul poporului bulgar, nici măcar de Greci și de Bulgari, care pe pământul României își agonisesc averi prin muncă cinstită, ci de niște oameni ca Dandanache, care s'au lepădat de neamul lor, de părinți și de frați, și strigă 'n gura mare, că sunt chiar mai români decât Românii de obârșie, iar aceasta pentruca prostind lumea, să-și asigure pozițiuni în Statul român, să 'ngrămădească bogății și să poată trăì pe nemuncite în răsfățare.

In rând cu aceștia a pus el și pe mulți, care nu erau nici Greci, nici Bulgari, ci fie poeți, care prin «protecție de fuste»—*voiau să devie cumularzi, fie oameni ca* «dolichodactilul», *care-a adunat milioane și-a fost îmmormântat pe cheltuala țării.*

Când vorba e de aceștia, poate d-l Istrati să stea fără de supărare alăturea cu «Sărmanul Eminescu».

Nu e în practica vieții vorba de simțăminte, ci de fapte, și naționalismul nostru ne 'ndrumà să avem față cu «frații» noștri români aceleași purtări ca față cu membrii familiei, din care face fiecare parte, ear față cu cei ce nu sunt Români aceleași purtări ca față cu frații noștri români.

Nu cred deci, că e'n lumea aceasta om, care poate dovedi, că Eminescu n'a luat parte atât la bucuriile, cât şi la durerile altor popoare ori că el fie în scrisa lui, fie prin graiu viu a minţit, a amăgit, a înşelat ori a ispitit pe cineva să asuprească şi să nedreptăţească în ori şi ce fel pe alţii — fie ei chiar duşmani ai poporului român ori ai săi personal. — Pentru dânsul oamenii toţi erau deopotrivă, şi 'n toate clipele vieţii lui a ţinut să nu-şi facă neamul nici de ruşine, nici urgisit, ci să-i câştige prin faptele sale simpatii şi încredere.

De curând reposatul Anatole France a zis undeva, că oamenii superiori au inima deschisă. Noi am stăruit totdeauna în gândul, că oamenii toţi ar trebui să aibă în toate împrejurările inima deschisă. — Cel mai mare dintre toate darurile fireşti e graiul omenesc; imbecil, ori mişel odios trebuie dar să fie cel ce e'n stare să abuzeze de darul acesta pentruca să mintă ori să amăgească pe alţii, să-i ispitească şi să-i înduplece a săvârşi fapte, care sunt contra firii omeneşti.

N'au să pună tinerii Români nici pe Eminescu, nici pe Caragiale ori pe Coşbuc în rând cu cei ce propagă ura între oameni şi stărue ca Românii să le facă altora ceeace Maghiarii, Nemţii, Ruşii, Sârbii ori Grecii li-au făcut ori le mai fac unora dintre Români. Pentru asmuţătorii aceştia România fie mică, fie mare, e un fel de vacă lăptoasă, la ugerul căreia numai dânşii au să sugă, dacă se poate fiecare la mai multe ţîţe. — Strigă şi ei în gura mare ca «Grecoteii» *şi* «Bulgăroii» *— tot pentruca, prostind pe cei lipsiţi de judecată, să poată trăi pe nemuncite — tolănindu-se pe divanuri şi 'n automobile, îmbuibându-se la banchete, răsfăţându-se prin palaturi şi prin casteluri ori făcând dese şi lungi călătorii de plăcere.*

Poporul român n'a asuprit niciodată pe nimeni, ci a crescut, s'a întărit şi s'a ridicat deasupra cu toate că mereu a fost asuprit de alţii. El are deci fireasca menire de a-i aduce omenirii un mare serviciu stabilind forma raţională pentru paşnica şi rodnica lucrare împreună a oamenilor ce fac parte din deosebite popoare. Menirea aceasta n'o va împlinì făcându-le altora nesuferită

viaţa, nici risipindu-şi puterile în zadarnice silinţe de a desfiinţà alte popoare, ci ducând mai departe lucrarea pornită de înaintaşii săi şi desvoltându-se potrivit cu firea sa.

Aşà au tinerii români să-şi înţeleagă rostul în viaţa poporului român.

Popoare au existat de când e lumea şi vor există câtă vreme vor trăì oameni pe faţa pământului, prin ele s'a ridicat şi se va mai ridicà neamul omenesc: idealul firesc e înfrăţirea — *nu a oamenilor, ci a* popoarelor, *şi avem să ne ferim de cei ce rup legăturile între oameni dându-şi silinţa să slăbească simţământul familiar, cel religios ori cel naţional.*

Zeci de ani dearândul am dat dovezi despre sincera noastră iubire de oameni spuindu-le mereu Maghiarilor, că cei mai primejdioşi duşmani ai lor sunt cei ce-i îndeamnă să-i prigonească pe Români, pe care mâne ori poimâne vor fi nevoiţi să-i caute şi nu vor mai puteà să-i găsească. — E peste putinţă, ca azi să nu le spunem şi fraţilor noştri români, că numai duşmanii poporului românesc pot stăruì, ca Românii să facă şi ei ceeace au făcut Maghiarii şi mai fac Grecii şi Sârbii.

Nu? — Oamenii ca Eminescu nu pot să fie «xenofobi».

Vorbind despre «străinătate» *şi despre* «cei ce au îndrăgit străinii», *Eminescu avea'n vedere numai pe cei ce într'un fel ori într'altul ne 'mpiedecau în desvoltarea potrivită cu firea poporului român şi cu tradiţiunile lui culturale ori prin felul lor de a vieţuì coborau nivelul moral şi cel intelectual în mijlocul poporului român.*

De asemenea oameni se va fi depărtând şi d-l Panait Istrati şi au să se ferească şi tinerii români, de dragul cărora public cartea aceasta.

IOAN SLAVICI

A M I N T I R I

E M I N E S C U - O M U L

I

Eram în multe privințe foarte deosebiți unul de altul și am fost cu toate aceste buni, în mai multe rânduri chiar nedespărțiți prieteni; deaceea mi-a fost totdeauna greu să vorbesc despre dânsul, căci nu puteam s'o fac aceasta fără ca să vorbesc și despre mine însumi. Am tăcut chiar și atunci când alții, care-l știu numai din auzite și din puțina lui scrisă, au spus despre dânsul și ceeace nu-i adevărat, și n'am să vorbesc nici acum despre Eminescu, poetul, care trăește, ci despre omul, care a murit, sunt acum douăzeci de ani.

Mie nu mi-a fost Mihail Eminescu poet, nici, în genere, scriitor, ci om sufletește apropiat, pe urma căruia am avut multe zile de mulțumire senină, și povățuitor în cele literare. Ani de zile de-a rândul nu am publicat nimic mai nainte de a-i fi citit și lui ceea ce am scris, căci mulțumirea mea era să-l văd pe el citind cu mulțumire cele scrise de mine. Numai de tot rar se întîmpla însă, ca să-mi citească și el ceea ce scria, căci de cele mai multe ori era mîhnit când se uita în fața mea. Imi plăcea scrisa lui, dar țineam la el și mă atingea dureros asprimea, cu care îi judeca pe oameni, încît aşi fi voit ca altul să spună ceeace spunea el.

Nu se putea împăca felul de a scrie al lui cu viața, pe care o avusem eu mai nainte de a mă fi împrietenit cu dînsul.

Eminescu și eu ne-am împrietenit în iarna anului 1869 la Viena, unde ne urmam studiile universitare.

Deși tânăr de abia douăzeci de ani, el avuse până atunci o viață sbuciumată, umblase ani de zile de-a rândul răsleț ca un copil pierdut, se sbătuse pe la Sibiu, pe la Blaj, pe la Beiuş și ca suflor la trupe călătoare, în fel de fel de mizerii, cunoștea în toate amănuntele ei partea urîtă a vieții omenești și era oarecum copt înainte de vreme. Nu-și urmase în mod regulat studiile secundare, dar citise mult și nu numai își făcuse reputațiunea literară, ci știa totodată multă carte și judeca cu capul lui. Cu deosebire largi îi erau cunoștințele în ceeace privește literatura tuturor popoarelor, istoria universală și cea română îndeosebi, filosofia tuturor timpurilor și limbile clasice și cea română.

Iară eu trăisem în o lume strîmtă și nu știam nimic.

Avusem o copilărie, care acum, la vârsta, la care mi-a fost dat să ajung, după desamăgirile, prin care am trecut, și 'n împrejurările, în care-mi petrec viața, mi se pare înspăimântător de fericită.

Eram, alăturea cu o soră mai mare, singurul băiat la părinți, oameni cu stare, fruntași știuți de bine în lumea lor și legați fie prin înrudire, fie prin prietenie, cum se zice, cu toată lumea. Ori și unde mă duceam, dedeam peste o mătușă, colo peste o verișoară, iar în altă parte peste o fină ori peste o prietenă a casei și eram întîmpinat cu dragoste și purtat oarecum în palme.

Acasă ochii tuturora erau îndreptați asupra bunicului meu adoptiv din partea tatei, un cărbunar rămas din timpul lui Bonaparte, care și după 1860, om trecut de șaptezeci de ani, păstra cu sfințenie portul din tinerețele sale, păr lung împletit în coadă și prins în pepten de baga, pălărie cam înaltă și cu borduri late, gheroc de postav măsliniu cu pulpanele până la genunchi, băț lung cu mînerul de argint și pantofi cu cataramă mare. Indată ce am ajuns să umblu, mă lua de mână și mă ducea la biserică, unde-și avea locul în cea d'ântâiu strană dela dreapta și ținea să rostească în timpul slujbei «Crezul» și «Tatăl nostru». Mîngîierea bătrînețelor lui era

gândul, că o să iasă din mine cărturar de frunte, şi-mi spunea serile poveşti, mă învăţă mai tîrziu să citesc Apostolul, mă punea să citesc Alexandria, Isopia şi alte cărţi de pe timpul acela, iar în urmă, când eram de zece ani, a stăruit să fiu hirotonit citeţ.

Tatăl meu, om de o rară duioşie, mă avea numai pe mine şi-mi făcea toate voile, iară soră-mea, fiica lui, îmi era ocrotitoare şi mă păzia ca ochii din capul ei.

Era în lume o singură ființă, care n'avea slăbiciune pentru mine, mă ţinea de scurt şi nu era niciodată mulţumită cu felul meu de a fi, o femee vioaie şi aspră, care toate le vedea şi le înţelegea şi pe care până chiar şi «Tata bătrân» o ştia de frică, dar aceasta îmi era mamă. Avea însă şi dânsa o slăbiciune: ţinea să aibă casa plină de copii şi afară de soră-mea şi de mine a mai crescut încă şase copii, orfani de ai rudelor noastre. — Işi făcuse deci gândurile ei în ceeace priveşte educaţiunea, şi unul din aceste era, că ceeace-l face pe om în adevăr om nu e ştiinţa, ci deprinderea cu buna rînduială în toate şi îndrumarea spre lucrare necurmată. După părerea ei cartea nu preţuia nimic şi numai ceeace învăţam să fac putea să-mi fie de folos. Când dar alţii se bucurau, că învăţ bine la şcoală, ea îi lua în rîs şi-mi scotea la iveală păcatele, mai că nu-mi ţin lucrurile în bună rînduială, mai că nu păstrez curăţenia, mai că sunt pripit ca un ied, mai că umblu de ici până colo fără de nici un rost, mai că îmi petrec timpul în trîndăvie. Şi tot trîndăvie era pentru dînsa şi cînd mă vedea înfundat în vre-o carte. Ţinea să mă vadă alergînd ori făcînd ceva, croind vre-un plan, puind la cale vre-un lucru, încordîndu-mi puterile, ca să scot ceva la capăt.

Era dar de tot puţină cartea, pe care o ştiam. Lasă că la şcolile, unde am umblat, prea mult nu se putea învăţa, dar tot aşi fi învăţat ceva, dacă nu aşi fi ştiut, că prin aceasta nu-i făceam nici o bucurie şi mamei, care-mi era mai presus de ceilalţi. După ce am terminat a şaptea clasă de liceu, am rămas acasă. Lasă că părinţii mei scăpătaseră, dar mama şi

eu eram de părere că pot să mai învăţ şi fără ca să umblu la şcoală. In urma stăruinţelor celorlalţi am trecut, ce-i drept, la sfârşitul anului examenul şi am luat şi diploma de maturitate, apoi m'am înscris la facultatea de drept a universităţii din Pesta.

La Pesta am stat vreo patru luni mai mult prin cafenele, apoi m'am întors iar acasă şi nici nu mi-aş mai fi urmat studiile, dacă n'aş fi fost nevoit să-mi fac anul de voluntariat.

Aveam, ca voluntar, dreptul de a alege localitatea, în care-mi fac anul, şi am ales Viena, unde m'am înscris la universitate pe anul al doilea.

Aşa am ajuns eu la Viena: am făcut călătoria până'acolo pe cheltuiala împăratului, care m'a îmbrăcat, mi-a dat adăpost în o cazarmă, mă hrănia şi-mi dedea voie să-mi urmez înainte de amează-zi studiile la universitate şi să fac numai după amează-zi esercițiii militare.

Cazarma, în care stăteam, se afla la o depărtare de vreo opt chilometri dela palatul de atunci al universităţii. Intr'una din zile, căpitanul meu, om bun ca toţi oamenii, m'a întrebat, dacă nu mi-e prea lung drumul, pe care am să-l fac în fiecare zi, ducându-mă la universitate şi întorcându-mă la cazarmă.

I-am răspuns, că sunt obicinuit a mă scula de dimineaţă, tot o slăbiciune a mamei, şi am destul timp să fac cei opt chilometri.

«Dar cursurile ţin până la douăsprezece, — a'ntîmpinat el, — şi n'ai timp să te întorci la masă».

Peste câteva zile am fost dar transferat la alt regiment, care se afla în cazarma «Franz Iosef», a treia casă dela universitate.

Aceste erau împrejurările, în care mă aflam când l-am cunoscut pe Eminescu. După ce trăisem timp de aproape doi ani la ţară şi mă socoteam cel mai fericit om în mijlocul marelui oraş, unde vedeam atât de multe lucruri frumoase şi nu mă simţeam de loc străin, căci, deşi nu prea puteam să vorbesc cu nimeni în nemţeasca mea de tot pocită, eram întâmpinat pretutindeni cu multă bunăvoinţă.

Eminescu era înscris la facultatea de filosofie, dar îl vedeam regulat la interesantul curs de economie națională a lui Lorenz Stein, precum și la cel de drept roman al lui Ihering, — un tânăr oacheș, cu fața curată și rasă peste tot, cu un lung «clăbăț» bănățănesc peste pletele negre, cu ochi mărunți și visători și totdeauna cu un zâmbet oarecum batjocoritor pe buze, — un Albanez, îmi ziceam, poate chiar un Persian.

Cîteodată se plimba, printre lecțiuni, pe coridor cu alți tineri atunci mie necunoscuți. Erau Toader Nica și Ioan Bechnitz, Ioniță Bumbac ori vreun alt bucovinean.

Deși trecuseră vre-o două luni decînd mă aflam la Viena, singurul Romîn de acolo, pe care-l știam, era Ioan Hosanu, care studia medicina. El venea cîteodată să mă iea cu dînsul, la masă. Prin el am făcut cunoștință cu Eminescu și cu Ioniță Bumbac, care scria și el versuri, și am luat masa împreună.

Mi-a rămas viu întipărită bucuria de a mă fi încredințat, că Albanezul meu nu e Persian, ci Romîn de ai noștri, și'n timpul mesei am avut toți trei și mai ales eu o vie discuțiune cu Eminescu, încît ași fi stat pînă seara, dacă n'ași fi fost nevoit să mă prezent înainte de două la cazarmă.

La cazarmă ne aflam în aceeași sală treizeci și cinci de voluntari, studenți adunați de pe la toate școlile, din toate țările și de toate neamurile, cei mai mulți băieți voioși, care le făceau toate val vîrtej. Fiindcă-mi făcusem reputațiunea de om ordonat și iubitor de curățenie, am fost însărcinat de căpitanul nostru să port grijă de curățenie și de buna rînduială în dormitorul nostru, unde ni se făceau și lecțiunile de teorie. O vie îngrijare mă cuprindea cînd mă gîndeam că se întorc băieții, căci în fiecare clipă putea să-mi vie inspecțiune. Aflînd lucrul acesta, Eminescu se uita mereu la ceasornic și-mi dedea zor să plec, apoi m'a însoțit pînă la cazarmă pentru ca, pe drum, să urmăm discuțiunea.

Se izbiau în noi amîndoi una de alta două lumi pornite din aceeași obîrșie, dar desfășurate fiecare în felul ei și una largă și luminoasă, iar ceealaltă strîmtă și neguroasă.

Il văd, par'că, şi acum uitîndu-se din cînd în cînd speriat şi scos din răbdare la mine.

Om de o veselie copilăroasă, el rîdea cu toată inima, încît ochii tuturora se'ndreptau asupra lui. In clipa următoare se 'ncrunta însă, se strîmba ori îşi întorcea capul cu dispreţ. Cea mai mică contrazicere-l irita; muzica de cele mai multe ori îl supăra; şuierătura-l făcea să se cutremure; ori şi ce scîrţiitură-l scotea din sărite.

Şi adeseori el îmi zicea «Taci, nu mai scîrţîi!»

El crescuse în Moldova, în Bucovina, la Sibiiu, la Blaj, la Bucureşti şi în multele lui cutreerări mereu în mijlocul poporului romîn, citise cronicarii şi multe cărţi bisericeşti, cunoştea literatura romînă în toate fazele ei, şi în acum destul de lunga mea viaţă n'am cunoscut om stăpînit deopotrivă cu dînsul de gîndul unităţii naţionale şi de pornirea de a se da întreg pentru ridicarea neamului romînesc. Incîntat de trecutul Romînilor şi de marile lor destoinicii, el era scîrbit de prezentul după părerea lui urît, admira pe bătrîni şi se uita cu însufleţire în viitorul luminos. Ceeace noi numim sentimentalitate nu exista pentru dînsul. El n'avea slăbiciuni pentru nimic. Toate porniau la dînsul din convingere, şi ceeace noi ceilalţi facem din iubire, el făcea din hotărîre nestrămutată, iar ura se dedea la dînsul ca dispreţ pe faţă. Niciodată nu l'am văzut plîngînd şi nu cred că era în stare să plîngă, iar cu înduioşare numai despre muma lui l'am auzit vorbind.

Eu îmi petrecusem în mijlocul Romînilor dela Şiria mea numai copilăria, iară mai târziu atît la şcoală, cît şi afară de şcoală am trăit în societatea maghiară, în care m'am simţit totdeauna bine, ba 'n cele din urmă mai bine decît în cea romînească, de care mă înstrăinasem. Nu cunoşteam nici trecutul poporului romîn, nici literatura romînă şi vorbiam romîneasca, pe care o ştiam din copilăria mea. Trecut ca o pasăre voi asă prin lume, aveam de pretutindeni reamintiri plăcute şi vorbiam cu înduioşare despre toţi şi despre toate, pînă chiar şi despre căpitanul, care mă transferase la cazarma «Franz Iosef» ori

despre caporalul, care la împărţirea bucatelor îmi dedea voie să-mi aleg după plac bucata de carne. Nu puteam dar nici să înţeleg, nici mai ales să admit deosebirea, pe care o făcea el între romîni şi alţi oameni. In gîndul meu oamenii toţi erau buni şi vrednici de a fi iubiţi, şi dacă el ţinea să mă convingă că judec greşit, eu ţineam să-l conving că puţinii oameni, care sunt răi, sunt numai stricaţi.

Aceasta o admitea şi el. Cel mai hotărîtor gînd al lui era, că omul e din fire bun, că odată oamenii toţi au fost buni şi că idealul social e, ca iar să se facă buni, cum au fost, dar acum în zilele noastre, cei mai mulţi sunt stricaţi şi că stricăciunea s'a întins şi se va 'ntinde mereu cîtă vreme nu va fi băgat cineva cu un biciu cu pleasna de foc spaima 'n oameni.

Era peste putinţă să ajungem la înţelegere, şi 'n vreme ce eu îmi făceam exerciţiile în curtea cea largă, el se plimba prin faţa cazărmii.

Pe la cinci apoi, după ce scăpam, iar urmam discuţiunea, fie plimbîndu-ne prin apropiatul parc orăşenesc, fie stînd la o masă din colţul vre-unei cafenele mai dosnice.

Aşa mi-l aduc aminte din timpul acesta şi mă cuprinde şi acum, după patruzeci de ani, înduioşarea cînd serile aud sunîndu-se de retragere, căci mă mai văd întorcîndu-mă cu dînsul la cazarmă. Eu voiu fi fost atunci pentru dînsul un interesant obiect de studiu, dar el pentru mine era un nesecat isvor de ştiinţă, de înţelegere şi de îndrumări bune.

Ori şi cît de multe şi de mari ar fi fost deosebirile dintre noi, erau cîteva lucruri, care ne legau pentru toată viaţa.

Deşi el naţionalist în cel mai aspru înţeles al cuvîntului şi foarte pornit spre intoleranţă, iară eu mai mult ori mai puţin cosmopolit, cunoşteam amîndoi şi în deosebi eu chiar mai mult decît dînsul viaţa poporului romîn în toate amănuntele ei pline de farmec şi eram deopotrivă încîntaţi de ea. Ziceam eu, că nu fac nici o deosebire între Romîni şi alţi oameni, dar ştiam, că între popoarele, pe care le cunoşteam din propria mea intuiţiune, nu e nici unul, care se poate asemăna cu

Romînii în ceeace priveşte bogăţia vieţii sufleteşti şi destoiniciile de tot felul. Imi rămăsese aceasta din timpul copilăriei petrecute într'o lume, în care «om» era numai Romînul, iar ceilalţi, fie Unguri, Şvabi, Sîrbi, Şoacăţi ori Jidovi, erau socotiţi dacă nu spurcaţi, cam aşa ceva.

Din această convingere despre superioritatea poporului romîn purcedea nestrămutata noastră credinţă în viitorul neamului romînesc şi năzuinţa de a lua parte la lucrarea urmată în vederea lui.

Alt lucru, care ne lega, era cultul trecutului, acelaşi la amîndoi, deşi gîndul lui sbura la Mircea, la Ţepeş, la Alexandru cel Bun şi la Ştefan cel Mare, la Mihaiu Vodă şi la Matei Basarab, iară eu, care nu-i ştiam pe aceştia, îmi reaminteam pe Corvin, pe Zápolya, pe Bátory, pe Bethlen, pe Rákoczy şi pe Tökölyi, şi ne întîlneam numai în trecutul mai apropiat, cînd vorba era de Horia şi de Iancu, pe care îi ştiam atît de bine din timpul copilăriei mele.

De acelaşi spirit conservator eram pătrunşi amîndoi, şi amîndoi eram dinastici, el prin convingere, iară eu prin tradiţiune familiară.

Eu crescusem apoi în biserică, iară el cunoştea la vîrsta de douăzeci de ani nu numai învăţăturile cuprinse în Evangelii, ci şi pe ale lui Platon, pe ale lui Confuciu, Zoroastru şi Buddha şi punea religiozitatea, ori şi care ar fi ea, mai presus de toate.

Dacă aşi fi cunoscut dar şi eu lumea, în care se sbătuse dînsul, n'am mai fi avut de ce să discutăm. Abia însă târziu şi numai încetul cu încetul am ajuns să mă încredinţez, că el avea dreptate cînd îmi spunea, că e multă răutate în lume şi că stricăciunea se întinde mereu. Zadarnice îi erau silinţele de a mă convinge, că e lipsit de judecată cel ce pune temeiu pe bunele porniri ale oamenilor şi că, vorba lui statornică, buni sunt numai cei proşti: trebuia să mă isbesc cum se isbise dînsul, de toate şi să simt durerile, prin care trecuse el, pentru ca să-l înţeleg. El îmi spunea însă, că sunt prea lipsit de cultură pentruca să-l pot înţelege şi-şi dădea silinţa să mă lumineze.

El lucra pe timpul acela la traducerea operei lui Kant asupra raţiunii pure, era plin de Spinozza, pe care-l citise de curînd, şi citea pe Fichte.

«Tu, — îmi zise el într'una din zile, — să nu-ţi perzi timpul cu aceştia. Să 'ncepi cu Schopenhauer, să treci apoi la Confuciu şi la Buddha, să mai citeşti în urmă şi ceva din dialoagele lui Platon şi ştii destul».

«Dar, — i-am răspuns ca om cu minte, — eu am să mă prepar pentru primul examen de Stat. Ştii, că anul întîiu n'am învăţat nimic, iar acum îmi fac şi serviciul militar: cum voiu putea trece examenul, dacă-mi pierd timpul citind lucruri, care nu-mi sunt de nici un folos?»

«Ascultă-mă pe mine, — a stăruit el, — o să te pre pari mai uşor şi o să fii mai bine pregătit, dacă faci cum îţi spun eu».

Fiindcă nu ştiam destul de bine nici nemţeşte, nici franţuzeşte, am citit împreună mai întîiu «Despre rădăcina pătrată a principiului raţiunii suficiente», apoi, în franţuzeşte, traducerea dialoagelor lui Platon şi din «L'Orient pittoresque» dări de seamă despre budhism şi confucianism. Abia 'n urmă am citit eu singur celelalte scrieri ale lui Schopenhauer, discutam mereu cu Eminescu, care nici atunci, nici mai tîrziu nu admitea vederile marelui filosof german decît în ceeace priveşte princicipiile generale, că lumea cea adevărată nu e cum o vedem noi, că sufletul e o fiinţă neatîrnătoare de trup şi că fundamentul moralei e simţămîntul de compătimire, tot adevăruri vechi şi deapururea nouă.

Aşa a trecut iarna şi primăvara. Nu era zi fără ca să ne 'ntîlnim, şi toate oarele libere ni le petreceam împreună. In urma stăruinţelor lui am început să citesc romîneşte, m'am deprins încetul cu încetul cu rostirea literară a vorbelor şi am scris, cum zicea el, în şirieneasca mea, mai întîiu comedioara «Fata de birău», apoi povestea «Zîna zorilor» şi în cele din urmă studiul «Noi şi Maghiarii». Deoarece eu nu eram în stare să scriu corect, el îmi copia manuscrisele făcînd în ele corecturi

cu multă discrețiune și le trimetea la «Convorbiri Literare», cu care avea legături. Tot în urma stăruințelor lui audiam amîndoi regulat la cursul de anatomie a lui Hirtl și la cel de fiziologie al lui Brücke.

Pe la sfîrșitul lunei Mai mi-am cerut termin pentru examenul de Stat, apoi am plecat cu regimentul în tabăra dela Brück-a d. L. ca să iau parte la manevrele de acolo.

Eminescu a plecat și el acasă, și abia la începutul viitorului an școlar ne-am revăzut în împrejurări cu totul schimbate.

In tabără suna «Tagwache» în crepetul zorilor și exercițiile se urmau pînă la amează-zi. Aveam dar după prînz timp liber, ca să mă prepar pentru examen. Ni se mai dedea apoi după manevrele mai obositoare și câte o zi de repaus. Mai erau duminecile și zilele de sărbători împărătești. Eminescu avea dreptate: vre-o două săptămîni după întoarcerea mea din tabără m'am prezentat la examen și l'am trecut cu laudă, încît mi-a rămas timp să mă prepar și pentru examenul de ofițer, pe care l'am trecut în Septemvrie. Eram foarte fericit, dar în ziua, cînd am desbrăcat uniforma și am fost nevoit să părăsec cazarma n'aveam nici cu ce să mă îmbrac, nici unde să stau, nici ce să mănînc. Am plecat dar acasă, unde mama mea, care era de părerea, că am învățat destul, pusese la cale alegerea mea de notar.

Peste puțin m'am întors însă iar la Viena. In vreme ce Eminescu-și dedea silința să-mi găsească un fel de bursă, ceilalți prieteni din Viena mi-au găsit ocupațiune într'un institut particular din Viena, unde pentru 40 fl. pe lună aveam să prepar doi băieți maghiari, care nu știau nemțește. In urmă luam 50 fl. ca să prepar trei băieți romîni, frații Feraru din Craiova. Le dedeam lecțiuni și-i scoteam Duminicele și zilele de sărbători prin oraș ori prin împrejurimi.

Ne 'ntîlniam deci mai rar Eminescu și eu, dar tot lucram împreună și nu odată am petrecut zile 'ntregi plimbînd băieții prin împrejurimile Vienei.

II

Pornind din gîndul transcendental al stăpînirii de sine, Schopenhauer deosebeşte în om caracter inteligibil şi caracter empiric. Mie mi se pare deosebirea mai luminoasă dacă vom pune întrebarea aşa: cum vrea omul el însuşi să fie şi cum este el în adevăr sub stăpînirea împrejurărilor, în care trăeşte?

E mai presus de toată îndoiala, că omul cel adevărat e aşa, cum el însuşi vrea să fie, şi că, răpusă de nevoi, firea se strică şi se falsifică.

Voi cerceta deci şi eu, înainte de toate, cum voia Eminescu el însuşi să fie, şi numai apoi voi constata, cum l'au stricat şi falsificat grelele nevoi, cu care a avut să se lupte în scurta lui viaţă.

In timpul, pe care l'a petrecut la Viena, el ţinea mult să aibă locuinţă comodă, largă, curată, liniştită şi luminoasă, să se îmbrace curat şi bine, să-şi aleagă mîncările după plac, să fumeze ţigări fine, să-şi gătească el însuşi cafeaua de Mocca şi bea numai vinuri de calitate superioară ori apă curată. Aşa l'am cunoscut eu, şi tot aşa şi-l vor fi aducînd aminte şi cei încă 'n viaţă, care au trăit atunci în legături mai apropiate cu dînsul.

Era om cu trebuinţe puţine, dar cu apucături boiereşti, care ştia să sufere şi să rabde fără ca să se plîngă şi respingea cu un fel de oroare tot ceeace i se părea vulgar, mijloacele, pe care tatăl său i le punea la dispoziţiune, erau îndestulătoare pentru traiul, pe care şi-l doria, căci primea regulat cîte 18—20 galbeni pe lună, deseori şi mai mult.

Pornirile lui erau însă atît de vii, încît îi covîrşiau puterea stăpînirii de sine.

El citia, înainte de toate, mult şi cu o repeziciune uimitoare, nu vorbă cu vorbă, ci cuprinzînd cu privirea fraze întregi. Era deci în curent şi cu publicaţiunile nouă, şi cu cărţile vechi ce se găsiau pe la anticari. In acelaşi timp ţinea să citească 'n tignă şi nu se ducea pe la bibliotecile publice. Indată dar ce primia banii de acasă, îşi cumpăra cărţi şi timp de câteva zile nu-l

mai vedea nimeni. O ducea 'n cafele gătite de dînsul la maşina de spirt şi 'n mezeluri cumpărate 'n pripă. Deşi ţinea foarte mult la biblioteca lui, nevoia-l silea să înceapă a vinde dintre cărțile citite pe la anticari şi ajungea în cele din urmă de nu mai avea nici cafea, petrecea zile întregi fără ca să mănînce și cerea cîte o «pițulă» mai dela unul, mai dela altul. Niciodată nu lua notițe, dar cînd primea banii de acasă, cel dintîiu gînd îi era să-şi achite datoriile, și era peste putință să uite pe cineva. Eu profitam de ocaziune şi mă împrumutam dela dînsul pentruca să mă achit apoi dîndu-i în fiecare zi cîte 40—50 creițari.

Poate ori şi cine să-şi închipuiască, ce harababura se producea în locuința lui în timpul zilelor, pe care le petrecea închis în casă. Pentru el nu exista deosebirea, pe care o facem noi ceilalți între ziuă şi noapte, ba una din slăbiciunile lui era să profite de liniştea nopţilor, şi sunt foarte multe nopțile, pe care eu, om altfel prozaic, le-am petrecut cu dînsul fie plimbîndu-ne pe străzile liniştite, fie stînd la «masa de brad» şi luînd cîte o sorbitură din cafeaua scursă dela maşina lui.

Nu mai ajungea nimeni să-i deretiсească şi să-i măture prin casă, nici să-i perie hainele ori să-i curăţe ghetele. Răpus de oboseală, el dormia adeseori îmbrăcat şi hainele i se jerpeliau, iar albitura rar premenită şi nelăută i se făcea cocoloş. Barba şi-o uita nerasă şi fiindcă-l supărau ţepii ei, lua briceagul şi, perdut în gînduri ori adîncit în lectură, şi-o scotea fir cu fir, încît îi rămîneau pete-pete 'n faţă. Cînd nu mai putea s'o ducă aşa, schimba locuința, îşi cumpăra haine şi albituri noi, se rădea şi iar se simţea bine.

In iarna anului 1874, cînd am venit la Iaşi, el era bibliotecar şi am locuit cîteva săptămîni împreună la Treisfetite, unde Samson Bodnărescu, atunci director al şcolii normale, îi pusese la dispoziţiune o odaie spaţioasă.

Deoarece el mă considera ca fiind în gazdă la dînsul şi mă ştia, că desordinea şi necurăţenia mă înăbuşe, avea multă purtare de grijă pentru păstrarea bunei rînduelі și pentru

curăţenie. Aierisia mereu şi era 'n stare să mături şi să scuture praful.

Serile le petreceam adeseori cu Miron Pompiliu şi cu Samson Bodnărescu făcînd lectură ori discuţiuni literare la Doamna Burlă, azi Doamna Poni, cîteodată, de tot rar, la Doamna Micle, pe care Eminescu o ştia încă din timpul petrecut la Viena. El ţinea dar să fie totdeauna «spelcuit».

In urmă după ce s'a mutat la Bucureşti, îşi aducea cu multă plăcere aminte de cele cîteva săptămîni, pe care le-am petrecut sub acelaşi acoperămînt, şi i-a fost viuă mulţumirea cînd i-am oferit în cele din urmă o odaie cu chirie în locuinţa mea.

Prima lui locuinţă la Bucureşti a fost în strada Speranţei. Luase cu chirie o odaie spaţioasă cu antreu larg. Casa, care azi nu mai există, era bătrînească, în mijlocul unei curţi pline de verdeaţă, şi avea un frumos cerdac aşezat pe stîlpi cioplîţi, făcută par'că anume pentru dînsul. Tocmai pentrucă stetea însă acasă mai bucuros decît ori şi unde, în curînd a ajuns de nu mai era chip să te mişti şi să răsufli în locuinţa lui.

In urmă s'a mutat în apropiere, la Caimata, unde a găsit în nişte ruine vechi o odae boltită, un fel de chilie călugărească, în care steteau aruncate una peste alta lăzi, cărţi, manuscripte, ziare şi haine vechi.

După ce n'a mai putut s'o ducă aici, şi-a luat două odăi în piaţa Sf. Constantin, una cu iatac de dormit, în care n'avea să intre peste zi, iar alta un fel de birou, în care-şi avea biblioteca şi-şi petrecea ziua. In curînd însă au ajuns la fel cele două odăi, şi el lucra în iatac şi dormea pe canapeaua din birou.

Eminescu era foarte iubit nu numai de Junimişti, ci de toţi cei ce-l cunoşteau personal, în deosebi de Lascar Catargiu, de Prinţul Ştirbei, de Mihail Kogălniceanu, de Manolache Costachi şi de alţi oameni însemnaţi, care-l preţuiau pentru ştiinţa lui, pentru judecata lui limpede, pentru firea lui deschisă şi pentru purtările lui totdeauna corecte. Intre fruntaşii Junimii şi între amicii mai apropiaţi era deci constantă preocuparea de a-l îndruma spre o vieţuire regulată şi potrivită cu

firea lui distinsă. Părerea generală era, că trebue să fie pus sub purtarea de grijă a cuiva, care are autoritate față cu dînsul.

Unul dintre oamenii, la care ținea mult, era Dr. Kremnitz, pe care-l admira pentru devotamentul lui profesional și pentru buna lui credință. Dr. Kremnitz, o inimă de aur, îl rugase să-i dee Doamnei Mite Kremnitz lecțiuni de limba romînă și stăruia să-l înduplec a primi o odaie frumoasă și izolată în locuința lui.

«Da, — îmi zicea Eminescu, — foarte bucuros, dacă n'ar fi la mijloc și Mite, care s'ar speria de desordinea, pe care i-o fac în casă. A primit însă peste cîtva timp oferta d-lui T. Maiorescu, care i-a pus la dispozițiune o odaie luminoasă și retrasă și ținea să-l aibă în rîndul membrilor familiei sale. Peste vre-o două săptămîni a fugit însă. «Ei! nu pot, — mi-a zis el. Mă înăbușe bunăvoința, de care nu sunt în stare să mă fac vrednic».

— Sunt destul de supărat și pentru mine însumi, de ce să mai supăr și pe alții!?»

Adevărul era, că prea îi era greu să se deprindă stăpînindu-se pe sine cu buna rînduială, pe care o găsise în casa d-lui Maiorescu.

Și cu toate aceste în timpul celor cîteva săptămîni, pe care le-am petrecut împreună la Treisfetite, viața ne era foarte regulată.

«De ! — asta era alta, — îmi zicea el. Le făceam toate din propriul nostru indemn și pentru mulțumirea noastră».

De Sf. Gheorghe mi-am căutat deci o locuință în care puteam să-i închiriez o odaie, și pînă la îmbolnăvirea lui, timp de cîți-va ani, am stat sub același acoperămînt.

Nu mi-a făcut nici odată nici un fel de supărare, deși-l țineam de scurt.

Om de o rară disciplină intelectuală, el ținea să fie disciplinat și în practica vieții lui, se feria de escese și mă fericea pentru destoinicia mea de a face de regulă numai ceeace eu însumi voiesc. Se bucura dar cînd îi veniam prin stăruințele mele prietenești într'ajutor și nu se 'npotrivia. Boala îi era însă, precum se vede, legată de o anumită vîrstă și nu i-a venit

de odată, ci încetul cu încetul, și astfel îi era din ce în ce mai greu să se stăpînească.

El fuma puțin, dar bea multe cafele. Știa că ele nu-i fac bine, dar le lua de cele mai multe ori fără ca să-și dea seama despre ceeace face. Era dar destul să ridic degetul pentru ca să stingă focul aprins la mașină.

Băutor n'a fost Eminescu. Bea numai ademenit de prietenii, cu care stătea de vorbă, puțin cîte puțin, și numai vinuri ușoare, curate și bune. Vinul îl făcea vioiu, vesel, comunicativ și doritor de a îmbrățișa și de a ferici pe toată lumea.

In ceeace privește viața sexuală el era de o sobrietate extraordinară. El nici odată nu vorbia despre femei decît avînd în vedere partea ideală a ființei lor și disprețuia pe oamenii, care aleargă după «fuste» ori vorbesc despre afaceri scandaloase. Slăbiciunile lui erau cu desăvîrșire platonice, lucruri despre care se vorbește numai cu un fel de religiozitate, și numai ademenit și răpus putea el să aibă și legături, care nu sunt curate, cum erau în cele din urmă cele cu Veronica Micle, despre care mi-a vorbit numai în ziua, cînd a putut să-mi zică «In sfîrșit, am scăpat!»

Păcatul lui cel mare și hotărîtor era lipsa de rînduială în traiul zilnic: cînd se așeza la masa de lucru, fie că scria, fie că citea, nu mînca zile întregi și petrecea nopțile în nedormire. Nu suferia de insomnie și avea multă poftă de mîncare, căci era apoi în stare să doarmă timp de douăzeci și patru de ceasuri într'una și mînca odată pentru trei inși. Uita însă să mănînce și nu se 'ndura să doarmă, deși părerea lui statornică era că cea mai plăcută parte a vieții e ceea petrecută în somn, cînd ești fără ca să fii și să simți dureri.

Dădeam lecțiuni la școala normală a societății, la «Azilul Elena Doamna» și la Institutul Manliu. Sîmbetele dar și 'n ajunul zilelor de sărbători, cînd nu aveam să fiu la opt dimineața pe catedră, stetcam și eu adeseori cu el și discutam cestiuni de gramatică, de pedagogie, de filosofie ori de istorie, întregi nopți senine, care nu se pot uita.

De obiceiu însă nu-l lăsam să stea, și era destul să bat în perete pentru ca să-și stîngă lumînarea, ori să-l întreb, cînd mă întorceam acasă, dacă și-a luat ori nu masa, pentru ca să se ducă şi s'o ia.

In primăvara anului 1883 însă el a început să se îndărătnicească şi nu mai eram nici eu tot cel de mai nainte. Suferiam de cîţiva ani acum de o hiperclorhidrie, ale căreia simptome interpretate de medici drept manifestațiuni ale unei alte boli mă chinuiau, mă umpluseră de îngrijare și mă făcuseră nerăbdător. Nu mai aveam dar măsura de mai nainte nici în relațiunile mele cu Eminescu și mă supăram cîte odată pe el.

Obiceiul lui era, că citea cu glas tare ceeace îi plăcea, mai ales poeziile, și făcea multă gălăgie cînd scria, se plimba, declama, bătea cu pumnul în masă, era oare-cum în harţă cu lumea, la care se adresa.

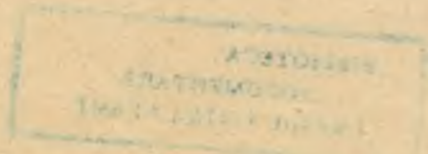
Ii băteam în perete ; el stîngea lumînarea și se liniștea, dar era de rea credinţă şi nu se culca. Peste cît-va timp, cînd credea c'am adormit, aprindea din nou lampa şi iar începea să bodogănească. Mă sculam atunci, mă duceam la el şi-l rugam să mă lase să dorm. Aceasta-l răpunea, dar relaţiunile dintre noi erau din ce în ce mai încordate. Eu eram din ce în ce mai stăruitor, iară el se făcea tot mai îndărătnic și zicea în cele din urmă că abuzez de afecţiunile lui și-l terorizez.

Aceasta a fost pentru mine primul semn al bolii de nervi, care-l cuprinsese.

Doi dintre fraţii lui periseră de aceeași boală, iar al treilea, cel ce trăise la Sibiiu și la Temișoara, căzuse acum bolnav și se afla acasă. «Mi s'a urît viaţa, îi scrisese bătrînul ; — fă ce faci și vino de-l ia, ca să-l duci în vre-o casă de sănătate».

Eminescu a 'nceput să caute bani de cheltuială și s'a împrumutat fără de ştirea mea, ceeace mai înainte nu era în stare să facă, mai dela unul, mai dela altul. A adunat, precum mi s'a spus mai tîrziu, vre-o două mii de lei, dar n'a plecat.

In timpul acesta a scris doina anume pentru inaugurarea statuei lui Ştefan cel Mare, la care a și asistat în o stare sufletească, prin care a pus pe mulţi pe gînduri.

După examene eu trebuia să plec fără de întîrziere la Viena, ca să consult medici, iar de acolo la băile ce-mi vor fi recomandat şi vorba era ca Eminescu să plece şi el în Moldova, ca să-şi aducă fratele bolnav.

Cînd era însă să-mi iau rămas bun dela dînsul, el a început să-mi facă imputări pline de amărîciune, că profit de ocaziune, ca să-l părăsesc în nişte împrejurări atît de grele pentru el. In zadar îi spuneam că sunt alţii, care ţin la el şi pot să-i fie de mai mare ajutor decît mine : el nu mă lăsa să plec.

Un singur mijloc îmi rămînea, ca să-l liniştesc: să-i cer un serviciu prietenesc, o dovadă de dragoste.

«Uite, i-am zis, — am să-l rog pe d-l T. Maiorescu ceva şi nu pot să mă duc acum pe la dînsul: te rog să-i duci un bilet din partea mea». Rugam în bilet pe d-l T. Maiorescu să-l observe bine pe Eminescu, căci mie mi se pare greu bolnav.

Era prea tîrziu.

La d-l T. Maiorescu el s'a stăpînit, dar s'a dus apoi să iee o baie, ca să-şi potolească nervii, şi dela baie a fost dus la casa de sănătate.

III

Eminescu era de o vigoare trupească extraordinară, fiiu adevărat al tatălui său, care era munte de om şi ca fire grădină de frumuseţe, şi ar fi putut să ajungă cu puteri întregi la adînci bătrîneţe, dacă-ar fi avut oarecare purtare de grije pentru sine însuşi şi-ar fi fost încă copil îndrumat a-şi stăpîni pornirile spre exces.

El era însă lipsit cu desăvîrşire de ceeace în viaţa de toate zilele se numeşte egoism, nu trăia prin sine şi pentru sine, ci prin lumea, în care-şi petrecea viaţa, şi pentru ea. Trebuinţele, suferinţele şi durerile, întocmai ca şi mulţumirile lui individuale, erau pentru dînsul lucruri nebăgate 'n seamă. Ceea ce-l atingea pe el erau trebuinţele, suferinţele, durerile şi totdeauna rarele bucurii ale altora. De aceea, zicea el, că sunt multe dureri şi

puţine plăceri — nu pentru el, ci pentru lumea oglindită ’n sufletul lui.

Nu l’au înţeles şi nu sunt în stare să-i pătrundă firea cei ce iau scrierile lui drept manifestare a fiinţei lui individuale.

El niciodată nu s’a plîns de neajunsurile propriei sale vieţi şi niciodată nu a dat pe faţă bucuria izvorîtă din propriile sale mulţumiri. Flămînd, zdrenţuit, lipsit de adăpost şi răbdând la ger, el era acelaşi om senin şi vecinic voios, pe care-l ating numai mizeriile mai mici ale altora. Intreaga lui purtare de grijă era deci numai pentru alţii, care după părerea lui nu puteau să găsească în sine înşişi mîngîierea, pe care o găsia el pierzîndu-se în privirea lumii ce-l înconjura. «Nenorocirea cea mare a vieţii e, — zicea el, — să fii mărginit, să nu vezi cu ochii tăi, să ştii puţine, să înţelegi rău, să judeci strîmb, să umbli orbecînd prin o lume pentru tine pustie şi să fii nevoit a căuta afară din tine compensaţiuni pentru munca grea a vieţuirii». Lui nu-i trebuiau nici bogăţii, nici poziţiune, nici trecere ’n societate, căci se simţia fericit şi fără de ele, şi din acest simţimînt de fericire individuală pornia mila lui către cei mulţi şi nemărginitul lui dispreţ faţă cu cei ce-şi petrec viaţa în flecării ori sporesc durerile omeneşti. In întreaga lui scrisă nu este o singură notă de ură, şi noi, care-l ştim în toate amănuntele vieţii lui, am rămas adese-ori uimiţi de firea lui îngăduitoare faţă cu cei ce se făceau vrednici de a fi urîţi. Dispreţul lui se dedea însă pe faţă fără de nici o teamă şi adese-ori şi fără de milă şi mai ales aceasta făcea pe mulţi să se ferească de dînsul.

Dacă n’a fost egoist în înţelesul comun al cuvîntului, încă mai puţin a fost vanitos ori stăpînit de ambiţiune: pornirea lui covîrşitoare era amorul propiu, şi nimic nu era în el mai presus de simţămîntul de dignitate.

«Ceeace li se putea ierta altora, — zicea el adese-ori, — nu pot să-mi permit eu».

Eminescu nu era în stare să mintă, să treacă cu vederea reaua credinţă a altora, să tacă şi atunci, cînd era dator să vorbească, să măgulească ori chiar să linguşească pe cineva şi’n gîndul lui

cea mai învederată dovadă de iubire și de stimă era să-i spui omului și'n bine, și'n rău adevărul verde'n față. El era în stare să se umilească, să stăruie, să cerșească pentru vre-un nevoiaș: pentru sine însu-și însă cu nici un preț. Vorba lui era vorbă și angajamentul luat de dînsul era sfînt. Niciodată el nu lua asupra sa sarcini, pentru care nu se socotia îndeajuns pregătit ori pe care nu era gata să le poarte cu toată inima.

Ori și cît de pornit ar fi fost și ori și cît de des s'ar fi pierdut în gînduri, el nu uita niciodată să-și facă datoria, era totdeauna la locul lui și alerga după creditorii săi, dar contra propiei sale convingeri nu lucra cu nici-un preț.

In mijlocul societății, în care i-a fost dat să-și petreacă viața, un asemenea om nu putea să facă carieră, nici să-și creeze pozițiune.

«Cînd oamenii au trebuință de tine, — zicea el adeseori, — aleargă să te caute, sunt însă foarte mulțumiți cînd pot iar să scape de privirea ta pătrunzătoare și de gura ta cea rea».

Dac'ar mai fi putut să trăiască, el fără îndoială s'ar fi impus în cele din urmă. E puțin ceeace a făcut el în timpul scurtei și mereu sbuciumatei lui vieți, și numai puțini își vor fi putînd da seamă despre ceeace am pierdut noi prin stingerea vieții lui sufletești.

Stăpînit de o neastîmpărată sete de știință, el studia mereu, și nu era nici o ramură de știință omenească, pe care nu ținea s'o aprofundeze. Mereu se simțea om încă neisprăvit, mereu își dădea silința de a se desăvîrși sufletește și boala l-a cuprins încă în formațiune.

Știm azi că boalele de felul celei ce i-a întunecat lui sufletul sunt trupești și în cele mai multe cazuri curabile. Își dedea și el însuși seamă despre aceasta, și sunt acum douăzeci și cinci de ani, în ajunul plecării mele la Sibiu, vorbiam adeseori cu inginerul Simtion, care-i dăduse adăpost în locuința sa, despre măsurile de precauțiune, pe care prietenul nostru comun are să le iee în viitor.

După ce a stat cîtva timp într'o casă de sănătate din Viena, unde mai ales în urma unei abstinenţe stăruitoare şi-a venit în fire, a petrecut cîteva săptămîni cu prietenul nostru Chibici-Rîvneanu la Florenţa, apoi s'a întors om cu mintea limpede şi cu deosebire chibzuit. Ne spunea că numai în urma lipsei de cumpătare s'a îmbolnăvit, şi era încredinţat, că n'are decît să se ferească de excese pentru ca să-şi păstreze sănătatea. Nu i-a intrat lui niciodată şi nu-i intră niciodată în minte gîndul, că mizeria, amărăciunile ori emoţiunile vii pot să turbure mintea unui om trupeşte sănătos.

Amicii mei din Sibiiu, care-l ştiau din Viena şi ţineau mult la el nu numai ca scriitor, ci şi ca om lor totdeauna simpatic, stăruiau să-l iau cu mine, căci nicăiri nu putea să găsească o viaţă atît de regulată ca 'n mijlocul lor. Il ademenia şi pe dînsul gîndul acesta ; el însă totdeauna a fost lipsit de voinţă şi cu atît mai mult s'a lăsat acum în voia întîmplării.

«Es ist nicht der Mühe wert!» — mi-a zis el într'un rînd. — Om din mine tot n'o să mai iasă! Prea sunt mulţi aceia, pe care i-am jignit spuind adevărul, şi după cele petrecute nu-mi rămîne decît să stau sfiicios într'un colţ. Dacă mai nainte, voind să se apere, ziceau, că sunt răutăcios şi că exagerez, acum nu le va fi greu să mă prezinte drept un descreerat».

Ne fiind în stare să iee o hotărîre, el a rămas şi încetul cu încetul iar şi-a pierdut bunul cumpăt.

Dîndu-mi azi seamă, ce eram eu sunt acum patruzeci de ani, cînd l'am întîlnit la Viena, ce mă făcusem sunt acum douăzeci şi cinci de ani, cînd ne-am despărţit, şi ce-am ajuns azi, după o lucrare sufletească stăruitoare, sunt cuprins de adîncă jale cînd mă gîndesc ce-ar fi ajuns pînă azi el, care le vedea toate cu ochi ageri, trăia numai sufleteşte şi mereu gîndia, mereu studia, mereu se înălţa prin sine însuşi.

Pe acest om ajuns la desăvîrşire l'am perdut într'însul, şi convingerea mea e, că din vina noastră l'am perdut.

Pornit chiar din naştere spre excese, el avea mai mult decît alţii nevoie de stăpînire de sine, căci nu se poate cere, nici nu

era cu putință, ca alții să aibă pentru el purtarea de grijă, dacă el însuși nu ținea să-și pună frîu. Așa numai din sîmțămînt de datorie însă și din iubire către sine însuși el nu putea să-și încordeze puterile: ar fi trebuit s'o facă de dragul cuiva, fiindcă ținea să trăiască și să-și păstreze toate puterile. El era însă chiar și la 1869, cînd l'am întîlnit la Viena, desgustat de viață și «plictisit», cum zicea adesecori, de sine însuși. Vedea ori își reamintea în fiecare clipă atîtea lucruri, care-l răzvrătiau ori îl umpleau de adîncă durere, încît cea mai mare ușurare pentru dînsul era să doarmă ori să se peardă 'n gînduri, ca să nu-și mai dee seamă despre cele ce se petrec împrejurul lui. Ar fi voit adesecori să se potrivească cu lumea, din care se socotia osîndit a face parte, dar firea lui se 'mpotrivia, și de aceea își era sie însuși nesuferit, o sarcină pentru prietenii săi și-o pacoste pentru toți.

«Nu merită să fie trăită viața, pe care pot s'o am eu!» — era cel mai covîrșitor dintre gîndurile lui, și aceasta se dă pe față cînd într'un fel, cînd într'altul și 'n scrierile lui. Aceasta îi face pe mulți să creadă, că-și spun gîndul adevărat cei ce-și dau silința de a-l prezenta drept pesimist, care le vedea toate în negru și exagerează păcatele altfel mici ale oamenilor.

Nu e însă aceasta decît un neadevăr convențional născocit de cei ce se simt atinși de scrierile lui. Pesimist în înțelesul cinstit al cuvîntului nu putea să fie omul, care era cuprins de pietate față cu «bătrînii», totdeauna înțelepți și buni, nici omul, care se însufleția pentru poporul despuiat și batjocorit de străini și de înstrăinați, nici mai ales omul, care se lupta în toate clipele pentru biruința binelui, despre care nu se îndoia niciodată. — Urîtă afară din cale și nesuferită i se părea numai faza trecătoare din viața poporului romîn, în care i-a fost rînduit să trăiască.

Toate i se păreau spoială și minciună și mișelie și nemernicie, și întrega ființă i se răsvrătia cînd vedea furioasa goană după averi și după pozițiuni, în care cei mai obraznici dedeau la o parte pe cei mai vrednici, cei slabi profitau de slăbiciunile

celor tari, cei tari abuzau de nevoile celor slabi şi se treceau cu vederea toate păcatele, iară vîrtutea era luată drept nebunie.

Așa vedea el lumea, în mijlocul căreia își petrecea viața: ce oare ar fi putut să-l îndemne a-și încorda puterile, ca s'o păstreze!?

Nu voi cerceta, dacă și era în adevăr lumea aşa, cum el o vedea şi dacă azi, după douăzeci și cinci de ani, ea e mai bună ori mai rea. Țiu numai să fie știut de toţi oamenii de bună credință, că el a fost foarte cruțător în scrierile lui și a ridicat numai un colţişor al vălului de altminteri foarte subțire, care acoperea urîciunile societăţii, în care-şi petrecea viața.

Au zis alții lucruri și mai multe şi mai grele, și nu s'a ţinut seamă de spusele lor. Iși dădeau însă cei atinși seama că ceeace Eminescu zice are să rămîie şi că, citind scrisa lui, fii și nepoţi vor judeca și vor fi cuprinși de dispreţul, care i-a întunecat lui viața. De aceea a fost prezentat drept un fel de dușman al neamului omenesc, pe care atît de mult îl iubea.

Știe fiecare din noi oamenii, care s'au făcut urgisiți și au avut să sufere prigoniri grele, pentrucă şi-au făcut datoria dînd pe față mișeliile, pe care le fac alţii.

Un cas concret și foarte luminos.

Intr'una din zile intendentul unui internat a tăiat o vită bolnavă şi a luat dispoziţiunea, ca să fie distribuită carnea. S'a constatat însă că vita suferise de dalac și astfel carnea nu a fost distribuită. Medicul internatului însă, ținînd să-și facă datoria, nu s'a mulţumit cu atît, ci a făcut raport autorităţii superioare cerînd să se iea măsurile de desinfectare, pe care le cere legea.

E o lege pozitivă, care croiește pedepse aspre pentru cei ce pun în consumațiune asemenea carne, ori nu fac dezinfectarea prescrisă. N'a fost însă nimeni pedepsit, ci i s'a cerut medicului conștiincios demisiunea, pentrucă a scris negru pe alb adevărul, ca să-l afle și cei ce vin după noi.

Tot astfel și Eminescu a fost prezentat de cei atinși de adevărurile spuse de el drept un pesimist cu inima neagră, drept un smintit, care în loc de a profita de bunăvoința oamenilor cu

mare trecere, care-l îmbrăţişaseră, lovia orbeşte cînd într'unul, cînd într'altul şi li se făcea tuturora nesuferit.

Nu, — aşa nu a fost Eminescu nici ca om, nici ca scriitor. Dispreţul lui faţă cu unii era manifestarea iubirii lui către toţi.

Dacă e deci adevărat, că ne aducem cu pietate aminte de el şi că ţinem să-i ridicăm un monument, nu pentru el ridicăm monumentul acesta, ci pentru noi înşi-ne şi pentru cei ce urmează după noi, să ni-l amintim în fiecare luptă pentru bi: ruinţa binelui, în care el a sîngerat, şi să urmăm cu puteri unite lupta aceasta, spre care el a voit să ne îndrumeze.

«*POPORANISMUL*» *LUI EMINESCU*

Multe dintre cele mai frumoase poezii ale lui Eminescu sunt în genul poporal nu numai ca limbă, ca ritmu, ca rimă şi ca temperament, ci şi după felul de a gîndi şi de a simţi ce se dă în ele pe faţă.

La dînsul această potrivire cu felul poporal era voită dinadins.

Pe cînd alţii, cum erau Creangă, Ispirescu ori Sima al lui Ioan, au scris în genul poporal fiindcă, eşiţi din mijlocul poporului, rămăseseră ţărani cu oarecare cultură şi nu erau în stare să scrie altfel, Eminescu, care nu era ieşit din mijlocul poporului, ţinea să se potrivească întru toate cu poporul pentrucă numai aşa putea să străbată şi să rămîie.

«*Pătura superpusă*», din care eşise el, era în gîndul lui ce-va întîmplător, stricat şi efemer; tot stricat şi efemer trebuia să fie deci şi tot ceeace se potrivia numai cu felul ei de a fi. Nu avem să scriem pentru ea, «apa, care curge», ci pentru întregul popor, «petrele, care rămîn», şi rostul întregei noastre lucrări intelectuale era să asimilăm «pătura superpusă» făcînd-o deopotrivă cu masele mari ale poporului.

Erau atunci, ba sunt chiar şi azi oameni închipuiţi, dar superficiali, care nu sunt în stare să înţeleagă rostul acestui fel de poporanism. Ei nu înţeleg nici rostul în viaţa noastră intelectuală al scriitorilor ca C. Negruzzi, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, V. Alecsandri, A. Odobescu şi al întregei lucrări pornite din «*Junimea*».

Eminescu nu era însă «*poporanist*» numai pentru că voia să străbată şi să rămîie.

E în firea omenească pornirea de a împărtăşi dureri şi bucurii, şi nu e nimic mai trist în viaţă decît să nu ai cui să te plîngi şi

să nu ia nimeni parte la bucuriile tale. Eminescu avea multe dureri şi puţine bucurii, dar şi unele, şi altele erau mari. Cui să le împărtăşească? Acelora, pe care îi iubia şi care puteau să-l înţeleagă, iar aceştia nu erau *«pătura superpusă»*, căreia îi era prin întreaga lui fire străin şi mai mult ori mai puţin nesuferit, ci poporul romînesc cel adevărat și neprefăcut sub fel de fel de înrîuriri străine.

Pentruca să-i poată însă vorbi acestui popor, nu era destul s'o voiască aceasta, ci trebuia să-şi dea silinţa de a-i cunoaşte limba, apucăturile şi obiceiurile, credinţele şi felul de a gîndi şi de a simţi, întreaga fire specială, ca să se potrivească cu ea.

Sunt oameni cu pretenţiuni mari şi cu destoinicii mici, care nu vreau să scrie pentru marea mulţime a «proştilor» fiindcă, petrecîndu-şi viaţa într'un cerc restrîns, numai pentru aceasta sunt în stare să creeze efemeride, ca să se recomande în atenţiunea publicului «ales» prin opere de diletant şi să-şi facă în timpul tinereţelor reputaţiunea, de care au nevoie spre a-şi crea şi poziţiune.

Sunt iar oameni cu mari destoinicii, care ţin să se adreseze la întreaga lume romînească, dar n'au în goana vieţii lor nici timp, nici tigna cuvenită, ca să se dumirească asupra vieţii sufleteşti a poporului romîn, şi astfel dau adeseori greş creând opere neisprăvite.

Eminescu şi-a dat cea mai mare parte din viaţa şi cea mai bună parte din sufletul lui ca să cunoască pînă în cele mai mici amănunte viaţa poporului romîn şi rostul neamului romînesc în lumea aceasta, iar silinţele lui n'au rămas zadarnice.

De aceea a pătruns scrisa lui în cercuri din ce în ce mai largi şi stăpîneşte din ce în ce mai mult inimile şi minţile ; de aceea creşte el şi se înalţă din zi în zi mai mult în gîndul tuturora.

El nu ni-a fost în timpul vieţii lui ceeace era în ziua morţii sale şi ni-e azi neasemănat mai mult decît ceeace ne era sunt acum douăzeci de ani, cînd a murit. Cu cît mai mult ne apropiăm sufleteşte noi, clasa cultă, de popor şi cu cît mai mult ne deprindem a lua inspiraţiune din nesecatul izvor al vieţii lui sufleteşti, cu atît

mai mult ne pătrundem de sîmţămîntul, că era în fiinţa lui Eminescu ceva profetic şi providenţial, că drumul, pe care a umblat el e acela care duce spre mărirea culturală a neamului romînesc.

Sunt oameni cu mintea strîmtă, care se văd în toate împrejurările pe sine şi numai pe sine, trăiesc numai în prezent şi numai pentru prezent şi nu sunt în stare să-şi arunce privirea nici în trecut, nici în viitor şi să se socotească pe sine numai veriguţă nebăgată în seamă din lanţul cel mare al vieţii naţionale: aceştia n'au înţeles şi nici că vor înţelege vre'o dată rostul «*poporanismului*» lui Eminescu. Au însă să-l înţeleagă şi să se pătrundă de el tinerii ce iau cu inima caldă şi cu puteri încă proaspete parte la lucrarea noastră culturală. Ei trebue să se pătrundă de gîndul, că ţesem cu toţi pînza, pe care au urzit-o părinţii, bunii şi străbunii şi la care vor avea să lucreze şi fiii, nepoţii şi strănepoţii noştri.

EMINESCU ŞI LIMBA ROMÂNEASCĂ

Sunt acum patruzeci de ani, cînd Eminescu şi-a început studiile universitare, lupta pentru puritatea limbii romîneşti era în toiul ei şi tot naţionalistul cu oarecare ştiinţă de carte ţinea să sporească limba maicii sale cu cîteva vorbe.

După ce se hotărîse odată, că au să fie scoase din limba noastră toate vorbele, care nu pot să fie derivate din limba latinească, rămăseseră de tot puţine vorbele, de care puteam să ne folosim şi foarte adeseori eram nevoiţi să ne ajutăm cu vorbe împrumutate, fie din limba latinească, fie din vre-una din limbile neolatine.

Erau însă şi oameni de o fire mai îndărătnică, pe care numai cu anevoia, îi puteai îndupleca să se lepede de vorbele, cu care erau deprinşi. Eminescu era şi el dintre aceştia.

El avea multă slăbiciune pentru muzica limbii romîneşti şi zicea, că neologismele pocesc muzica aceasta fiindcă ele nu pot să fie rostite ca vorbele romîneşti cele adevărate.

Ceea ce-i atingea plăcut urechea erau mai ales sunetele «ea», «oa», «ie», «ă» şi «î», care lipsesc în neologisme, în deosebi în versuri cînd, fie ritmul, fie rima, îl silea s'o facă aceasta.

Pornit odată în felul acesta, a ajuns «puritan» în înţelesul, că limba e cu atît mai curată, cu cît mai puţine sunt în ea neologismele. Bucovinenii, elevi ai lui Aron Pumnul, ţiind şi ei la vorbele vechi, erau neobosiţi născocitori de vorbe derivate din ele ca «sciemînt» în loc de «filosofie» ori «întîmplămînt» în loc de istorie. Blăjenii, elevi ai lui Cipariu, îşi băteau mereu capul să derive din limba latină vorbe, pe care în adevăr le-am împrumutat dela Slavi, dela Greci ori dela Maghiari, ca «Slatina» din «Stellatina». Eminescu lua în bătaie de joc pe aceşti sporitori ai comorii de vorbe. După părerea lui vorbele nu se

născocesc, ci răsar ca firele de iarbă pe cîmp, limba romînească nu e, cum se zicea, «fiica» celei latine, ci mai veche decît aceasta și romînească e ori și care vorbă, de care se folosesc toţi romînii fiindcă o rostesc ușor, le sună bine la ureche şi are pentru dînşii un înţeles bine hotărît. El nu mai cerceta dar originea vorbei, ci o preţuia după valoarea ce i-o dă întrebuinţarea. Neologismele i se păreau vorbe de puţină valoare nu numai pentrucă sunt puţini cei ce le înţeleg, ci şi pentrucă înţelesul lor e oarecum sec ca al tuturor termenilor technici. Era deci cuprins de o vie bucurie cînd putea să «desgroape» o vorbă, adecă să întroducă în limba literară o vorbă răspîndită în popor, de care alţi scriitori nu se folosesc, fie chiar şi un provincialism, şi era neobosit scrutator al limbii vorbite.

Intre manuscriptele lui s'a găsit un început de dicţionar de rime. El a ţinut să facă acest dicţionar mai ales ca să găsească vorbe «desgropate», care rimează cu altele, pe care scriitorii le întrebuinţează mai des. «De dragul rimei, pe care i-o dau «mură'n gură», zicea el, — se va folosi şi de vorba, pe care i-o recomand.

Această constantă preocupare a lui în ceeace priveşte limba era una din cauzele firii lui comunicative. El îşi petrecea viaţa în lucrare necurmată: ori citia, ori scria, ori stătea de vorbă cu ori şi cine — totdeauna cu gîndul de a prinde cîte ceva şi de a se folosi. «Nu e, — zicea el adese-ori, — nimeni nici atît de mărginit, nici atît de stricat, ca să nu poţi învăţa prin el ceva», şi astfel avea un fel de slăbiciune pentru oameni, care nu erau de seama lui, şi nesuferiţi îi păreau numai cei seci şi prefăcuţi, care îşi dădeau silinţa să pară ceeace nu sunt. Cu deosebire stăruitor era Eminescu în ceeace priveşte corectitatea gramaticală, şi după puţina mea ştiinţă, nu e la noi nimeni atît de dumerit, cum era dînsul, asupra etimologiei romîne. In ceeace priveşte însă sintactica, el recunoştea superioritatea lui Caragiali.

Incă pe timpul cînd ne aflam la Viena, făceam un fel de vînătoare de vorbe «rebele», care nu se supun la regulele generale,

şi mai nainte de a fi început dicţionarul de rime, el avea liste de vorbe «desgropate» şi de vorbe «rebele».

Erau atunci, ba mai sunt chiar şi azi, nu numai oameni cu ştiinţă de carte, ci şi scriitori celebri, care nu ţin seamă că în romîneşte substantivele au în declinare două, numai două şi totdeauna două terminaţiuni. Astfel cetim în fiecare zi «şcoalei» şi «şcoalele», cu toate că zicem «acestei şcoli», cum zicem mori, «morii» şi «morile».

Eminescu ţinea să nu se abată dela regula aceasta, pe care n'au stabilit-o gramaticii iscusiţi, ci o păstrează cu sfinţenie poporul.

După ce s'a încredinţat, că sunt şi substantive ca «învăţătoare» care au o singură terminaţiune, precum şi substantive ca «zamă», care au trei terminaţiuni, îi făcea ori şi cine o mare plăcere, dacă putea să-i dea asemenea vorbe, care se abat dela regulă în ceeace priveşte declinaţiunea

Altă grupă de vorbe rebele sunt cele terminate în «ie», ca «veselie», care, deşi la genetivul nearticulat face «veselii» ca toate cele terminate în «e», nu are genetivul articulat în limba literară «veseliii» ca în cea poporală, ci «veseliei».

Mai mult îi dedeau însă de lucru substantivele terminate în «ă», între care sunt foarte multe, care nu-şi fac a doua terminaţiune în «e», cum cere regula, ci în «i» ca «limbă», «acestei limbi», şi limbile.

Admiţînd abaterile dela graiul viiu numai ca licenţe poetice strecurate de dragul eufoniei, a rimei ori a ritmului, el ţinea să fie dumerit, care anume dintre substantivele terminate în «ă» au a doua terminaţiune în «i», şi am intrat într'un labirint, din care nu mai putem să ne descurcăm.

Se simţia scăpat de o mare greutate cînd a constatat că neologismele toate au a doua terminaţiune regulată, deci în «e». Intr'una din zile însă căutîndu-mă la «căzarmă», o cătană, moţ dela Cărpiniş, i-a spus că mă aflu în dosul «căzărmii». Asimilase omul neologismul întrebuinţat în fiecare zi, nemai zicînd «cazarmă», ci «căzarmă» zicea şi «căzărmi», «căzărmii» şi «cazărmile»,

cum zice «vamă», «vămi», «vamile». Cu toate aceste zicem «mamă», «mamele», dar nu numai «mamei» ci şi «mamii».

Nu rămînea deci decît să adunăm la un loc neologismele asimilate, care se potrivesc ca «vamă» şi să le deosebim de cele potrivite cu «mamă».

Sîmţămîntul lui Eminescu era la început, că deosebirile atîrnă dela eufonie şi că Romînul face a doua terminaţiune cum rosteşte mai uşor vorba şi cum îi sună mai bine la ureche. In curînd s'a încredinţat însă, că sunt la mijloc şi consideraţiuni de precisiune. Astfel Romînul vorbeşte despre «cozile» cailor şi despre «coadele» femeilor, şi nu are numai «roţi», ci şi «roate». In acelaş timp adjectivele nu se potrivesc cu substantivele. «Lada» face «lăzi», «cadă» face «cazi», dar «blîndă» face «blînde», ca să se deosibească de pluralul masculinului «blînzi».

Se sporiau deci în fiecare zi grupele de vorbe rebele, căci fără de ele alcătuirea dicţionarului de rime era peste putinţă.

Nu mai puţină bătaie de cap îi făceau verbele bogate în forme, pronumele şi mai ales adverbele, care în limba romînească sunt un nepreţuit mijloc de precizare.

Stăpînit de aceste preocupaţiuni gramaticale, el nu era în stare să citească, nici mai ales să scrie, fără ca să facă în gîndul lui analiza etimologică şi sintactică şi în timpul celei mai animate discuţiuni îţi tăia vorba, dacă te abăteai dela regulele lui în ceeace priveşte alegerea, întrebuinţarea ori aşezarea vorbelor.

Maniac ca cei mai mulţi dintre etimologiştii de pe atunci, nu era însă Eminescu.

Eu rostiam la început vorbele cum se obicinueşte prin Podgoria dela Arad. Eminescu se enerva adese-ori şi zicea că-i sfarăm timpanul pocind vorbele, dar nu se supăra şi nu-şi pierdea sărita ca mulţi dintre gramaticii de atunci. După părerea lui, cea mai dulce şi mai bogată în sunete era rostirea moldovenească. Ea însă nu poate să fie reprodusă prin literele pe care le avem. El stăruia dar pentru rostirea bucureşteană

şi, în deosebi pentru cea din mahalaua Lucacilor, care e mai simplă şi poate să fie fixată cu destulă preciziune. Ii plăcea însă tot ceeace avea un caracter particular nu numai în rostire, ci şi în genere în felul de a vorbi şi trăgea cu urechea cînd catanele adunate la Viena din deosebitele părţi ale împărăţiei stăteau de vorbă între ele. Adese-ori întreba apoi «unde se zice aşa» ?

Aşa ajunseserăm să ne formăm convingerea, că cea mai bogată e limba vorbită de Românii dela miazănoapte, începînd din judeţul Sucevei peste Cîmpulungul Moldovenesc şi peste Năsăud pînă la Sălagiu, unde se întrebuinţează multe vorbe de origină romană, care aiurea s'au pierdut. E lumea, în care a trăit mult jălitul nostru prieten Simeon Marian Florian şi din care a ieşit Gheorghe Coşbuc. Interesant şi astfel şi frumos într'un fel oarecare i se părea lui Eminescu tot ceeace era neobicinuit în materie de limbă, şi el întreba mereu: «unde se zice aşa»? Dar tocmai de aceea lua în bătaie de joc pe cei ce vorbiau cum nu «se zice» nicăiri. El vorbeşte adeseori despre o limbă «păsărească», şi «păsăresc» e pentru dînsul cum nicăiri nu vorbeşte poporul, tot ceeace în materie de limbă e născocit, rezultat din impulsiuni momentane ori alcătuit, fie în pripă, fie fără destulă pricepere. Erau atunci şi sunt şi azi oameni, care zic, ba chiar şi scriu, «un pahar cu apă»,«cu pălăria pe cap» ori «mă duc în Bucureşti». Eminescu îi întreba: «unde se zice aşa» şi-i lua în bătaie de joc.

Nu avem să ne facem limba, ci să ne-o iubim şi să cinstim pe cei ce ni-au plăsmuit-o atît de frumoasă şi de înţeleaptă, cum o avem.

Sunt şi azi între scriitorii noştri mulţi, care n'o simt aceasta şi «aruncă vorbele cu furca». Unii dintre dînşii cunosc felul de a vorbi al poporului din vre-o parte a pămîntului romînesc, dar n'au citit nici cronicarii, nici cărţile bisericeşti; alţii sunt mai cărturari, dar n'au trăit niciodată în mijlocul poporului şi n'au nici o slăbiciune pentru limba romînească; iar alţii s'au desvoltat sub înrîuriri străine ori trăesc în cercul strîmt

al vreunei mahalale ori prin încă mai strîmtele «saloane», cu ale cărora atmosferă s'au deprins: sunt de tot puţini cei ce umblă pe drumul deschis de «Junimea» şi cuprind în gîndul lor, ca Eminescu, întreaga viaţă sufletească a poporului romîn!

Incă mai puţini sunt însă cei ce scriind, cumpănesc, ca dînsul, ori şi care vorbă, şi îşi dau silinţa să se desăvîrşească pe sine înşişi.

Eminescu şi-a petrecut toate clipele vieţii lui lucrînd, fiindcă nu se socotia în deajuns pregătit pentru ceeace voia să facă, şi e foarte puţin ceeace ne-a rămas dela dînsul, iar din puţinul acesta partea cea mare sunt lucrări după părerea lui încă neisprăvite, pe care le-a publicat cu inima îndoită — cedînd stăruinţelor puse de alţii.

Numai rar de tot se întîmplă, ca să fie mulţumit şi el însuşi de ceeace a scris, şi nemulţumit era — nu de ceeace a zis, ci de forma, în care îi era reprodusă gîndirea. «Nu e asta, zicea el cuprins de neastîmpăr, şi era în stare să ţină manuscriptul ani de-a rîndul în săltarul «mesei de brad», să revadă mereu ceeace a scris ori să scrie în mai multe rînduri acelaş lucru, căci cea mai frumoasă icoană e stricată şi ea, dacă a rămas într'însa o pată ori un colţ neisprăvit.

Exigenţele lui în ceeace priveşte forma erau atît de mari, încît nu se mulţumia, ca limba, ritmul şi rimele să-i fie de o corectitate desăvîrşită şi să se potrivească cu sîmţămîntul reprodus, ci ţinea ca muzica limbii să fie şi ea astfel alcătuită, încît să simtă ceeace voeşte el şi cel ce nu înţelege vorbele.

Astfel în:

«O mamă, dulce mamă, prin negură de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi».

Sunetele sunt sombre şi aspre, iar în:

«Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună».

Sunetele sunt senine şi clare, pe cînd în:

«S'a stins viaţa falnicei Veneţii» ele sunt de bronz.

Pentruca să poată ajunge la această desăvîrşire a formei, de care numai în puţine dintre poeziile sale s'a apropiat, el trebuia să-şi cîştige deplină stăpînire asupra limbii în toate privinţele.

Aceasta şi era una din cele mai constante preocupări ale lui pînă în ziua, în care i s'a curmat lucrarea.

SERBAREA DELA PUTNA

D-l Ion A. Rădulescu-Pogoneanu a publicat în numărul dela 1 Aprilie al «Convorbirilor Literare» începutul unui articol scris de M. Eminescu în Noemvrie 1871, cînd adunarea societății «Romînia Jună» din Viena desaprobase purtarea noastră ca organizatori ai serbării dela Putna.

Eminescu terminase acel articol, pe care voia să-l publice în «Românul», dar în urma stăruințelor noastre l'a nimicit. El avea însă obiceiul de a-şi face dispozițiunea articolelor, pe care voia să le scrie, şi ceeace d-l Rădulescu a găsit între manuscriptele rămase dela Eminescu, nu e în adevăr articolul, ci numai disposițiunea concretizată, dar încă neredactată.

Chiar aşa, scrise din fuga condeiului, cele cîteva pagini aruncă o viuă lumină asupra fazei, în care se afla atunci desvoltarea noastră culturală ; ele însă prezentă pe autorul lor cum el în adevăr nu era.

Citind aceste pagini, ni-e par'că Eminescu se simția în mare strîmtorare şi-şi dedea silința să se apere. Adevărul, este că el n'avea nevoie de a se apăra.

Mai trăesc încă mulți dintre cei ce i-au fost colegi la Viena, şi toți ştiu, că el se bucura de iubirea tuturora şi că nimeni nu punea la îndoială sinceritatea lui. Chiar şi acel Ioniță Bumbac, care «scuipa» în «Junimea», îi era lui Eminescu personal bun prieten.

Dacă n'ar fi fost aşa, Eminescu n'ar fi intervenit. Noi cei ce l'am cunoscut de aproape ştim cu toții că el era om, căruia puțin îi pasă dacă alții îl socotesc bun ori rău, prost ori deştept şi care niciodată nu sîmția nevoia de a se apăra. El a intervenit dar numai ca să acopere pe alții, care aveau nevoe de apărare, cu simpatiile, de care se bucura.

De aceea zice el: repet, că asta a fost numai pretextul: cauza adevărată a declaraţiunii D-sale (a lui Bumbac) nu merită de a fi adusă înaintea publicului.

Nu merita atunci şi nu merită nici azi, după treizeci şi doi de ani. Tocmai de aceea am stăruit să nu fie adus înaintea publicului nici pretextul, căci s'ar fi produs discuţiuni, care ar fi scos la iveală aceea cauză adevărată.

Azi acele discuţiuni nu se mai pot produce. Vor mai fi trăind, ce-i drept, unii dintre ce-i ce-şi ridicaseră atunci glasul alăturea cu Ioniţă Bumbac, ei sunt însă oameni neştiuţi, care nu mai au ambiţiunea de a salva naţiunea şi care vor fi uitat de mult cele petrecute sunt acum treizeci şi doi de ani.

Am fost dar viu emoţionat, cînd am citit paginile publicate de d-l Rădulescu, căci eram şi eu între aceia, pe care Eminescu voia să-i acopere, şi mai ales eu am stăruit, ca articolul să nu fie publicat.

Discuţiunile din cele două şedinţe ale societăţii «Romînia Jună» şi articolul scris de Eminescu în urma acestor discuţiuni sunt încheerea unei lungi frămîntări, care încetul cu încetul coprinsese întreagă tinerime universitară romînă şi care a culminat în congresul dela Putna.

Eminescu n'a fost între iniţiatorii serbării, dar ideea congresului dela el a pornit şi serbarea nu s'ar fi făcut, dacă el n'ar fi stăruit ca ea să se facă cu ori ce preţ, pentruca congresul să fie cu putinţă.

Ştiindu-l poet, chiar şi mulţi dintre cei ce l'au cunoscut personal s'au deprins a-l lua drept un visător inaccesibil pentru preocupările zilnice. Aşa însă el era numai în ceeace priveşte propria lui existenţă; cînd vorba era de durerile neamului romînesc, el ardea în foc nestins şi devenia om de iniţiativă şi de acţiune, stăruitor neînduplecat, care nu ne dedea răgaz, ci ne mîna mereu înainte. Patriot nu era Eminescu, dar era naţionalist, pentru care Romînia numai ca centru firesc al vieţii naţionale romîneşti merita să existe.

In frunte nu-i plăcea să iasă, dar împingea pe alţii înainte şi era gata să meargă şi singur, cînd alţii nu voiau să-l însoţească.

Aşa-l vedem cu ocazia serbării dela Putna.

Serbarea am pus'o la cale mai ales noi amîndoi. Socotindu-l însă, cum nu era şi cum un om ca dînsul nici nu poate să fie, Ioniţă Bumbac şi soţii lui mă luaseră pe mine drept cap al tuturor răutăţilor, căci eram preşedinte atît al societăţii «Romînia Jună», cît şi al comitetului, care aranjease serbarea. Eminescu nu era în gîndul lor decît un biet de băiat naiv, care să lăsase să fie amăgit de mine. Mi s'a făcut dar în prima şedinţă un straşnic rechizitoriu, în care s'a dat pe faţă «cauza adevărată», care nu merita să fie adusă înaintea publicului şi 'n urma căreia noi ne-am retras.

Prin retragerea noastră s'a desorganizat şi biroul central al congresului, care avea să ducă mai departe lucrarea începută la Putna. Nemîngăiat din cauza aceasta, Eminescu a intervenit ca să salveze biroul, şi a propus o listă, în care luase pe Ioniţă Bumbac ca preşedinte, iară noi eram trecuţi ca membri în comitet.

Ioniţă Bumbac însă şi soţii săi se temeau, ca nu cumva această îngăduinţă să fie o cursă, pe care le-o punem, ca să-i ducem la peire.

Avînd puternice cuvinte de a presupune, că eu sunt vîndut «străinilor» şi plătit de «Junimea», ca să întreţin pentru prostirea tinerimii romîne legăturile stabilite la Putna, ei se simţiau chemaţi a salva naţiunea şi au făcut pregătirile, de care vorbeşte Eminescu, ca să ne silească din nou a ne retrage, ceeace am şi făcut spre marea durere a lui Eminescu.

Nu e dar în gîndul meu să fac descrierea serbării dela Putna în toate amănuntele ei. Trebue să se facă lucrul acesta, dar eu nu pot să-l fac şi e destul ceeace s'a publicat atunci prin ziare şi mai ales în coloanele «Românului». Mă mărginesc la punerea în evidenţă a amănuntelor privitoare la partea, pe care a avut-o Eminescu în punerea la cale a serbării.

I. — LA VIENA

Se înfiinţase după multe frămîntări societatea academică «Romînia Jună», şi noi, fericiţii ei întemeetori, aşteptam cu viuă nerăbdare Sîmbetele, cînd ne întruniam, ca să petrecem cîte-va ceasuri împreună, lucru pentru toţi plăcut şi pentru cei mai mulţi totodată şi folositor, căci ne adunaserăm din toate ţările, în care soarta i-a risipit pe Romîni, şi numai puţini dintre noi ştiam bine, ba unii abia aici aveau să înveţe romîneşte.

Eminescu era unul dintre cei mai zeloşi membri ai societăţii şi secretarul ei [1]).

Copilărise în Moldova, îşi făcuse studiile secundare la Cernăuţi, la Sibiu, la Blaj şi la Beiuş, stătuse la Timişoara, unde avea un frate mai mare ; petrecuse timp îndelungat la Bucureşti, cutreerase tot pămîntul romînesc şi ne considera pe toţi compatrioţi, ne era tuturora apropiat. Era însă un cerc mai restrîns, în care îl vedeam în fiecare zi, oameni mai potoliţi ca Vasile Bumbac şi Grigoroviţă din Bucovina, Stamati din Basarabia, T. Nica dela Braşov, Dr. Maier, D. Barcianu şi cîtva timp I. Behnitz dela Sibiu, Tancu şi Ciocan dela Năsăud, V. Lucaciu din părţile Satmarului, N. Oncu din Zarand, I. Hosanu de pe Mureş, I. Neagoie dela Blaj şi Caragiani din Macedonia, tinerii bătrîni, care aveau pentru el o afecţiune mai mult decît colegială şi pe care el nu-i punea în rînd cu ceilalţi,

Deşi tînăr, ştia din propria lui experienţă, cît de mult se deosebesc Romînii unii de alţii în ceeace priveşte felul de a gîndi. de a simţi şi de a vorbi, cît de anevoia se înţeleg între dînşii şi cît de greu e a-i face să lucreze împreună.

«Nu există poporul romîn, — ne zicea el adeseori în felul lui paradoxal — ci numai putinţa de a-l închega».

Noi ceilalţi am recunoscut acest adevăr numai în timpul frămîntărilor, prin care a trebuit să trecem, ca să putem înfiinţa

---

[1]) Bibliotecar se zicea.

«Romînia Jună». De aceea am ales drept devisă a societăţii versul lui A. Mureşanu:

«Uniţi-vă în cuget, uniţi-vă'n simţiri!»

Aceeaşi convingere comună a noastră am exprimat-o şi în apelul, pe care în ajunul serbării dela Putna l'am adresat publicului romîn.

«Nu junimea romînă academică a produs ideea serbării, — ziceam noi în apel, — ea purcede din conştiinţa naţională romînă. Naţiunea romînă voeşte cultură, şi cultura ei trebue să fie una, omogenă la Prut şi la Someş, omogenă în sânul Carpaţilor cărunţi şi pe malurile Dunării bătrîne.»

In gîndul nostru dar serbarea dela Putna era începutul unei conştiente lucrări pentru restabilirea unităţii în viaţa culturală a Romînilor.

De aceea în apelul, pe care la 12 Iunie 1871 l'am adresat colegilor noştri dela alte universităţi, ziceam: «Pierdem un an din viaţa noastră comună, dacă mai amînăm serbarea».

Nu tot aşa înţelegeau însă lucrurile şi cei ce luaseră iniţiativa pentru punerea la cale a serbării.

La 1870 se împliniau, aşa se zicea, patru sute de ani dela urzirea mănăstirii Putna, şi Dr. Aronovici din Botoşani făcuse propunerea, ca să profităm de ocaziunea aceasta spre a pune la cale o serbare naţională la mormîntul lui Ştefan cel Mare. La 15/27 August, în ziua de Sf. Mărie, cînd se serbează hramul bisericii, se adună în toţi anii multă lume la Putna; n'aveam dar decît să stăruim, ca de astă dată să vie deputaţiuni din toate ţările locuite de Romîni şi să facem astfel o mare manifestaţiune naţională.

Ideea era frumoasă şi ademenitoare. Noi însă ne ţineam şedinţele în prezenţa unui comisar de poliţie, de cele mai multe ori un oarecare domn Toma, Romîn din Munţii Apuseni, care se stabilise la Viena. Dădăcirea aceasta ne era cu atît mai nesuferită, cu cît mai vii erau în noi pornirile de a face lucruri mari, ca lumea să vorbească despre noi, căci d. Toma, om tăcut şi potolit, îşi dădea silinţa să ne ţie în limitele trase de statute

şi astfel era adeseori nevoit a ne sfătui să ridicăm şedinţa şi să continuăm discuţiunile în vre-o cafenea, unde el nu era însărcinat a ne însoţi.

Cînd cestiunea serbării a fost pusă în discuţiune, d. Toma era foarte strîmtorat, şi eu, preşedintele societăţii «Romînia Jună», ţiind seamă de strîmtorarea aceasta, am declarat că statutele nu permit, ca asemenea cestiuni să fie discutate în şedinţele societăţii.

Era în interesul societăţii de curînd înfiinţate, ca să o fac aceasta, şi cei mai mulţi dintre membri societăţii au aprobat hotărîrea, pe care o luasem în înţelegere cu Eminescu şi cu alţi membri din comitet. Unii însă trăgeau din buna noastră chibziunţă concluziunea că suntem contra serbării.

Adevărul era numai, că ne temeam, ca nu cumva prin manifestaţiunile proiectate să fie compromisă societatea, şi astfel ne ţineam în rezervă.

Nu am luat dar parte nici la «adunarea generală» a studenţilor romîni din Viena, care a ales comitetul de acţiune.

Puindu-se comitetul acesta în înţelegere cu ceilalţi studenţi romîni, s'au format comitete la Bucureşti, la Iaşi, la Graz, la Pesta, la Paris, la Berlin, la Lipsca, la Liège şi s'au pornit agitaţiunile prin presă şi prin întruniri. Publicul a primit ideea cu însufleţire şi în timp scurt comitetul central din Viena a primit peste cinci mii de florini pentru cheltuelile serbării.

Timp de cîte-va luni de zile preocuparea noastră constantă a fost viitoarea serbare naţională, şi la discuţiunile urmate în colţul ştiut al cafenelei luam şi noi parte. In urma acestor discuţiuni a stabilit comitetul central, în înţelegere cu celelalte comitete, programul serbării.

S'a hotărît ca o urnă de argint să fie aşezată drept prinos pe mormîntul marelui erou naţional. Femeile din Bucureşti şi cele din Cernăuţi aveau să trimită la Putna cîte un epitaf lucrat în fir pe catifea, iar deputaţiunile aduceau fiecare cîte un steag cu inscripţiuni votive. D-na general Haralambie, născută Magheru, comandase pentru Oltenia un preţios prapor,

în care pictorul Bucescu pictase portretul marelui erou. Se mai plănuiseră un portic festiv, arcuri de triumf, şi multe lucruri frumoase mai aveau să fie născocite. Pe noi însă ne încînta mai ales hotărîrea de a pune cu ocaziunea aceasta la cale un «congres general al studenţilor romîni de pretutindeni».

Eminescu era om de o neistovită energie intelectuală. Căzut odată sub stăpînirea vre-unui gînd, el nu mai dormia şi nu mai mînca zile întregi de-a rîndul şi ştia să transmită şi asupra altora neastîmpărul din sufletul său.

Imi făceam anul de serviciu militar la un regiment de infanterie, care se afla peste drum dela palatul de atunci al universităţii, în cazarma Francisc Iosif. Dimineţele Eminescu asista dimpreună cu mine la lecţiunile lui Rudolf Ihering şi la ale lui Lorenz Stein, pentruca între lecţiuni să putem discuta chestiunile ce urma să fie resolvate în congres. După amiază-zi îmi făceam exerciţiile în largul din faţa cazărmii. El ştia că abia pe la cinci o să scap; cu toate acestea adeseori pe la două se ivia pe cheiul canalului plimbîndu-se în sus şi în jos. Călca rar, îşi ţinea capul plecat şi dat puţin la stînga, ridica din cînd în cînd mîna la gură şi se juca cu buza de din jos, strîngînd-o între degete, şi eu ştiam că iar e dus cu gîndul la congres. Nu odată am fost pentru lipsă de atenţiune chemat la «raport», căci d-nul locotenent, un Sîrb cu inima neagră, nu putea să înţeleagă, de ce fac eu «Halb links», cînd el comandase «Halb rechts».

Pe la cinci, cînd scăpasem de tortura militară, eşiam din cazarmă ca sticletele din colivie, şi ne plimbam apoi, mereu ne plimbam pînă în spre nouă, cînd se suna de retragere şi eu trebuia să mă întorc în cazarmă. Ne plîngeam de răutatea oamenilor, care nu pot să trăiască în pace, afuriseam toate regulamentele militare, dar ne întorceam amîndoi pînă la poarta cazărmii. Dacă caporalul de gardă era un om de înţelegere, mă presentam, îl rugam să nu mă noteze în raport şi ne plimbam mai departe prin faţa cazărmii pînă la schimbarea gardei, cînd eşia la poartă alt caporal. Dacă acesta era

om de o fire mai aspră ne despărţiam cu vorba ruptă în gură. Se întîmpla însă adeseori, că ne strecuram toată noaptea printre caporali şi zorile de zi ne prindeau plimbîndu-ne pe stradele tăcute, în care paşii noştri răsunau a pustiu prin linişlea nopţii.

Cînd primia bani de acasă, 12—15 şi mai mulţi galbeni pe lună, Eminescu îşi plătia datoriile și-și cumpăra cărţi, apoi se retrăgea în cortul lui. Sta închis și citea pînă ce i se sfîrşiau banii. Nu-l mai vedeam acum nici la universitate, nici la cazarmă, nu mai făceam «Halb links», petreceam serile citind la masa de brad şi nu-mi mai băteam capul cu cestiunile, pe care urma să le resolvăm în congres.

Peste vre-o opt zile iar se ivea însă Eminescu, şi azi, om mai mult bătrîn decît tînăr, adese-ori mi-l aduc aminte cînd îmi reîncep lecţiunile după vacanţele de serbători prin recapitularea celor învăţate în trimestrul trecut. Așa făcea și el: o lua de unde o lăsasem şi recapitula întreaga discuțiune mai nainte de a merge mai departe.

Multe erau preocupările lui și felurite; aceasta era însă constantă, dela care se abătea numai precum pămîntul sub înrîurirea celorlalţi planeţi se abate din cînd în cînd din drumul ce de veci i s'a croit împrejurul soarelui. Voiam la început să ne dumirim, care sunt propunerile ce avem să facem în congres și cum avem să susţinem aceste propuneri. Am căutat dar să ne dăm seamă, care sunt neajunsurile presentului, care sunt cauzele acestor neajunsuri și ce ar trebui să se facă pentru înlăturarea lor. Discutînd astfel, am ajuns în cele din urmă la convingerea în deosebi pentru mine fatală, că desfășurarea vieţii sociale se urmează cu necesitate organică, că timpurile viitoare sunt cuprinse în present ca pădurea de stejar în ghindă și că sunt zadarnice silinţele individului, care voieşte ceeace nu este în natura lucrurilor să se întîmple. Nu ne ducem, nu ducem, ci suntem duși — ziceam noi — și de aci înainte ne frămîntam spre a ne dumiri, cum au să urmeze, cum trebue neapărat să urmeze lucrurile în viaţa poporului romîn, şi e

lucru firesc că toate nopţile erau scurte pentru o asemenea discuţiune.

E de mult de atunci, mi-e însă parcă'ar fi fost numai ieri, căci viaţa mea întreagă a fost croită în discuţiuni. Pierduţi în ilusiunile, pe care ni le făceam despre viitorul neamului nostru, ne iubiserăm amîndoi pe noi înşi-ne, şi azi după treizeci şi doi de ani, cînd îmi dau seama despre cele ce s'au petrecut, îmi reamintesc ilusiunile ce ne făceam atunci şi mi se impune gîndul că era ceva profetic în acel neastîmpăr al lui Eminescu. El vedea în adevăr, cum au să vie lucrurile, şi de aceea era aşa de violent faţă de cei ce nu vedeau ca dînsul şi se puneau împrotiva desfăşurării fireşti a vieţii noastre naţionale.

In timpul, cînd noi ne pierdeam astfel în discuţiuni, a isbucnit răsboiul franco-german şi comitetul central a fost nevoit să amîne serbarea. «Iată cum se pierde un an din viaţa noastră comună!» a esclamat Eminescu.

Preşedintele comitetului central, d-l Nicolae Teclu, a achitat preţul urnei votive, un frumos obiect de artă în argint, care a costat 1468 fl. 61 cr., iar restul banilor adunaţi pentru serbare l'a depus la casa de păstrare. Pentru deplina siguranţă libretul dela casa de păstrare a fost încredinţat unei case de bancă ca să-l ţie în casa de fer. Jucînd la bursă pe hîrtii francese, această casă şi-a perdut întregul avut şi a riscat în cele din urmă şi libretul ce i se încredinţase.

Silinţele ce a depus comitetul spre a determina pe această casă să se rehabiliteze restituind banii, au rămas zadarnice, şi astfel comitetul a fost nevoit să mărturisească tristul adevăr.

Socotindu-se compromis în urma acestui abuz de încredere şi neîndrăznind să facă un nou apel la public, comitetul a convocat în Martie 1871, «adunarea generală» şi i-a făcut propunerea, ca să renunţăm la executarea hotărîrii ori, cel puţin, să amînăm din nou serbarea.

In faţa acestei propuneri a rostit Eminescu vorbele, pe care le-am trecut în apelul adresat colegilor noştri.

Nu ne puteam împăca cu gîndul, ca să pierdem încă un an din viaţa noastră comună.

Erau oameni serioşi cei ce făcuseră propunerea şi-şi dădeau bine seamă despre greutăţile, pe care aveau să le învingă spre a-şi putea împlini însărcinarea.

Situaţiunea era pretutindenea schimbată. In România luaseră conservatorii puterea şi se înăspriseră luptele dintre «Junimişti» şi fracţiunea independentă. In regatul ungar pasiviştii porniseră o nouă luptă contra şaguniştilor, care stăruiau pentru activitate. In Austria Hohenwarth stîrnise o viuă agitaţiune, în faţa căreia fruntaşii Romînilor din Bucovina se simţeau în grea strîmtorare. Simţămîntul general era că guvernul va opri serbarea.

Stăpîniţi de dorinţa, ca legăturile odată stabilite să nu fie rupte şi ca congresul să se întrunească cu orice preţ, noi nu voiam să ţinem seamă de nici una din aceste consideraţiuni de oportunitate. Timp de un an se făcuseră agitaţiuni, ca să producem iluziuni în inimile Romînilor, şi ne era nesuferit gîndul, că lumea va rămînea desamăgită cînd va vedea că nu mai îndrăznim să mergem înainte. Oameni ca Kogălniceanu şi V. Alecsandri, ca fraţii Brătieni, ca Goleştii, ca generalul Adrian şi ca C. A. Rosetti ne încuragiau, şi era lucru neiertat să nu mergem înainte.

Am stăruit deci, ca serbarea să se facă cu mijloacele de care vom putea să dispunem.

Deşi, fiind dintre cei mai tineri, nu aveam autoritate, ne rezemam pe cercul mai restrîns al colegilor noştri cu trecere şi ne aflam în faţa unui auditoriu, care uşor se încălzeşte şi se avîntă. Le-am vorbit colegilor noştri despre mama Roma şi destre divul Traian, despre Muciu Scevola şi despre neînduplecatul Decebal, despre Rovine, despre Răsboeni şi despre Călugăreni, despre Ştefan, eroul sfînt, şi despre mama lui: uşor se înflăcărează tinerimea, cînd are străbuni ca ai noştri.

«Nu va îndrăzni guvernul, ziceam noi, să oprească serbarea. Chiar însă, dacă am fi siguri c'o va opri, noi trebue să mergem

înainte cîtă vreme n'a oprit-o». Ne-am bătut în cele din urmă în piept, am declarat că vom face ca fraţii noştri la 1848 pe cîmpul Libertăţii, că vom merge cu dăsagii în spinare la mormîntul lui Ştefan cel Mare, şi adunarea a luat cu însufleţit aclamaţiuni hotărîrea, că da, serbarea are să se facă, neapărat, cu orice preţ.

Comitetul central a declarat că ia şi el parte la însufleţirea obştească, dar sarcina de a executa această hotărîre şi onoarea de a face pregătirile serbării ni-o lasă nouă, care atît de bine am ştiut să susţinem cauza.

Această hotărîre nu ne-a turburat cîtuşi de puţin

Eram oameni cu inima curată şi n'am fi stăruit, dacă n'am fi fost pătrunşi cu desăvîrşire de convingerea, că sarcina aceasta e uşoară, că lucrurile se fac ele de ele, că n'avem decît să mergem inainte pentruca toţi să vie după noi şi că comitetul îşi va schimba şi el gîndul, îndată ce va fi văzut că e încurajat şi că iar se adună bani.

«E greu să porneşti o mişcare — zicea Eminescu — dar după ce s'a pornit odată, ea merge de sine înainte».

Ne-am învoit dar să punem la cale un nou apel către public, să adunăm bani, apoi să constituim prin adopţiune comitetul, în care deocamdată nimeni nu mai voia să intre.

Am făcut două apeluri deosebite, unul către public, iar altul către tinerimea romînă universitară în deosebi. Timpul trecea însă, şi publicarea acestor apeluri nu se putea face, fiindcă noi, fiind membri în comitetul societăţii «Romînia Jună», nu îndrăsniam să le subscriem. In cele din urmă V. Bumbac s'a învoit să le subscrie ca preşedinte, eu le-am subscris ca secretar şi publicarea s'a făcut.

Ni s'a imputat că publicarea astfel făcută e un act de rea credinţă, fiindcă V. Bumbac nu fusese ales preşedinte, iar eu eram preşedintele societăţii «Romînia Jună». Imputarea nu era însă întemeiată, căci noi fuseserăm autorizaţi să facem tot ceeace vom crede de cuviinţă, ca serbarea să se facă,

Nu am mai subscris cu toate aceste nimic, ci am rugat pe E. Luţă să subscrie ca secretar.

Efectul apelurilor publicate au întrecut toate aşteptările noastre.

Publicul nu mai cerceta, cine e V. Bumbac, cine I. Slavici şi cine e E. Luţă, nici dacă au ori nu calitatea, în care i se prezentă, şi curgeau adresele de aderenţă şi de încuragiare şi răspunsurile la numeroasele scrisori, pe care Eminescu şi eu le adresaserăm persoanelor ce după toate actele primite dela comitetul central ţineau să iee parte la serbare. In toate aceste scrisori eram vestiţi că se adună bani prin subscripţiune.

In acelaşi timp consiliile comunale din cele mai multe oraşe din Romînia votaseră pentru serbare sume mai mult sau mai puţin însemnate, dela 200 pînă la 2000 lei. In timp de vre-o două săptămîni am ajuns să avem peste 2000 florini şi aproape 14.000 lei, bani încă neprimiţi, dar pe deplini asiguraţi, şi listele circulau înainte.

Am stăruit dar pe lîngă membri comitetului central să primească iar sarcina de a aranja serbarea, ceeace noi nu eram în stare să facem tot atît de bine ca dînşii. Le-am arătat adresele şi scrisorile, dar nu puteam nici să le numărăm bani, nici să-i asigurăm că guvernul nu va opri serbarea, şi silinţele noastre au rămas zadarnice, unii dintre colegii noştri plecaseră, alţii se pregătau de plecare, mulţi promiteau că vor veni la Putna, ca să ne dea ajutor, dar nici unul nu era dispus să pună umărul chiar de pe acum.

Abia acum a sosit pentru mine timpul de strîmtorare. Eram băiat sărac. Venisem la Viena ca voluntar pe cheltuiala Statului, iar după ieşirea mea din cazarmă mă susţineam dînd lecţiuni la un institut privat. Fiind anul şcolar pe sfîrşite, se sfîrşiau şi lecţiunile mele şi nu-mi rămînea decît să mă duc acasă, unde eram aşteptat cu multă nerăbdare. N'aveam bani, ca să mai fac şi călătoria dela Viena la Putna, n'aveam haine, în care m'aşi fi putut prezenta la o serbare naţională, nu eram de felul meu om făcut pentru reprezentaţiune.

Eminescu însă, îmbărbătat de însufleţirea generală ce se dedea pe faţă în coloanele ziarelor şi în adresele ce primiam, plutia în regiuni înalte, privia încîntat în viitor şi nu voia să ştie de asemenea nimicuri, nici să înţeleagă, cum eu mă simţiam din ce în ce mai strivit de conştiinţa răspunderii ce primisem în o clipă de avînt asupra mea şi cum întreaga fiinţă mi se sguduia cînd mă cuprindea temerea, ca nu cumva această însufleţire generală să ducă la o şi mai generală desamăgire.

Trebuia neapărat să merg înainte !

Văzînd că nimeni nu voeşte să primească sarcina de casier şi că comitetul numai în Bucovina se va constitui, am luat dispoziţiunea, ca toate sumele să se trimeată la Cernăuţi pe adresa lui Pamfilie Dan, un om de diamant, care ne promisese că va intra în comitet şi nu putea să nu să ţie de vorbă.

Am rugat apoi pe Vasile Alecsandri să ne dea un imn ocazional, iar pe Flechtenmacher şi pe Caudella să ne facă cîte o compoziţiune pentru acest imn.

Comitetul central hotărîse, ca discursul festiv să fie ţinut de un student şi ca manuscriptele acestui discurs să-i fie trimise. Noi ne-am sfiit să ne facem judecătorii colegilor noştri şi am rugat mai întîi pe V. Alecsandri, apoi, după sfatul lui pe D-nii T. Maiorescu, I. Negruzzi şi V. Pogor să examineze împreună manuscriptele şi să facă alegerea.

In coloanele mai multor ziare se ivise ştirea că guvernul a oprit serbarea, şi se ridicau voci contra serbării. Adevărul era numai, că un necunoscut, pe care-l socoteam agent secret al poliţiei, ne urmăria cu multă stăruinţă. Eram cu toate acestea tari în credinţa, că serbarea nu va fi oprită, şi am invitat pe celelalte comitete să-şi trimită la Putna delegaţii pentru întregirea comitetului central, apoi Eminescu a plecat în ţară, ca să conducă «Campania» în presă.

Peste cîte-va zile am fost poftit la poliţie. Eminescu şi eu, deşi unul Moldovean, iar altul Ungurean, eram în toată sinceritatea «şaguniştii», deci aderenţi ai pajurei cu două capete, şi nu admiteam, că cineva în lumea aceasta ar putea să pună

la îndoială lucrul acesta. Pe noi guvernul austriac nu putea să ne oprească de a face serbarea; m'am dus dar cu inima voioasă la poliția cesaro-regească.

Și în adevăr m'am încredințat, că eram cunosct la poliție și nu rău notat ca președinte al societății «Romînia Jună».

Mi'ar fi fost foarte greu să arăt, care anume e calitatea, în care mă prezent. Cînd mi s'a cerut însă socoteala despre corespondența, pe care o port cu întreaga Europă, am spus că nu port corespondența aceasta ca președinte al societății «Romînia Jună», și am mărturisit cu inima deschisă ceea ce știam că este adevărat.

Domnului cu care vorbiam îi era, așa se vedea, indiferent, dacă sunt ori nu președinte. El ținea seamă numai de ceea ce îi spuneam.

«Bine, tinere, — mi-a zis el zîmbind, — toate cele ce spui d-ta sunt foarte frumoase, dar d-voastră v'ați avîntat la lucruri, pe care n'o să fiți în stare să le faceți. Crezi d-ta că guvernul Bucovinei vă va da voe să faceți la Putna manifestațiunile, pe care le-ați plănuit?»

Privind lucrurile din punctul de vedere al intențiunilor noastre sincere, obiecțiunea aceasta îmi părea nemotivată, și-a urmat o discuțiune mai lungă, în care mi-am dat silința să arăt că guvernul austriac e interesat să cultive simpatiile Romînilor și nu are nici un cuvînt de a-i jigni pe Romîni oprind serbarea.

Am fost poftit să vin peste două zile, ca să mi se dee un răspuns mai lămurit.

Răspunsul a fost că guvernul nu va opri pe Romînii din Ungaria, nici pe cei din Romînia ori din Basarabia de a veni la Putna, dar numai autoritățile locale vor putea să se pronunțe, dacă pot sau nu să fie permise manifestațiunile proiectate de noi. Probabil e, — mi s'a adăogat, — că în sensul expunerilor făcute de mine și pe răspunderea personală a mea ori a vre-unei alte persoane, care inspiră încredere, serbarea se va putea face, dacă vom ști să conducem lucrurile astfel, ca să nu ne punem în conflict cu autoritățile locale.

Mi-am dat în urmă seamă, că răspunsul acesta era nu numai chibzuit, ci tot odată şi binevoitor. Atunci eram însă indignat şi nu puteam să înţeleg, cum unui om ca mine i se poate da un răspuns atît de'n doi peri. Nu mai eram acum sigur, că serbarea nu va fi oprită, ba mă cuprindea din cînd în cînd temerea că în Bucovina voiu fi arestat ca agitator primejdios, ceea ce pentru mama, o femee plăpîndă, ar fi fost o grea lovitură.

Astfel, cu inima îndoită şi cuprinsă de temeri, am plecat la Cernăuţi.

II. — IN BUCOVINA

Sosit la Cernăuţi, am înţeles mai bine cuvintele, pentru care comitetul central stăruise, ca serbarea să nu se mai facă.

Pamfilie Dan nu ridicase dela poştă banii ce sosiseră şi nu credea că vom putea să punem la cale serbarea.

Fruntaşii Romînilor din Bucovina, oameni cumpăniţi şi preocupaţi de interesele locale şi actuale, nu erau accesibili pentru vederile noastre, se temeau că-i vom compromite prin agitaţiunile pornite în vederea serbării şi erau hotărîţi să nu iea parte la serbare. In deosebi Alecu Hurmuzachi, cel mai cu trecere dintre dînşii, stăruia să renunţăm la executarea hotărîrii luate în o clipă de avînt juvenil, ori, cel puţin, să ne mărginim a depune urna pe mormînt, — fără de steaguri naţionale, fără de discursuri, fără de portic şi arcuri de triumf.

Ce puteam să fac eu ? — ce trebuia să fac ! ?

Eram convins, că tocmai pentru Romînii din Bucovina serbarea are să fie punctul de plecare al unei nouă epoci culturale ; fără de Bucovineni însă, ba chiar contra voinţei lor nu se putea face serbarea, şi colegii noştri din Bucovina nu îndrăzniau să intre în comitet.

Dacă ar fi existat dar un comitet, l'aşi fi convocat, aşi fi obţinut dela el hotărîrea de amînare şi aşi fi scăpat şi de răspunderea grea ce mă apăsa şi de munca incalculabilă ce mă

aştepta ; eram însă eu singur şi nu puteam decît să fac tot ceea ce e cu putinţă, ca programul stabilit de comitetul central să fie executat în toate amănuntele lui.

Am vestit deci atît pe public, cît și pe celelalte comitete, că comitetul s'a stabilit la Cernăuţi, şi nu mi-a rămas de astă dată decît să subscriu ca preşedinte luînd pe E. Luţă ca secretar.

Mi s'a cerut acum să nu fac nici o pregătire mai nainte de a mă fi încredinţat că guvernul provincial nu va opri serbarea.

Voiam şi eu s'o fac aceasta, dar mai multe zile de-a rîndul m'am plimbat sbătîndu-mă pe uliţile Cernăuţilor și discutînd cu Pamfilie Dan, care mă primise în gazdă, şi în cele din urmă m'am dumirit și am luat hotărîrea de a pleca și singur la Putna, dacă nu va fi voind nimeni să mă însoţească.

Ştiam prea bine că întrunirea nu se va putea face decît cu voea autorităţii locale şi în prezenţa unui comisar, n'aveam însă să fac arătare decît în termin de trei zile, iar pînă la 15/27 August mai erau cîteva săptămîni, şi pentru facerea pregătirilor n'aveam nevoe decît de învoirea egumenului, care mă aştepta cu nerăbdare. Ar fi fost o indirectă mărturisire, că stau la îndoeală asupra dreptului nostru de a face serbarea, dacă aşi fi cerut voie chiar de pe acum.

N'aveam nici o daravere cu guvernul Bucovinei ; nu eu aveam să mă duc să-i dau, ci el avea să vie să-mi ceară explicaţiuni, dacă avea nevoe de ele. Acest fel de a vedea era neobicinuit în Bucovina şi a încălzit pe mulţi dintre Bucovineni și mai ales pe întru fericire pomenitul S. Andreevici-Moraru, atunci preot și membru în consistoriu, suspendat în urma conflictelor, pe care le avuse cu metropolitul Hacman. Sub ocrotirea lui am ajuns în cele din urmă să constituim comitetul, în care au intrat mai mulţi dintre colegii noștri din Bucovina, întru care cei mai zeloşi Pamfilie Dan, Vasile Moraru, fiul mentorului nostru, I. Luţă, Gribovschi și Cocinschi. De aici înainte am răsuflat şi eu mai uşor, căci acum nu mai vorbiam în numele unui comitet, care nu exista, şi nu mai purtam eu singur răspunderea.

Primul act emis de acest comitet a fost subscris de mine ca preşedinte, de Dan ca casier şi de Moraru ca secretar, şi n'am mai plecat la Putna, cum fusese vorba, cu desagii în spinare, ci în căruţa părintelui Dan, tatăl lui Pamfilie, care, primind sarcina de casier, tremura cînd punea mîna pe bani și a devenit torturatorul nostru.

Voind să profităm de ocaziune, ca să ne punem în legătură cu fruntaşii dela ţară şi mai ales cu preoţii, am făcut călătoria cu mare înconjur şi ne-am oprit pretutindeni, unde speram să ne putem găsi agenţi. Toţi se bucurau că serbarea se va face, și mai ales la Siret, unde Teodor Stefanelli făcuse o vină propagandă, am ţinut chiar o mică întrunire.

III. — LA PUTNA

Părintele Archimandrit Arcadie Ciupercovici, egumenul mînăstirii Putna, era unul dintre cei mai călduroşi sprijinitori ai noștri şi astfel şi povăţuitorul nostru firesc în executarea lucrărilor de pregătire.

In situaţiunea, în care ne aflam, nu ne rămînea decît să executăm în toate amănuntele lui programul stabilit de comitetul central la Viena , deci fără ca să-și fi putut da seamă despre greutățile ce se vor fi ivind la fața locului.

Mînăstirea Putna se află în fundul unei văi, din sus de Vicov, la depărtare de cîteva ceasuri dela Rădăuți, cel mai apropiat orăşel, și încă mai departe de Hadikfalva, atunci cea mai apropiată staţiune a liniei ferate Cernăuți-Iţcani. De oarece prin ziare se menţinea știrea că serbarea va fi oprită și noi nu puteam s'o desminţim, mulţi steteau la îndoială și numai dela puţini primiserăm înştiinţarea că vor veni la serbare. Ne aşteptam la vre-o 2000 de persoane.

Aveam deci să facem pregătiri, ca să transportăm lumea aceasta dela Hadikfalva la Putna, s'o adăpostim în sat și în mînăstire și s'o hrănim timp de două zile.

Nefiind în mînăstire încăpere, trebuia să clădim porticul festiv pe un tăpşan din faţa mînăstirii, şi el trebuia să fie bine acoperit și destul de mare, ca să se poată întinde în el mese pentru două mii de tacîmuri.

După planurile făcute de pictorul Bucescu, pentru portic, pentru arcurile de triumf şi pentru decoraţiunile din curtea mînăstirii ne trebuiau vre-o 200 de steaguri, iar pentru iluminaţiune cel puţin 500 lampioane de hîrtie, 5000 de candele şi 100 ştiubee de răşină, care aveau să fie aprinse pe culmile dealurilor de dimprejur.

Pentru ca serbarea să fie mai imposantă, trebuia să adunăm cît de multe treascuri, ca să descărcăm salve în seara sosirii oaspeţilor şi în timpul ceremoniei religioase.

De oarece numărul oaspeţilor era incalculabil, ni se putea întîmpla să nu avem în ziua serbării destulă hrană ori să adunăm prea multe provisiuni. Nu ni-a rămas dar decît să zidim la Putna cîte-va cuptoare, pentru ca pînea să ni se poată coace după trebuinţă.Tot astfel măcelarul era învoit să aducă laPutna 20 de vite și să taie din ele după cum va fi cerînd trebuinţa.

Pentru gătirea bucatelor se zideau în apropierea porticului festiv mai multe vetre, la care aveau să lucreze bucătăresele sub conducerea unei gospodine.

Pentru popor în deosebi prevăzuserăm două cazane de tocană şi un bou fript întreg la o frigare de cinci metri.

Toate aceste se plănuesc uşor, dar nu se pot executa fără de încurcături.

Comitetul a mobilizat atât pe seminariştii din Cernăuţi, cît şi pe băieţii dela cele două gimnazii din Bucovina, și zece vieţi dac'aşi trăi, tot n'aşi uita nici odată zelul neobosit, îndelunga răbdare şi spiritul de disciplină al acestor muncitori, care adese-ori se mulţumiau cu mămăligă goală, căci pînea eram nevoiţi să cumpărăm dela Rădăuţi şi adese-ori ne lipsiau banii.

Avuserăm Eminescu şi eu dreptate, cînd am zis că totul se face dela sine.

Pe cînd unii purtau socotelile ori scriau în biroul comitetului, alţii făceau muncă de salahori, iar alţii cutrierau satele, ca să angajeze căruţe pentru ziua de 14 (26) August, ori să adune velinţe, cearşafuri şi perini pentru aşternuturi, farfurii, tacâmuri şi feţe de masă pentru banchetul festiv, şi pînă în ziua de astăzi mi-a rămas inexplicabilă încrederea, cu care Romînii din Bucovina ni-au încredinţat avutul lor.

Grija noastră a tuturora era să nu ne punem în conflict cu autorităţile locale, şi nici nu ne-am pus.

Bucovina e însă plină de Evrei, iară noi luaserăm hotărîrea, ca nici în timpul pregătirilor, nici mai ales în ziua serbării, să nu calce picior de Evreu la Putna. Evreii dădeau însă navală, ca să le facă concurenţă antreprenorilor noştri, şi astfel băieţii îi luaseră în mai multe rînduri la goană, ceeace era lucru plin de haz, dar nu tocmai potrivit cu silinţele noastre de a nu ne pune în conflict cu stăpînirea locală. Prostiţi de Evreii furioşi, sătenii dela Putna au început să creadă că noi am venit, ca acum, după o sută de ani, să luăm iar Bucovina și să o alipim de Moldova şi că mari vărsări de sânge se vor face. In ziua cînd ni-au sosit dar steagurile, mulți dintre dînşii au fugit din sat și s'au ascuns prin pădurile de brad ce se întind pînă la hotare.

Nu ne-a fost greu să-i liniştim şi să-i aducem iar la vetrele lor, dar vestea acestei spaime trecătoare s'a lățit și ne-a adus o întrerupere de două zile în lucrările de pregătire. Se adunase la Putna multă lume şi pădurile dimprejur răsunau de zgomotul ce se făcea la mînăstire.

Pe cînd dulgherii lucrau ciocănind la porticul festiv şi la arcurile de triumf, iar zidarii se certau cu salahorii la cuptoarele de pîne și la vetre, oamenii plătiţi cu ziua cărau cetină pentru decoraţiuni și ştiubee pline de răşină pentru iluminaţiune, unii dintre băieți lucrau la ghirlande și la lampioane, alţii turnau seul topit în paharele de candelă şi aşezau fitilurile în paharele pline, iar alţii descărcau provisiuni și fel de fel de lucruri adunate mai ales de pe la preoţi.

In mijlocul acestei lucrări febrile ne-am pomenit cu o ceată de jandarmi, al căreia comandant ne-a invitat să încetăm lucrările.

Acum era rîndul băieților să se risipească prin pădurile de dimprejur.

De oarece jandarmii primiseră ordinul de a sta în permanență la Putna și de a aresta pe ori și cine, care ar fi voind să lucreze mai departe, nu ne-a rămas decît să întrerupem lucrările, și eu am plecat la Rădăuți, ca să rog pe căpitanul districtului să dea ordin pentru retragerea jandarmilor, căci ziua de serbare se apropie și trebuia să grăbim cu pregătirile.

Căpitanul, d-l Renei, Romîn și el, ținea în toată sinceritatea să nu ne facă greutăți, dar avea ordine și se plîngea că-i facem noi greutăți prin împrotivirea noastră.

Nu mi-a fost greu să-l liniștesc. I-am declarat că primesc răspunderea pentru cele ce se vor mai face, am luat angajamentul că voiu înceta cu lucrările și-i voiu trimete pe băieți acasă îndată ce voiu fi primit o nouă invitațiune în acest sens, și jandarmii au fost retrași, iar noi am urmat lucrările cu zel îndoit, dar și cu inima îndoită.

Peste cîteva zile a apărut în «Czernowiczer Zeitung», organul oficios al guvernului, o notiță binevoitoare despre pregătirile ce se făceau pentru serbare,— notiță care a fost reprodusă în coloanele celor mai multe dintre ziarele romîne, între care și «Românul».

Nu voiu face încercarea de a descrie manifestațiunile de bucurie, cu care băieții au primit notița aceasta. Plîngeau unii, chiuiau alții, iar alții se adunaseră, ca să cînte în cor «Gott erhalte» și nimeni nu mai era în stare să lucreze.

Era acum mai presus de toată îndoiala că vom putea să ne adunăm la mormîntul lui Ștefan cel Mare și să ne manifestăm în toată libertatea sîmțămintele de pietate, și eu mă sîmțiam nemîngîiat, că unii dintre fruntașii fraților mei din Bucovina stăruiau și acum în hotărîrea lor de a nu lua parte la serbare.

Nu are hotar lipsa de încredere a omului. Pe cînd noi luam bunavoinţa aceasta drept dovadă de înțelepciune politică, ei ziceau că guvernul ne dă voie să aranjăm serbarea numai pentru ca să-i pună pe dînșii la încercare.

Dar noi tinerii nu mai scrutam intenţiunile, ci ne bucuram de faptele neîndoioase.

Frumoase zile am petrecut la Putna și nu pot să mi le reamintesc fără ca să fiu cuprins de viuă înduioşare. Văzînd multele şi marile mizerii ale vieții noastre comune, stau adeseori și eu cum stetea Eminescu, la îndoeală și, mi-e par'că nu mai poate să meargă înainte viaţa noastră națională, în care mișeii şi neputincioşii atît de ușor pot să-și deschidă drum larg; mi-e însă destul să-mi aduc aminte de băieții aceia, ca să mă ruşinez de propria-mi slăbiciune și să mă pătrund iar de încrederea, cu care atunci priviam în viitor.

Nu era greutate, din faţa căreia se dedeau îndărăt, nu osteneală, care-i obosia, nu sarcină, pe care n'o purtau cu mulţumire, și toate le făceau cu voie bună, mereu glumind și cântînd mereu. Aceia dintre dînșii, care mai trăesc încă, își vor fi aducînd şi ei cu mulțumire aminte de acele zile pline, cînd lucrau ziua şi noaptea, dormind cu rîndul, mîncînd pe apucate şi adăpostindu-se claie peste grămadă în casa derăpănată ce se afla în faţa mînăstirii.

Fericiţi noi, care avem parte de asemenea amintiri din tinereţele noastre, şi încă mai fericiți am fi, dac'am ști că li-e dat copiilor noştri să le aibă.

Eminescu, venit cu vre-o opt zile înainte de serbare, a luat și el parte la mulţumirile noastre. Tot atunci a sosit și delegaţiunea colegilor noştri din București, G. D. Theodorescu, Ioan Brătescu şi Gr. Tocilescu, toţi trei băieţi inimoşi și plini de focul sacru al tinereţelor.

Unul dintre dînşii, Gr. Tocilescu, nu ne-a fost de mare ajutor. Prea erau multe la Putna inscripţiunile și antichităţile, pentru ca tînărul arheolog să poată avea destulă inimă și pentru steaguri și lampioane ori pentru cazanele de tocană.

Nepreţuit ne-a fost însă ajutorul, pe care ni-l dedea I. Brătescu, care ştia să conducă lucrările şi să pună mîna cînd era nevoie. Mai ales în seara de 14 (26) August, cînd publicul a dat năvală asupra mănăstirii, cel mai activ dintre membrii comitetului de primire era el.

Răposatul G. D. Theodorescu, atunci tînăr foarte simpatic, vioiu şi zelos, alerga iute ca piperul de ici pînă colo, observa cu ochiu ager toate neajunsurile, nu trecea cu vederea nici un amănunt şi astfel se făcuse în curînd indispensabil. Tocmai de aceea însă ne supăram pe el, cînd ne pomeniam c'a dispărut și stă ascuns în vre-un colț retras, ca să-și scrie dările de seamă pentru «Romînul». Abia azi am ajuns să-i dau dreptate, căci fără dările de seamă făcute de dînsul multe din cele petrecute atunci ar fi fost date uitării, și avea Gr. Tocilescu dreptate, cînd zicea că abia peste o sută de ani va putea să ne spună, dacă au ori nu vre-o valoare steagurile noastre.

Ieşenii au sosit mai tîrziu, dar la timp și mai numeroși. N'au luat parte la lucrările de pregătire, dar au ostenit cu atît mai vîrtos în seara primirilor și în ziua serbării. Stîlpii lor erau Maroneanu, unul din cei mai buni prieteni ai lui Eminescu, și C. Istrati, tînăr înalt nu numai la făptură, ci totodată și la fire, și om pe care timpul îl lasă neschimbat în trecerea lui.

Deasupra tuturora se ridicau doi oameni scurți și îndesați, pe care toți îi socoteam mai chibzuiţi decît noi, T. Nica și A. Xenopol, atunci cu treizeci și doi de ani mai tînăr decît astăzi.

Imprejurul nostru steteau în sfîrșit adunați vre-o cincizeci de «băieți» împărțiţi în secțiuni, fiecare cu rostul lui.

D-l căpitan Renei fusese însărcinat să asiste el însuși ca comisar la serbare şi s'a învoit să oprească pe geamdarmi la Vicov, iar poliția să fie ţinută de studenţi în timpul serbării. La Putna au venit numai șase dintre geandarmi, Romîni și aceștia; ei au fost puși la dispoziţiunea noastră.

Eu încă de mult eram de prisos. Munciau ceilalţi, mai ales Dan, casierul tuturora nesuferit pentru sgîrcenia lui, și V. Moraru, care primise sarcina purtării de grijă pentru hrană. După

ce au sosit dar Bucureștenii, profitam de ocasiune, ca să mă plimb cu tînărul arheolog pe la icoane şi pe la ruinele de prin împrejurimi. Acum, în sfîrşit, cînd erau toţi la Putna, nu-mi mai făceam nici o mustrare cînd îi lăsam pe ceilalți să facă ceeace vor.

Oaspeţii, aşa le ziceam noi, au sosit în ziua de 14 (26) August, mulți în trăsuri, chiar şi unii din Moldova ; cei mai mulţi au venit însă pe calea ferată pînă la Hadikfalva, iar de acolo în căruţele adunate de I. Luţă de prin împrejurime.

Inceputul serbării a fost în amurgul serii, cînd căruţele aceste au sosit la mînăstire. Cîţiva dintre membrii comitetului plecaseră la vale, ca să primească pe oaspeţi la arcul de triumf, pe care-l ridicaserăm la hotarul satului Putna, şi să le ureze «bun venit!»

Restul comitetului şi băieții, vre-o patruzeci de inşi, aşteptau la poarta mănăstirii, ca să-i primească pe oaspeți și să-i ducă pe la adăposturile pregătite pentru dînșii.

Archondăria era rezervată pentru deputaţiunea din Moldova, în fruntea căreia se aflau M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și Chr. Cerkez, primarul Iașilor ; celelalte încăperi din mînăstire erau pline de paturi rustice pentru cocoane, iar restul publicului avea să fie adăpostit parte pe la săteni, parte într'un mare pătul, pe care băieții îl prefăcuseră într'un vast și foarte frumos dormitor.

De oare-ce oaspeţii nu sosiau deodată, ci într'un lung şir de căruţe, despre o primire în toată regula nu putea să fie vorba.

IV.—MASA FESTIVĂ

Intîia oară Romînii din cele patru unghiuri s'au adunat la un loc, ca să preamărească împreună numele unuia dintre marii susţiitori ai neamului romînesc, să se îmbărbăteze unii pe alţii și să-și întărească credinţa în viitor, şi mulţi ochi s'au umplut de lacrămi cînd corul a intonat imnul:

Etern, atotputernic, o creator sublime,
Tu dai lumii viaţă şi omului cuvânt,
In tine crede, speră întreaga Romînime:
Glorie ţie'n ceruri, glorie pe pămînt.

Urna votivă a fost aşezată la căpătîiul mormîntului pe un piedestal de marmură neagră; cele două epitafe au fost întinse pe mormînt; steagurile aduse de deputaţiuni au fost lăsate ca decoraţiune la mormînt, asistenţii au îngenunchiat în faţa mormîntului.

In acest moment suprem al serbării un ofiţer romîn, maiorul Boteanu, care se întorcea din Franţa, unde luase parte la răsboiu, a rostit plin de viuă emoţiune câte-va vorbe, apoi şi-a descins centurionul dela brîu şi l'a lăsat drept prinos din partea tinerei oştiri romîne pe mormîntul marelui căpitan.

Acest act de spontaneitate a dat nota întregei serbări: oricine a putut să-şi manifeste în toată libertatea sîmţămintele.

Acolo însă, unde sunt mulţi oameni, e şi multă lipsă de pricepere şi astfel se ivesc şi multe nemulţumiri. Nu toţi înţelegeau că libertatea, de care ne bucuram, ne obliga să ne stăpînim noi înşine pe noi şi să păstrăm buna rînduială.

Când bubuitul treascu ilor ne-a vestit că primele căruţe au sosit la arcul de triumf, Eminescu şi eu am plecat dela poarta mînăstirii şi ne-am urcat pe deal, ca să vedem în toată liniştea desfăşurarea acestei prime fase a serbării.

Rămăseseră acolo alţii, care ştiau să facă lucrurile mai bine decît noi.

Treascurile bubuiau, steagurile fîlfîiau, vestitul taraf dela Suceava, vre-o treizeci de lăutari îmbrăcaţi în antirie, cînta marşul lui Mihaiu Viteazul, transparentele erau luminate, lampioanele şi miile de candele ardeau, mulţimea isbucnia la sosirea fiecărei trăsuri în urale, şi ni se cuvenia lui Eminescu şi mie să ne bucurăm în toată liniştea de priveliştea aceasta, pe care n'ar fi putut nici ceilalţi s'o aibă, dacă noi am fi fost tot atît de slabi în credinţă şi tot atît de puţin stăruitori ca dînşii.

Peste puțin ne-am încredințat că a venit prea multă lume, și nu o să putem găsi adăposturi destule. La poarta mănăstirii învălmășeala era din ce în ce mai mare, căci toți dedeau năvală asupra mănăstirii, toți protestau contra disposițiunilor luate de comitet.

Adevărații vinovați erau însă, cum G. D. Theodorescu zice în darea sa de seamă, numai cei ce veniseră fără ca să se fi anunțat.

In mijlocul acestei gălăgii a sosit și deputațiunea din Moldova.

Pe drum membrii deputațiunii aflaseră că unii dintre fruntașii Bucovinenilor stăruie și acum în hotărîrea lor de a nu lua parte la serbare, și V. Alecsandri s'a despărțit la Hadikfalva de deputațiune și a urmat drumul spre Cernăuți, ca să se întîlnească cu Hurmuzachi. Sosind dar la Putna, Kogălniceanu era neliniștit și dorea să vorbească cu mine, ca să afle cum stăm cu stăpînirea și dacă poate ori nu să iee parte la serbare.

Alergau dar băieții în toate părțile, ca să mă găsească, și alergătura aceasta a produs un fel de panică în mulțimea și altfel agitată. N'are prostia omenească margini, și de mintea multora era apropiat gîndul că, văzînd primejdia, Eminescu și eu am fugit.

Iar noi făceam filosofie la marginea pădurii de brad.

Il știm cu toții pe M. Kogălniceanu, omul totdeauna scurt și clar, vioiu și tînăr pînă la adînci bătrînețe. Nu-l mai văzusem, dar îl știa Eminescu și-l aveam sus în gîndul meu.

I-am spus cu inima deschisă că amicii săi din Bucovina văd lucrurile rău, că guvernul nu ne face nici o greutate și că Căpitanul districtului va asista și el la serbare și va închina la masă pentru poporul romîn. A rămas.

Tot atunci s'a ivit altă greutate.

Din Moldova veniseră doi Archierei cu mare suită, Bobulescu și Filaret Scriban. Țineau să celebreze la sfințirea urnei și a steagurilor și era lucru firesc că așa să fie. Egumenul însă nu putea să le dea voie, iar nouă, comitetului, nu ni se cuvenea

nici un amestec în cestiunea aceasta. S'a cerut pe cale telegrafică voe dela Metropolitul Hacman, și noi nu eram de vină. dacă Rusniacul a zis: «nu!»

Greutatea cea mare s'a ivit însă în ziua următoare.

După alegerea făcută de d-nii T. Maiorescu, I. Negruzzi și V. Pogor, cuvântarea festivă a fost rostită de A. D. Xenopol, atunci student la universitatea din Berlin. O avem cuvîntarea aceasta, și nu tăgăduia atunci, cum nu tăgăduește nici astăzi nimeni că ea este o lucrare de valoare și una din cele mai frumoase opere ale unui scriitor, care atunci ne era tuturora simpatic și pe care azi toți îl socotim între cei de frunte. Alegerea fusese însă făcută de niște francmasoni, de cei mai primejdioși complotiști și asta era o vină, pe care adevărații naționaliști nu ne-o puteau ierta.

A urmat apoi masa festivă.

Aceeași îmbulzeală ca la poarta mănăstirii. Deși puseserăm peste 1600 de tacîmuri o parte din public trebuia să mai aștepte. Toți voiau însă să ocupe loc la primul rînd și numai cu anevoia și după multe supărări s'a putut începe servirea bucatelor.

Proclamaserăm președinte pe M. Kogălniceanu. D-l Renei, Comisarul a declarat însă că numai la o masă prezidată de mine poate să asiste. Îmi era afară din cale greu să mai primesc și sarcina aceasta, dar e învederat că nu puteam s'o refuz. Kogălniceanu el însuși mi-a fost povățuitor în purtarea ei și a stăruit să limitez numărul toasturilor și să cer textul dela cei ce voiau să vorbească.

Primul pahar l'am închinat eu pentru Împăratul și pentru prosperitatea monarchiei. Nu are însă G. D. Theodorescu dreptate, cînd zice c'am făcut-o aceasta de nevoe, numai pentrucă așa trebuia să fie. N'ași fi fost atît de stăruitor. dacă n'ași fi fost pătruns de convingerea că pot Romînii să se bucure sub stăpînirea Împăratului meu de toată libertatea. dacă știu să-l ajute în silințele lui de a înnăbuși pornirile celor ce vor să-l siluească, iar acum, cînd îmi vedeam gîndul împlinit,

îmi era plină și inima de o sinceră recunoștință. Aceasta am simțit-o cu toții, și G. D. Theodorescu, prietenul afectuos, care o știa și el, a pus'o la îndoială numai ca să mă scuze în fața celor ce nu admiteau felul nostru de a vedea.

Tot atît de sincer a fost și Comisarul cînd a ridicat paharul pentru prosperitatea poporului romîn și ne-a mulțumit pentru silințele noastre de a păstra buna rînduează la această serbare.

Sinceri au fost și ceilalți vorbitori, ba unii chiar de tot sinceri, ceeace m'a silit să-i rog a fi mai scurți la vorbă. E învederat că nu ne întrunisem să vorbim despre partea răpită din Moldova ori despre fâșia ruptă din trupul sîngerînd al Romîniei, și azi toată lumea îmi va da dreptate și va recunoaște că bine am făcut, dacă nu am lăsat să vorbească pe cei ce nu voiau să se supună censurei ori spuneau, vorbind, și ceeace nu era scris în textul, pe care mi-l presentaseră.

Atunci se supăraseră mulți, dar a trecut și supărarea aceasta după masă, cînd s'a întins hora mare pe iarba din fața porticului festiv.

V.—CONGRESUL

Seara s'a întrunit, în sfîrșit, mult doritul congres.

Cînd ne-am adunat însă în sufrageria mănăstirii, dispozițiunile nu erau de loc potrivite pentru o discuțiune chibzuită.

Oameni tineri cu toții, eram oarecum amețiți de viile emoțiuni, prin care trecuserăm în timpul zilei, porniți mai mult spre ceartă decît spre sfat și cu desăvîrșire indisciplinabili. Ținea fiecare să-și spună în toată libertatea părerea și să-și dea pe față sîmțămintele și ilusiunile, mai ales ilusiunile.

Ne'ndesuiam în sufrageria prea strâmtă pentru noi băjbăind ca roiul de albini în stup, și era par'că peste putință ca cineva în lumea aceasta să ne mai poată potolì.

Ca prin farmec ne-am astîmpărat însă c'nd s'a ivit în mijlocul nostru Comisarul, pe care trebuia neapărat să-l invităm

la Congres, deşi ţineam mult ca discuţiunile să se urmeze ca'n colţul ştiut al cafenelei.

D-l Renei înţelegea şi el lucrul acesta. Şi-a exprimat dar mulţumirea pentru silinţele ce ne-am dat în timpul zilei să-i uşurăm sarcina, ne-a sfătuit să păstrăm şi acum buna rânduealǎ, apoi a încheiat: «Deşi nu sunt preot, binecuvintez lucrările d-voastre şi vă las să discutaţi în toată libertatea!»

Acesta a fost răspunsul, pe care reprezentantul guvernului austriac l-a dat celor ce se plângeau că li se înăbuşe glasul.

Rămaşi noi între noi, ne-am constituit sub conducerea unui birou ales ad-hoc, apoi am început discuţiunile.

Noi, Vienezii, eram încă de mult dumiriţi asupra celor ce urmau să se stabilească în Congres. Gândul nostru era să se aleagă un biurou permanent, care îi convoacă pe studenţi cînd ici, cînd colo, şi-i ţine strînşi la un loc, ca să facă o întinsă şi stăruitoare propagandă pentru restabilirea unităţii în vieaţa culturală a poporului romîn, un gînd, pe care l'am exprimat cu toată claritatea şi în apelul adresat publicului. Mijloacele de propagandă aveau să fie o bibliotecă poporală ieftină şi bine aleasă, o foaie literară ilustrată, un ziar naţional, concerte date de celebrităţi romîne, reprezentaţiuni teatrale date de cei mai buni actori romîni, întruniri şi serbări naţionale ca cea dela Putna, toate aceste fără de nici o tendinţă politică.

Cestiunile aceste nu puteau să fie discutate într'un Congres, care trebuia să se mărginească la cel mult trei şedinţe. Aveam deci să stabilim o ordine de zi mai scurtă şi să alegem, înainte de toate, biroul permanent.

După ce publicul deduse navală asupra mănăstirii, noi, membrii Comitetului ne-am retras în clopotniţă. Aduseserăm, ce-i drept, cîteva braţe de fîn, pe care le-am aşternut pe jos, ca să dormim pe ele aşa gătiţi de sărbătoare cum eram; era însă peste putinţă ca'n nişte momente atît de solemne să ne pierdem timpul dormind, şi am petrecut noaptea parte făcînd inspecţiune prin mănăstire, unde unele cocoane începuseră să fumeze, parte discutînd şi puind lumea la cale.

Aici s'a stabilit ordinea de zi a Congresului în cele patru puncte publicate de G. D. Theodorescu în darea lui de seamă.

După ce s'a deschis şedinţa, ne-am încredinţat că va mai fi încă mult pînă la intrarea în această ordine de zi.

Toţi aveau dreptul de a vorbi, şi puţini erau care nu ţineau să se folosească de dreptul acesta.

S'a pus o cestiune de principiu şi s'au rostit cuvîntări multe, lungi şi des întrerupte, care ne-au trecut peste miezul nopţii fără ca să ajungem la resolvarea chestiunii prealabile.

Luînd drept punct de plecare apelul adresat de noi publicului, un sfătos a pus întrebarea, dacă unitatea culturală, asupra căreia stăruiam noi, e cauza celei politice ori efectul ei.

Unii susţineau că unitatea culturală nu se va putea realiza decât după ce se va fi făcut unitatea politică, alţii voiau să ne convingă că numai unitatea culturală poate să ne ducă la cea politică, iară noi ziceam că ne e indiferent, care e cauza şi care efectul, şi considerăm unitatea culturală ca scop, ceeace multora le părea foarte abstract.

Pe la două după miezul nopţii am hotărît că vom continua discuţiunea mîne şi ne-am risipit la noroc.

Eminescu iar era dus cu gândul. Ascultase retras într'un colţ întreaga discuţiune, adunase mereu în el şi acum trebuia neapărat să răsufle.

«Măi, — mi-a zis el, — acela, care vrea să facă ceva, nu discută, ci lucrează. Să vezi că n'o să ajungem la alegerea biroului central permanent. O să rămînem tot noi şi e mai bine aşa. Mergem înainte, îi lăsăm să discute, facem ce ştim şi lumea vine după noi».

«Dar dacă alţii ţi se pun în cale?»

«Dai fără de milă în ei!»

Cu cîteva săptămîni de zile mai nainte eram şi eu de părerea aceasta; încetul cu încetul însă am fost stăpînit de simţămîntul, că participarea la viaţa comună e o jertvă grea, şi-mi părea lucru cu desăvîrşire învederat, că e o prostie să aduci jertva aceasta cînd nimeni nu ţi-o cere.

Toate prin oameni se fac, iar oamenii sunt mulţi şi de multe feluri, cei mai mulţi tîrzii la minte şi nu puţini porniţi spre răutate.

Adevărul dar numai încetul cu încetul și numai după multe frămîntări poate să străbată, şi multe din acele, pe care noi le vedem nu numai sigure, ci totodată şi apropiate, abia după moartea noastră vor putea să intre prin lucrarea comună în ființă. Zadarnic ne-am sbuciuma dac'am voi să le facem mai nainte, și lucru cuminte e să aşteptăm petrecîndu-ne viaţa în o lucrare, pe care putem s'o săvîrșim şi singuri.

Nu mă încînta dar cîtuşi de puţin gîndul că voiu avea să port mai departe sarcina, pe care o luasem asupra mea. Vedeam deslușit că atunci şi cu oamenii, care discutaseră asupra cestiunii prealabile, nu se poate face ceeace noi voiam, şi firea mă împingea spre alte treburi.

Eminescu însă, mai ales în momentele lui de neastîmpăr, privia toate lucrurile din punctul de vedere al omului care nu moare niciodată, şi vedea în fiecare clipă întreaga desfăşurare a vieţii noastre naţionale ca actualitate. In gîndul lui toate curgeau repede una dintr'alta, şi deaceea el îşi perdea bunul cumpăt, când îi ziceam: Stai pe pace, c'o să vie, dar mai tîrziu!

Nu ne-am mai întors dar în clopotniță, şi zorile de zi ne-au prins iar plimbîndu-ne ca nişte lunatici dealungul văii umede.

Lucrurile au venit precum le prevăzuse el.

A doua zi au plecat unii dintre studenţi, cei rămaşi însă, deşi mai puţini, tot n'au ajuns să rezolve cestiunea prealabilă.

S'a hotărît numai că naţionalismul are să fie propagat fără de nici o restricțiune și a rămas ca noi cei din Viena să conducem mai departe mişcarea.

Noi, membrii comitetului eram stăpîniți de sîmţămîntul, că am făcut destul şi că nu vom putea să mai facem nimic. Spre a ne îmbărbăta, s'a dat «în saloanele» Părintelui Egumen o serată în onoarea noastră, și nota caracteristică a stării sufleteşti, în care ne aflam, n'o pot da mai bine decît mărturi-

sind că eu, persoană atunci importantă, am adormit în jeţul ce mi se destinase alăturea cu stăpînul casei.

VI.—DESCURCAREA

Vasilică Moraru, om totdeauna vesel şi glumeţ, îi scosese lui Dan, casierul nostru, vorba: «Ce va să zică cassier? Casier va să zică un om, care n'are cassă».

Această glumă nu era o figură poetică, ci un adevăr foarte prozaic.

Pentru ca să executăm programul stabilit de comitetul central, care se retrăsese, a trebuit să facem cheltueli mari pe cît îmi aduc aminte, peste 35.000 de florini. Aveam această sumă în catastifele noastre; pe cînd însă noi trebuia să grăbim cu lucrările, banii sosiau numai încetul, picătură cu picătură. «De! — zicea Vasilică,—suntem sub stăpînirea nemţească şi avem să plătim după călindarul nemţesc, dar banii ne vin din ţară unde socoteala se face după călindarul romînesc».

In urma acestei deosebiri de călindar ne aflam în strîmtorare necurmată.

Cu antreprenorii, cu măcelarul şi cu brutarul încheiaserăm contracte, în care erau hotărîte terminele de plată, pe căruţaşi îi arvuniserăm şi urma să-i achităm după serbare, iar celelalte cheltueli se făceau plătind dela mînă la mînă. Indată dar ce primiam bani, îi şi dădeam, şi casierul n'ajungea niciodată să se poată ţine de terminele hotărîte în contracte.

După serbare abia am putut să achităm pe căruţaşii veniţi dela depărtări mai mari şi mai rămăseserăm datori cu peste 8000 de florini, pe care aveau să-i primească antreprenorii, măcelarul şi brutarul în vîrtutea contractelor subscrise de Dan şi de mine, «Oameni solvabili puşcă», cum zicea Vasilică.

«Ce facem acum, Mihalache?»

«Să mai aştepte şi ei», ne răspundea Eminescu.

«Eu sunt de părere că pot să plece, — întîmpina Vasilică, — şi să nu se mai întoarcă niciodată, căci nu mai avem nevoie de dînşii!»

Nu plecau însă și nu ne lăsau nici pe noi să plecăm. Nu ne-am fi avîntat, dacă nu ne-am fi răzămat cu toată încrederea pe cei ce ne încuragiaseră. Nu ne îndoiam dar nici acum că vom putea să achităm în cele din urmă suma, care ne părea neînsemnată. Creditorii se căiau însă de a fi pus temeiu pe subscrierile unor oameni, care nu pot să dea nici o garanție materială, și steteau în permanență la Putna, iar casierul, un prototip de om scrupulos, umbla nemîngîiat de ici pînă colo și se căia de a fi intrat în o încurcătură, din care nu știa cum va putea să iasă. Eminescu își da silința să-l încredințeze, că mulți au întîrziat cu trimiterea sumelor încasate fiindcă steteau la îndoeală, dacă nu cumva serbarea va fi oprită, dar acum, după ce serbarea a reușit atît de bine, ei vor grăbi să trimeată banii; Dan însă era convins, că tocmai acum, «post festa» toți vor socoti că e de prisos să mai trimită banii.

Am făcut deci lista «restanțierilor» și Eminescu a plecat în țară, ca să facă «execuțiunile», cum zicea Vasilică.

Aceasta a fost o mare ușurare atît pentru noi, cît și pentru creditori, căci efectele intervenirii lui Eminescu nu puteau să urmeze decît după cîte-va zile.

In timpul acestor zile de așteptare liniștită banii ne sosiau într'una, și peste vre-o săptămînă, cînd am primit scrisoare dela Eminescu, scăzuserăm datoriile la mai puțin decît jumătate și Dan își bătea joc de Vasilică repetîndu-i mereu vorbele: «Cassier va să zică un om, care are cassa plină».

Nu mă mai opria acum nimeni la Putna și puteam să mă întorc la Viena și să plec de acolo acasă.

Banii au intrat mereu pînă pe la sfîrșitul lunei Octomvrie, și casierul nu numai a achitat toate datoriile, dar a mai și despărțit mormîntul de restul bisericii printr'un geamlîc așezat în cercevele de fer ciocănit, un fel de cutie pentru conservarea urnei și a celorlalte prinoase.

Socotelile trebue să se afle în archiva societății «Romînia Jună», care a oprit pentru sporirea fondului ei și excedentul rămas la încheerea definitivă.

Mai rămînea însă să ne descurcăm și cu colegii noștri dela Viena.

Incă în ajunul serbării se iviseră semne de furtună.

Aflînd că am rugat pe d-nii T. Maiorescu, I. Negruzzi şi V. Pogor să se pronunţe în cestiunea cuvîntării festive, naţionaliştii sinceri stăruiseră ca tinerimea romînă să spele prin o protestare publicată în toate ziarele ruşinea aceasta. Se credea însă că serbarea va fi oprită. Cînd a apărut dar notiţa din «Czernowitzer Zeitung», s'a învederat că pe noi guvernul ne sprijineşte.

Dovada vinovăţiei noastre era dată cu prisos, și am fost păscuţi de aci înainte cu toată străjnicia.

Controlorii noştri luaseră notiţe despre toate.

Ştiau cum am luat înţelegere cu poliţaiul dela Viena și cu cel dela Rădăuţi, ba le ştiau toate chiar mai bine decît mine; ştiau cum mi-am dat silinţa să amăgesc pe fruntașii Romînilor din Bucovina, ştiau cum ne ascunseserăm Eminescu și eu în ajunul serbării, cum am oprit pe Archiereii din Moldova de a celebra şi cum după serbare am umblat cu minciuni, ca să dosim dela Putna fără de a fi achitat datoriile; toate le ştiau şi le pătrundeau cu agera lor minte de apărători ai marilor interese naţionale.

Vacanţele erau pe sfîrşite cînd m'am întors la Viena; eram însă nevoit să plec acasă, căci nu se deschisese încă institutul privat, unde dedeam lecţiuni. De acasă nu am putut să mă întorc la timp și astfel lecţiunile, pe care le avusem, au fost luate de alţii. Petreceam dar pe la culesul viilor fără ca să-mi pot da seamă, cum şi cînd voiu putea să mă întorc la Viena, ca să-mi urmez studiile, iar cei dela Viena erau convinşi că conştiinţa vinovăţiei nu mă lasă să mai dau faţă cu dînşii.

In timpul acesta Eminescu trecuse pe la Iaşi şi luase parte la seratele «Junimii». In urma stăruinţelor lui mai mulţi dintre membri «Junimii» au luat între dînşii înţelegere să-mi dee un ajutor, ca să-mi pot termina studiile. Cu primii 15 galbeni primiţi prin mijlocirea lui Eminescu m'am întors apoi la Viena.

Acum era chiar şi pentru cei mai naivi lucru învederat că sunt vîndut şi că am abuzat de prostia lui Eminescu, ca să mijlocească tîrgul infernal.

Incă de mult 'se remarcase intimitatea suspectă, în care mă aflam cu compatriotul meu Toma, imfamul spion al poliției din Viena. Erau cu mult mai deştepţi naționaliștii sinceri decît să nu pătrundă întreaga ţesătură de intrigi, în care voiam să-i încurcăm pe nevinovaţii noştri colegi. Clar ca lumina zilei era că guvernul austriac ne-a dat voe să aranjăm serbarea, fiindcă eram agentul lui secret și avea încredere în mine. De aceea Renei, sbirul austriac, nici n'a asistat la congres, ci m'a lăsat pe mine să fac poliția și să denunţ pe cei ce nu se sfiiesc a spune adevărul.

Fiind dat pe faţă întreg complotul pînă în cele mai mici amănunte, s'au stabilit cu toată precisiunea punctele de vinovăţie şi eu am trebuit îndată după întoarcerea mea să convoc adunarea, ca să dăm seamă despre faptele noastre.

Casierul nostru muncise din greu, ca să-și facă socotelile și să justifice cu acte în regulă toate cheltuelile pînă la cea din urmă mămăligă cu brînză. Nici că i s'a făcut vre-o critică. Pentru banii, pe care mi-i deduse însă mie, vre-o 150 florini, nu avea acte justificative. Erau cheltuelile mele personale, pe care nu puteam să le justific nici eu decît mărturisind că le-am făcut călătorind la Putna și înapoi și procurîndu-mi obligata îmbrăcăminte de sărbătoare.

A urmat apoi rechizitorul.

Cum ai îndrăznit d-ta Domnule, să abuzezi de încrederea noastră şi să pui în primejdie existenţa societăţii «Romînia Jună», subscriind ca secretar un apel către public, cînd ştiai că societatea n'a luat niciodată hotărîrea de a face un asemenea apel.

Cine te-a autorizat, mă rog, să te faci președinte al unui comitet, pe care nimeni nu l'a ales, să faci agitaţiuni în numele nostru și să emoţionezi întreaga naţiune pentru satisfacerea ambițiunii d-tale nesățioase?

Cum ai îndrăznit să te pui în conflict cu fruntaşii Bucovinei, să compromiţi prin atitudinea d-tale interesele acestei mici ţărişoare şi să insulţi astfel memoria marelui erou?

De unde ai luat tupeul de a da în timpul mesei festive la o parte pe M. Kogălniceanu, marele om de Stat, ca să prezidezi d-ta şi să te poţi insinua prin toastul, pe care l'ai rostit, şi prin serviciile de poliţist, pe care le-ai făcut censurînd pe oamenii sinceri?

Cine ţi-a votat cheltuelile de zeci de mii, pe care le-ai făcut, şi cum ai ajuns să faci călătorii de plăcere şi să te înţoleşti din bani adunaţi pentru scopuri naţionale?

Unde e, mă rog, procesul-verbal încheiat în toată regula şi subscris de toţi cei ce au luat parte la congres, actul fundamental, în virtutea căruia d-ta şi cei prostiţi de d-ta vă pretindeţi birou permanent al congresului?

Cam astfel erau formulate întrebările, la care trebuia să răspund.

Ce puteam să fac? Am recunoscut că toate sunt adevărate, că n'am fost ales de nimeni nici preşedinte, nici secretar, că am constituit comitetul după nevoile momentului şi am făcut ceeace am putut să fac, mi-am mărturisit păcatele şi căinţa şi am declarat că voiu vărsa, cînd voiu putea, în casa societăţii suma ce cheltuisem pe drumuri şi în timpul petrecerii mele la Putna.

Prin această capitulare necondiţionată naţiunea ar fi fost salvată, dacă vorba ar fi fost numai de mine singur şi dacă amicii noştri, aproape unanimitatea societăţii, n'ar fi ţinut să ne dea satisfacţiune proclamînd lista care atît de demult l'a supărat pe Ioniţă Bumbac.

Pentru şedinţa viitoare s'au făcut dar pregătirile, despre care vorbeşte Eminescu în articolul său, şi la şedinţa aceasta Ioniţă Bumbac s'a presentat însoţit de o mulţime de tovarăşi de luptă, care s'au înscris «ad-hoc» în societate.

Văzîndu-se puşi în minoritate, mulţi dintre amicii noştri s'au retras prin colţuri, şi noi am fost nevoiţi să ne retragem

şi să renunţăm de a duce mai departe lucrarea începută la Putna.

Aceasta era situaţiunea, în care Eminescu şi-a scris articolul.

Ceeace-l durea, era că continuarea lucrării nu mai era cu putinţă şi că oamenii, care munciseră cu toată inima ca Dan, ca V. Moraru, ca Luţă şi ceilalţi, se aleseseră cu ruşinea de a fi luaţi drept nişte nemernici.

«Cine oare, — zicea el, — să se mai avînte, să ostenească şi să se expună pentru cauza noastră dacă asemenea mişelii sunt cu putinţă?»

El voia să mîngîe şi să înbărbăteze pe cei ce perduseră pofta de a mai lua parte la mişcările naţionale.

Azi îi dăm cu toţii dreptate; atunci însă cel mai cuminte lucru era tăcerea.

VII. — INCHEERE

Reamintindu-mi azi, după treizeci şi doi de ani, preocupările noastre de atunci şi dîndu-mi seamă despre faptele petrecute în urmă, sunt cuprins de simţămîntul că rău am făcut de am stăruit, ca Eminescu să nu-şi publice articolul.

Mulţimea a rămas, ce-i drept, şi e şi azi tot cum era atunci, parte tîrzie la minte, parte pornită spre răutate, şi de ruşinea care am păţit-o noi, n'ar scăpa nici azi cei ce ar voi s'o iee prea repede înainte, dar ceeace noi voiam s'a şi făcut încetul cu încetul şi deplina restabilire a unităţii în viaţa noastră culturală e numai cestiune de timp. Restabilirea să făcea însă şi mai curînd şi mai bine, dacă, organizîndu-ne, noi tinerimea de atunci ne-am fi deprins a lucra împreună şi a ne mărgini la urmărirea scopului, pe care-l precizaserăm atît de bine în apelul adresat publicului, şi organizarea s'ar fi făcut, dacă noi am fi fost atît de stăruitori ca Eminescu.

Constataserăm un adevăr cînd am zis că ideea serbării nu dela noi a pornit şi că Romînii vor ca cultura lor să fie naţională şi pretutindeni aceeaşi. Nu am fi fost încurajaţi şi sprijiniţi,

dacă dorul de unitate culturală nu s'ar fi ivit în toate inimile ; nicăiri însă dorul acesta nu se deduse pe față cu atîta energie și în o formulare atît de rațională și de clară ca în «Junimea» dela Iași.

In toamna anului 1869, cînd am fost trimis pe neașteptate la Viena, eram lipsit de cunoștințe literare și nu știam, dacă sunt ori nu în lumea aceasta «Junimiști» și «Bărnuțieni», «Șaguniști» și «Barițieni».

Răposatul meu tată, om cu slăbiciuni de cărturar, era, ce-i drept, abonat la «Gazeta» și în urmă la «Albina», avea o mică bibliotecă și ținea să citesc, ca să mă luminez. Am și citit, cînd eram mai mic, cu plăcere Alexandria, Isopia, cartea lui Leonat din Lombardia și alte cărți vechi, pe care ni le aduceau goștinarii dela Sibiu. Cînd a venit însă rîndul la publicațiile lui Papiu Ilarian, la ale lui Moise Botà, la «Mugurul» din Arad și la alte opere mai moderne, nu eram în stare să urmez lectura și ascultam de mama, care zicea că aceste sunt cărți păpistășești, care smintesc mintea celor ce le citesc. Cu mult mai frumoase erau poesiile lui Petöfy, ale lui Eötveös ori ale lui Vörösmarty, romanele lui Jokay ori novelele lui Kisfaludy. Am ajuns dar la universitate fără ca să fiu în stare a gusta productele literare romîne, care-mi păreau afectate, lipsite de avînt și scrise în o limbă pocită. Și tot cam astfel eram toți cei ce știam romînește, dar nu ne făcuserăm studiile gimnaziale la Blaj, la Brașov, la Beiuș, la Năsăud ori sub dăscălia lui Pumnul. Bună și frumoasă era pentru noi numai limba, pe care o învățaserăm fie care în satul său: trebuia dar să ne simțim ademeniți de «Junimea», care stabilise principiul că limba cea bună viețuește în graiul poporului și că unitatea culturală nu se poate restabili decît exprimînd în limba aceasta adevărul, care e pretutindeni acelaș.

Pe cînd dar Eminescu, care le știa toate și judeca în cunoștință de cauză, susținea noua direcțiune din convingere, noi ne orientam potrivit cu neputințele noastre.

In curînd s'au format la Sibiu, la Brașov, la Arad și la Năsăud cercuri junimiste și erau și în Bucovina susțiitori ai nouei

direcţiuni. Aveam la Sibiu «Telegraful Romîn» pe care-l redacta Nicolae Cristea, iar la Arad s'a înfiinţat mai întîiu «Speranţa» apoi «Biserica şi şcoala» sub redacţiunea Părintelui C. Gurbam mai întîiu, apoi sub a d-lui Gherasim Serb şi în cele din urmă sub a Părintelui V. Mangra, unul din cei mai zeloşi propagatori.

In faţa noastră se afla însă Blajul, care ţinea la tradiţiunile sale şi avea multe legături în Romînia.

Eminescu, care trecuse pela Blaj, îşi dăduse seama că pentru Uniţi susţinerea direcţiunii date din Blaj e cestiune de conservare. Fruntaşii bisericii greco-catolice voiau să aibă conducerea în viaţa noastră intelectuală şi în cea politică, pentrucă numai astfel puteau să se susţină în mijocull poporului romîn şi să se întărească făcînd proseliţi. Din gândul acesta pornise lupta contra lui Şaguna, şi cestiunea culturală se perdea în dosul celei politice, care era complicată şi ea cu cea religionară.

Pe cînd apoi Blăjenii şi cei de o seamă cu dînşii, crescuţi anume pentru luptă, erau stăruitori, neobosiţi şi fără de cruţare în alegerea mijloacelor, noi ceilalţi, nefiind mînaţi de convingeri puternice înainte, ne dedeam sfiicioşi la o parte, îndată ce adversarii ni se puneau cu oarecare îndrăzneală în cale, şi îndrăzneala nu le lipsia niciodată.

Eminescu nu şi-a scris dar articolul, ca să combată prin el lipsa de scrupule a celor ce ne siliseră să ne retragem şi să renunţăm la continuarea lucrării începute, ci ca să ne convingă pe noi că e bună calea ce apucaserăm, să ne dee un fel de satisfacţiune şi să ne îmbărbăteze a merge înainte.

Dacă vorba ar fi fost numai de literatură, lucrul acesta ar fi fost de prisos.

Eminescu publicase în «Convorbiri Literare» o poveste frumoasă. Noi eram însă de părere, că el n'o scrisese bine.

«Scrie tu alta mai bine, ca la voi la Şiria», mi-a zis el.

Am scris «Zîna Zorilor» şi am trimis'o la redacţiunea «Convorbirilor», deşi mă îndoiam că ea va fi publicată. D-l I. Negruzzi însă nu numai mi-a publicat-o, ci a ţinut totdeodată

să-mi facă împărtăşirea că în deosebi lui V. Alecsandri i-a plăcut mult limba şi felul meu de a povesti. Nu se putea să nu iubesc şi să nu pun sus în gîndul meu pe oamenii mie necunoscuţi, care, deşi trăiau la Iaşi, găsiau că e frumoasă şirieneasca noastră şi bun felul de a povesti, pe care-l învăţasem dela bunicul meu.

Şi aşa ca mine simţiau toţi. Simpatiile noastre erau fireşti şi sincere. Eminescu nu se mulţumia însă cu atît numai, ci stăruia să lucrăm şi să luptăm.

Acesta e rostul articolului scris de Eminescu în Noembrie 1871, şi d-l I. Rădulescu a judecat bine lucrurile cînd a luat hotărîrea de a publica azi, după treizeci şi doi de ani, acele fragmente găsite în manuscriptele rămase dela Eminescu.

Publicaţiunea aceasta aruncă o viuă lumină nu numai asupra tinereţelor lui Eminescu, ci şi asupra unei întregi şi foarte întinse lucrări, care se urmează şi astăzi. Toţi noi cei ce stăteam atunci în legătură, fie directă, fie indirectă, cu dînsul, am rămas ceeace eram atunci, n'am încetat niciodată a lucra pentru realizarea programului stabilit după impulsiunile primite dela dînsul şi am profitat fiecare potrivit cu putinţele sale şi cu temperamentul său, ca să facem ceeace la Putna hotărîsem a face.

Mulţi au lucrat pentru restabilirea unităţii în viaţa culturală a poporului romîn, noi însă am lucrat numai pentru aceasta, şi dacă unii dintre noi au luat ori iau încă parte la viaţa politică, au făcut-o ori o fac aceasta numai pentrucă în lumea, în care trăim, succesele culturale atîrnă dela cele politice. Totdeauna şi pretutindeni preocupările noastre au fost culturale şi numai culturale, căci în tinereţele noastre ne-am deprins a privi toate cestiunile din punctul de vedere cultural.

Am avut în timpul celor treizeci şi doi de ani, care au trecut de cînd cu serbarea dela Putna, adeseori ocaziunea de a mă convinge că nimeni dintre contimporanii mei nu a ajuns, în ceeace priveşte ideea naţională, la o concepţiune atît de clară ca Eminescu, iar clarificarea aceasta s'a făcut în timpul

frămîntărilor sufleteşti, prin care am trecut în timpul petrecerii noastre la Viena.

Adunaţi din toate ţările, în care soarta i-a risipit pe Romîni, noi ne-am deprins a privi toate lucrările din punctul de vedere al întregului popor romîn şi a căuta pretutindeni numai ceeace se potriveşte cu interesele tuturora. Pe cînd Eminescu repeta mereu în coloanele «Timpului», că Romînia nu e o expresiune geografică, ci centrul vieţii naţionale romîneşti, noi repetam mereu în «Tribuna» şi în «Gazeta Bucovinei», că soarele pentru toţi Romînii la Bucureşti răsare.

Adeseori a mai trebuit dar să păţim ruşinea, pe care o păţiserăm după întoarcerea noastră dela Putna, căci trebuia neapărat să întrăm în conflict cu interese particulare ori cu susceptibilităţi individuale. Mişcarea pentru restabilirea unităţii în viaţa culturală a Romînilor nu însă de noi fusese pornită, şi astfel a mers şi merge înainte şi fără ca noi să luăm parte la ea, căci e, cum prevăzuserăm noi, în natura lucrurilor, ca prin cultură să ne apropiăm unii de alţii.

ALECSANDRI ȘI EMINESCU

Alecsandri era chiar mai mult decât poet: om născut în ceas bun, pe care nimeni nu putea să-l vadă fără ca să prindă slăbiciune de el şi care după întreaga lui înfăţişare era și el însuși în toate clipele vieții lui mulțumit atât de felul său de a fi, cât și de împrejurările, în care i-a fost dat să-şi petreacă viaţa.

Se apropia de șease zeci de ani când am avut parte de mulțumirea de a-l cunoaşte personal, şi cu toate aceste nici până în ziua de azi nu pot să citesc, să aud ori să scriu vorba «*flăcău*» fără ca să-l văd stînd în faţa mea — om plin de viaţă şi totdeauna voios, care se ţine drept, îşi poartă capul ridicat, calcă uşor şi păstrează în gesturi, în căutătură şi în felul de a rosti vorbele toate semnele tinereţelor neistovite.

Mai avea pe lângă aceste şi distincţiunia omului crescut şi trăit în mijlocul unei lumi deprinse a păstrà până în cele mai mici amănunte formele bunei cuviinţe. Inzestrat cu o cultură întinsă, umblat mult prin lume, fost ministru și în mai multe rânduri reprezentant la Paris al ţării, prieten bun al celor mai de seamă dintre contiporanii săi, precum și al Elenei-Doamnei și al Elisabetei-Reginei, el era om în adevăr superior şi fără ca să mai fie şi poet și te încînta și prin rara bogăţie a personalităţii sale.

Pentru viaţa noastră în deosebi el n'a fost numai poet, care dă din prisos, ci totodată şi îndrumător spre cele bune.

Deși om cu educaţiune franceză, el este cel dintâiu, care şi-a dat cu tot dinadinsul seamă, că noi din viaţa sufletească a poporului romîn avem să ne luăm în lucrarea noastră literară inspiraţiunea. După întoarcerea sa din străinătate a făcut deci călătorii prin munții Moldovei şi a adunat balade, legende, doine şi

chiote, pe care le-a luat drept modele şi în urmă le-a publicat drept contribuţiune pentru «*Azilul*» înfiinţat de Elena-Doamna, muma copiilor «găsiţi».

De aceea aproape toate poeziile lui sunt scrise fie în versul poporal ori în versul baladei simplu ori îndoit, mai rar în alexandrini. In deosebi în ceeace priveşte forma el a fost însă până la sfârşitul vieţii sale în continuă desvoltare, şi cele mai desăvârşite în formă sunt fără îndoială cele din urmă dintre poesiile lui.

Una din cele mai caracteristice poesii ale lui Alecsandri este «*Sentinela Romînă*», un poem epic plin de avânt şi de hiperbole îndrăsneţe. Citindu-l, şi mai ales recitându-l, rămîi încîntat şi cuprins de un fel de beţie, încît nu-ţi mai dai seama de neajunsurile formei.

Poemul începe cu versurile :

«Din vîrful Carpaţilor,
Din desimea brazilor
Repezit-am ochii mei
Ca doi vulturi sprintenei».

Chiar primul vers nu e în adevăr vers, căci ritmul e siluit: silaba a doua, care ar trebui să n'aibă, are, ear silaba a treia, care ar trebui să aibă, n'are accent.

Deasemenea prima rimă (Carpaţi*lor*-brazi*lor*) e comună, iar a doua (*mei*-sprinte*nei*) e siluită.

Imaginea e cu desăvîrşire confusă. Acela, care se uită din «*vîrful*» Carpaţilor, vede, ce-i drept, departe, dar acela, care se află în «*desimea*» brazilor nu vede decît cei mai apropiaţi dintre brazi.

Nu putem apoi să ne dăm seamă, dacă ochii sunt «răpăziţi» cum se repezesc doi vulturi ori cum doi vulturi îi răpezesc pe ai lor.

Mai e, în sfîrşit, lucru greu să-i dăm vulturului atributul sprinten, ba chiar «sprintenel», ca să iasă la plural rima pentru «*mei*».

Poemul e cu toate acestea nu numai adevărată, ci și frumoasă poesie.

Tot așa frumoase și din ce în ce mai desăvîrșite în formă sunt «*Dumbrava Roșie*», «*Dan căpitan de Plaiu*», «*Balcanul și Carpatul*» «*Sergentul*», «*Pohod na Sybir*» și altele, însă nu deopotrivă cu pastelurile cum sunt între altele:

«Vine dela munte
Iarna la cîmpie
Scuturînd din poale
Zile de urgie.
Vie !
Eu la foc îmi fac
Zile după plac
Și cu al meu oaspe,
Dulcea primăvară,
Rîdem de furtuna, care urlă afară».

Eminescu, admirator al lui V. Alecsandri, scrisese «*Epigonii*» după ce citise «*Sentinela Romînă*», și s'a întâmplat un lucru, care multora le va fi părînd nefiresc.

Vasile Alecsandri era adecă de trei zeci de ani când s'a născut Eminescu și cu toate acestea nu-l socotea pe acesta drept «epigon» și s'ar putea zice că înrîurirea lui Alecsandri asupra lui Eminescu a fost mai puțin hotărîtoare decît a lui Eminescu asupra lui Alecsandri.

Una din cele mai frumoase însușiri ale lui Alecsandri era slăbiciunea, pe care o avea pentru scriitorii mai tineri și mai ales pentru Eminescu, pe care-l socotia mai presus de sine în ceeace privește cultura generală și pregătirea tehnică. Când cu serbarea dela Putna (1870) noi am stăruit ca Eminescu să scrie un imn, care urma să fie cântat de corpul seminariștilor la mormîntul lui Ștefan cel Mare. Eminescu n'a voit. A rugat pe Alecsandri să ne scrie imnul, iar acesta nu numai că ni-a trimis două imnuri, ci ne-a mai scris, îmbărbătîndu-ne în lucrarea noastră.

Mare mi-a fost deci bucuria când am primit la Putna vestea, că în delegaţiunea trimisă dela Iaşi să ia parte la serbare se află şi Alecsandri.

Şi de astă dată a eşit însă la iveală o însuşire caracteristică a lui Alecsandri.

Deşi poet plin de avînt, el în viaţa practică era om foarte cumpănit, care niciodată nu se avînta. A plecat, ce-i drept, la Putna dimpreună cu ceilalţi delegaţi, dar pe drum i s'a spus că tinerii dela Iaşi şi cei dela Bucureşti au să facă în timpul serbării manifestaţiuni, pe care el le socotia compromiţătoare; s'a despărţit deci la Hadikfalva de delegaţiune şi a urmat drumul spre Cernăuţi.

Abia după ce s'a întors din străinătate (1874), la seratele literare ale «*Junimii*», mai întîi la Iaşi, apoi la Bucureşti, a ajuns Eminescu să se apropie de Alecsandri.

«*Junimea*» îşi stabilise acsioma, că *intră cine vrea* şi *rămîne cine poate*. Erau mulţi cei ce intrau, dar puţini erau în stare să ţină pept cu puhoiul criticei.

Când vorba era de Alecsandri, lucrurile se petreceau altfel. El avea pe lîngă vaza omului politic şi autoritatea scriitorului care săvîrşise o lucrare de patru zeci de ani, şi ziua când el lua parte la serată, era sărbătoare. Asupra lui nu se revărsa deci puhoiul criticei, şi cât pentru el se putea zice, că nu numai intră, ci şi rămâne dacă vrea. Operele lui erau frumoase fiecare în felul ei şi nu prea li se făcea nici critica ce ar fi putut să li-se facă. Şi-o făcea însă de obiceiu el însuşi. Dacă mai nainte nu-şi dăduse şi nici nu avea nevoe să-şi dee, îşi dădea acum silinţa să-şi desăvîrşească şi forma, şi în lucrarea literară a lui seratele «*Junimii*» au fost hotărîtoare.

Aceasta mai ales după ce Eminescu şi Caragiale luau şi ei parte la serate.

Citind, Alecsandri se uita din cînd în cînd mai la unul, mai la altul, de cele mai multe ori la Eminescu — par'c'ar fi voit să zică: «Dar tu ce zici?»

«De! zicea, fie Eminescu, fie Caragiale, — prea e frumoasă!

Păcat ar fi să nu i se facă şi puţinele corecturi. de care e nevoe pentru-ca să fie deplin frumoasă».

Nu era nici acum vorba de o critică, ci de discuţiuni pentru toţi plăcute, prin care se dumiria fiecare în felul lui, — un fel de colaborare pentru desăvîrşirea operelor viitoare.

Altă dată discuţiunea se urma asupra celor citite de Eminescu ori de vre un altul, și totdeauna părerea de rău era nu numai obştească, ci totodată şi vină când ceasornicul din perete îi vestia pe cei de faţă că miezul nopţii a trecut.

Mai avea apoi «Junimea» şi acsioma că *anecdota primează*. Ori şi cît de aprinse și de interesante ar fi fost discuțiunile. ele erau întrerupte îndată ce vre unul dintre cei de faţă aveau vre-o anecdotă de spus. Toate se puteau ierta, dar anecdota nu putea să fie amînată nici de azi pe mîine, nici de acum pe mai tîrziu. Ear între «*Junimişti*» erau cîţiva, care aveau sacul cu minciuni totdeauna plin şi erau mari maeştri în ale povestirii. Intre aceştia era şi Alecsandri şi Caragiali, — Eminescu mai puţin, dar era o adevărată plăcere să-l vezi rîzînd.

Când era deci vorba de plecare, se porniau anecdotele, unul una, altul alta, şi cel-alt iar alta, încît sa întîmpla cîteodată, că zorile zilei îi prindeau cu pălăriile în mînă, gata de plecare.

Erau tot oameni, care se despărţiau cu anevoia, căci ţineau unii la alţii şi ţineau unii la alţii pentru că lucrau cu toată inima în vederea aceluiaş scop — tuturora scump,—luminarea neamului romînesc și îndrumarea lui spre toate cele bune.

Așa era atunci.

Azi, cînd se împlinesc o sută de ani dela naşterea luiVasile Alecsandri, o fi mai bine, o fi mai rău, dar ne dă mereu brînci gîndul că oamenii, cum a fost el, numai rar de tot se nasc și că avea Eminescu cuvinte de a scrie «Epigonii».

Ori se vede că nu naşterea e hotărîtoare în ceeace priveşte rostul omului în trecerea lui prin lumea aceasta, ci societatea îşi scoate din cei născuţi oamenii, de care în împrejurările date are trebuinţă. A scos odată oameni ca Vasile

Alecsandri şi ca Mihail Kogălniceanu, ca A. Odobescu şi ca T. Maiorescu, ca M. Eminescu şi ca I. L. Caragiali: mai tîrziu a scos oamenii, de care are nevoie în zilele de astăzi. O fi scos şi oameni, cari duc mai departe lucrarea lui Vasile Alecsandri şi a lui Eminescu; dacă i-a scos însă, se vede că n'au eşit încă la iveală.

LA BALAMUC

In toamna anului 1874, cînd am venit întîia oară în Ţară, am tras la Samson Bodnărescu, directorul şcolii normale dela Iaşi, care atunci se afla în curtea bisericii Trei Sfetite.

Tot la Bodnărescu stăteau Miron Pompiliu și Eminescu, care se întorsese mai demult din Germania. Luam din cînd în cînd ceaiul la Matilda Cugler, atunci încă soţia bunului nostru prieten Burlă, și petreceam totdeauna ceasuri plăcute împreună. Deoarece toţi patru eram «burlaci», cum se zice la Iaşi, tînăra doamnă Burlă ne socotia oameni necăpătuiţi, care își petrec viaţa aruncîndu-le toate claie peste grămadă și nu mai zicea nici «la şcoala normală», nici «la Trei Sfetite», ci la «balamuc», — ceeace greu mi-ar fi să zic că nu se potrivia.

Eram, ce-i drept, toţi patru oameni foarte cu minte, dar nu ni se potriviau ceasornicele și nu puteai niciodată să știi cînd se culcă unul și cînd se scoală celălalt, cînd să-i găseşti pe toţi îmbrăcaţi şi care cînd e gata să stea la masă.

Bodnărescu, biet de el, cel mai potolit dintre noi, era nevoit să ţie seamă atît de clopoţelul școlii, care-l chema la treabă, cît și de apucăturile totdeauna neaşteptate ale prietenilor, pe care-i găzduia.

In deosebi pe Eminescu îl știam bine din timpul, pe care l-am petrecut împreună la Viena, dar acum întîia oară steteam sub acelaşi acoperiş și mîncam, cum se zice, din acelaşi blid cu el, încît puteam să-l cunosc în toate amănuntele vieţii lui.

Văzînd cum îşi petrece el viaţa, îmi aduceam mereu aminte de Schopenhauer, care zice, că pentru o lucrare intelectuală mai însemnată nu e de ajuns o bună desfășurare a sistemului

nervos, ci e nevoie şi de viguroase organe de nutriţiune, mai ales de un bun stomach şi de plămîni buni.

Eminescu le avea toate din belşug. Petrecîndu-şi viaţa ca dînsul, cei mai mulţi oameni s'ar fi prăpădit în timp scurt. Pe el nu-mi aduc aminte să-l fi văzut vreodată bolnav, nici posomorît.

El, mai nainte de toate, nu ţinea seamă de împărţirea, pe care noi ceilalţi o făceam în ziuă şi noapte. Pe noi ne înveseleşte lumina zilei; pe el îl încîntau mai mult umbrele nopţii — mai ales cînd luna-şi revărsa razele asupra pămîntului. Mă purta pe la Copou şi mai la deal pînă la grădina lui Pester, pe la Socola, printre vii, prin valea Bahluiului. Cînd ne întorceam de obiceiu tîrziu după miezul nopţii, eu eram frînt de oboseală şi cădeam răpus de somn, iar el se aşeza la masă şi începea să scrie ori să-şi revadă şi să-şi corecteze cele scrise.

Se întîmpla cu toate acestea, că nu-l mai găsiam acasă cînd mă deşteptam din somn. Era dus în treburile lui. Iar altădată dormia şi nu mai eram în stare să-l sculăm, ca să iee masa cu noi.

«Fiecare lucru la timpul lui!» — zicea dînsul, dar o 'nţelegea aceasta aşa, că doarme cînd îl picneşte somnul, mănîncă numai cînd e lihnit de foame şi bea cînd nu-şi mai poate stăpîni setea.

S'au găsit şi oameni, care au scos vorba, că Eminescu era băutor. Da! — E foarte adevărat, că-i plăcea să bea vin. Imi place şi mie să beau vin bun. Trec cu toate aceste luni de zile fără ca să fi gustat vinul, căci nu găsesc vin bun ori, dacă-l voi fi găsind, mi-e prea scump şi mai bucuros beau apă proaspătă decît vin prost. Tot aşa era şi Eminescu. Nici odată la masa noastră nu era vin. Beam cîteodată aiurea, dar nu-mi aduc aminte să-l fi văzut vreodată beat, — ceeace s'a întîmplat numai după ce s'a îmbolnăvit.

După ce bea, el se înduioşa şi era răpus de dorinţa de a lua asupra sa durerile tuturor oamenilor şi a da tot ceeace avea, ca să fericească pe toată lumea. El însu-şi se simţea fericit, dar îl podideau lacrămile cînd se gîndea la suferinţele, în care se sbat alţii.

Mergeau toate deavalma în casele din curtea bisericii Trei Sfetite, își trăia zilele fiecare potrivit cu impulsiunile momentane, azi așa și mâne altfel, nu era nepotrivită vorba tinerei noastre prietene, dară sterpe n'au fost zilele, pe care le-am petrecut împreună. Citea azi unul, mîne altul cîte ceva fie acolo la noi, fie la d-na Burlă, ba într'un rînd am fost și la d-na și d-l Miclea.

In deosebi eu m'am ales din timpul acesta cu două din scrierile mele, «*Popa Tanda*» și comedia în trei acte «*Toane sau vorbă de clacă*», amîndouă lucrate sub înrîurirea discretă, dar hotărîtoare a lui Eminescu și publicate apoi în «*Convorbiri Literare*».

Nuvela «*Popa Tanda*» o scrisesem, ce-i drept, încă pe cînd mă aflam ca arhivar consistorial la Oradea Mare. Am refăcut-o însă după ce o citisem cu Eminescu și cu ceilalți doi.

Vinerile ne duceam la seratele literare ale «*Junimii*», unde nouă celor mai tineri ni se zicea «*Caracudă*», și tot «*Caracudă*» am rămas pînă la zilele de bătrînețe.

Iar cînd vorba era de «*Junimea*», Eminescu se lepăda — așa zicînd — de toate ale lui.

In timpul, pe care l'a petrecut la Viena, nu ar fi lipsit, Doamne ferește, dela vre-o ședință a societății «*România Jună*» și lua cu toată inima parte la lucrările de ori și ce fel ale ei.

Tot astfel atît acum, cît și mai tîrziu, după ce s'a mutat la București, nu lipsia dela seratele literare ale «*Junimii*», la care deși era unul dintre cei mai tineri, avea multă autoritate.

Am luat parte la una din vestitele aniversări, pentru care Titu Maiorescu, atunci ministru de culte și instrucțiune publică, a venit dela București la Iași.

Au fost zile frumoase, de care mai tîrziu ne aduceam adese-ori aminte și la care nu pot nici astăzi să mă gîndesc fără ca să fiu cuprins de înduioșare.

EMINESCU ŞI CONSERVATORII

Eminescu şi Caragiale au scris în redacţiunea ziarului «*Timpul*» pentru istoria zilelor, în care au trăit, o pagină, pe care numai puţini dintre cei de astăzi vor fi ştiind s'o citească.

«*Timpul*» a fost înfiinţat sub direcţiunea lui T. Maiorescu, deci mai ales din îndemnul «*Junimiştilor*», care erau nu numai oameni cu pregătire literară, ci totodată şi singurii conservatori, care aveau o idee bine stabilită în ceeace priveşte rostul partidului conservator în viaţa de atunci a poporului romîn.

Mai curînd ori mai tîrziu va trebui să se ivească cineva, care va lua asupra sa sarcina de a lămuri această parte din istoria noastră. Eu îndeosebi nu am căderea de a o face, căci sunt unul dintre cei ce cu ajutorul «*Junimii*» şi-a croit drum în lumea aceasta şi timp îndelungat am luat parte la lucrarea culturală a «*Junimii*». E însă una, pe care trebue s'o spun, dacă e vorba să-i dumiresc pe cititorii de astăzi asupra lucrării lui Eminescu în redacţiunea ziarului «*Timpul*».

Revista «*Convorbiri Literare*», susţinută cu mari jertfe de d-l Iacob Negruzi, directorul ei, şi de amicii săi literari de atunci, era organ cultural al Romînilor de pretutindeni. Coloanele ei erau deschise pentru scriitorii romîni din toate ţările cu poporaţiune romînească, şi în Ardeal, în Banat, în Bucovina şi în Macedonia ea era — nu mai scumpă, ci mai ieftină decît în Romînia. S'au şi înşghebat cercuri «juniniste» la Braşov, la Sibiu, la Caransebeş, la Năsăud, la Arad, la Cernăuţi şi la Suceava, iară cauza culturală a Romînilor de peste Dunăre în coloanele «*Convorbiri Literare*» a fost atîta timp susţinută de către Apostolu Mărgărit.

Din acestea se învederează, că pentru «*Junimişti*» Statul romîn nu era, vorba lui Eminescu, o expresiune geografică, ci

focarul cultural al întregului neam romînesc. Aci trebuia să se concentreze cele mai bune puteri vii ale neamului romînesc pentru ca, lucrînd împreună, să consolideze poporul romîn prin restabilirea în viaţa lui culturală a unităţii, fără de care o rodnică viaţă naţională romînească e peste putinţă. Partidul conservator nu putea să-şi păstreze poziţiunea tradiţională decît puindu-se în fruntea celor însoţiţi în vederea unei asemenea lucrări.

Erau însă în partidul conservator de atunci şi oamein de altminteri foarte cum se cade, care nu vorbiau cu copiii lor romîneşte, şi aceştia nu prea erau în stare să-şi dea seamă despre o asemenea menire *conservatoare* a partidului, din care făceau parte. «*Timpul*» nu era deci sprijinit cum ar fi trebuit să fie. Abonamentele nu erau destule. Vînzarea cu numărul era neînsemnată. Anunciurile erau puţine. Ceeace lipsia trebuia să se acopere din cotizaţiuni, care erau pentru fiecare cu atît mai mari, cu cît mai puţini luau parte la ele.

Mai bine nu era nici după ce Titu Maiorescu în urma unei neînţelegeri cu Alexandru Lahovary s'a retras dela «*Timpul*».

Eminescu a intrat în redacţiune după ce se retrăsese T. Maiorescu, iar Caragiali a fost adus de Eminescu, care-l ştia de mai nainte.

Scriau articole pentru «*Timpul*» membrii partidului cînd erau inspiraţi, şi comitetul partidului însărcina cînd pe unul, cînd pe altul dintre membrii săi cu supravegherea. Am avut rînd pe rînd pe generalul Florescu, pe Mavrogheni, pe generalul Manu, pe Manolache Costachi, pe dr. Keresztényi, pe Grig. Păucescu, pe maiorul Alecu Catargiu, cel mai statornic şi mai zelos dintre toţi. «Băeţii», făceau aşa zisa bucătăria a ziarului şi scriau articole cînd boerilor le lipsea inspiraţiunea, iar eu mai eram şi un fel de administrator, mîna dreaptă a cassierului, timp îndelungat coconul Petre Millo, cumnatul lui Alexandru Lahovary.

Deoarece boierii numai rar de tot aveau timp pentru «*Timpul*» şi inspiraţiunile erau şi ele rare, «băieţii» rămîneau de capul lor, ceeace pe ei nu-i supăra de loc, dar supăra adeseori pe alţii, căci mai ales Eminescu nu era cruţător nici faţă cu membrii

partidului cînd se nimeria ca ei să cadă în vre-un păcat, ba era în stare să laude faptele bune şi dacă ele erau săvîrşite de adversari politici. Mult n'a trecut dar, şi a intrat şi el în conflict cu Alexandru Lahovary.

Simţindu-se adînc jicnit în demnitatea lui, Alexandru Lahovary a pus cestiunea în discuţiunea comitetului.

Bătrînul Lascar Catargiu, care avea o deosebită slăbiciune pentru Eminescu, a fost de părerea, că cel mai cuminte lucru e să-i lase pe băieţi să scrie cum îi taie capul, iar Lahovary ori vre un alt membru al partidului, care e nemulţumit, îi face partidului un preţios serviciu scriind articole, în care îşi arată părerile.

Simţindu-se prin aceasta încă mai jignit, Lahovary n'a mai dat pe la redacţiune, ceeace băieţii au luat drept un mare succes. Ar fi şi fost, dacă de acum înainte n'ar fi scăzut abonamentele şi altfel puţine şi nu s'ar fi sporit membrii partidului, care se codiau când li se cereau cotizaţiuni pentru acoperirea deficitului. Eminescu era mare şi tare la «*Timpul*», stăpîn pe «*baracă*», dar pe o baracă foarte şubredă — zicea Caragiali.

Intrase într'un rînd şi Ronetti Roman în redacţiune, dar, văzînd cum merg lucrurile, numai puţin a stat.

Era în prima parte a celor doisprezece ani de stăpînire liberală, cei însetaţi de căpătueală aveau puţină nădejde ca conservatorii să vie la putere, şi mereu se punea întrebarea, dacă va mai putea ori nu să se susţie «*Timpul*», de care azi se interesau mai puţini decât eri. Mai era apoi la mijloc şi răutatea lui Caragiali, care-i cînta lui Eminescu mereu la ureche, că e păcat de munca pe care o pune pentru o cauză perdută. După părerea lui era adecă «*pe dric*» partidul conservator, care nu mai putea să-şi susţină cum se cade organul de publicitate.

«*Timpul*» cu toate acestea se susţinea. Vorba era însă *cum*.

La început ziarul se tipărea în tipografia «*Tiel şi Weiss*», care se afla instalată în casele societăţii «*Dacia*», str. Lipscăniei colţ cu calea Victoriei. In fundul curţii, la primul etagiu, se afla localul redacţiunii, trei saloane mari şi luminoase, cel din fund

elegant mobilat, biuroul direcţiunii, unde se întîlneau unii dintre cei mai însemnaţi fruntaşi ai ţării, ca să pună lumea la cale şi să le dee redactorilor îndrumări, de care, ce-i drept, aceştia nu prea ţineau seamă.

După ce fruntaşii au încetat a mai veni, au început redactorii a se duce cînd pe la unul, cînd pe la altul, care-i primia de obiceiu fie cu ceaiu, fie cu dulceaţă şi cu cafeluţă, şi acum vorba nu mai era de îndrumări, ci de îmbărbătări.

Cât pentru Eminescu, el nu avea nevoie de 'mbărbătare. N'avea, ce-i drept, decât trei sute de lei pe lună, și fiindcă și pe aceştia numai cu chiu cu vai putea să-i scoată, se mulţumea cu atât, ba ar fi fost în stare să dea dela dânsul, dacă ar fi avut de unde. Nu tot aşa şi Caragiali, pe care mulţi dintre cei ce nu-l cunoşteau îndeajuns îl vor fi socotit om uşuratec, care cheltueşte dotdeauna peste puterile sale. El și era în adevăr cheltuitor, dar nu din uşurinţă, ci din convingere. După părerea lui aveau nu redactorii să se jertfească, ci boierii să aducă jertfe pentru ca redactorii să se poată îmbrăca, adăposti şi hrăni cum se cuvine. Deoarece de părerea aceasta mai erau şi alţii, am ieşit din locuința dela «*Dacia*» și ne-am mutat în strada Regală, cam unde se află azi biroul «*Burdin*».

Aci era mai ieftin, dar tot prea scump, căci mai erau și multe altele. Cînd se întîmpla ca d-l cassier să dea pe acolo, vai era de capul lui, căci dădeau năvală asupra lui toţi din toate părțile cu conturile ce urmau să fie achitate, una pentru tipograf, alta pentru hîrtie, iar alta pentru un rest din chiria localului, iară — şi iară — şi alta pentru lefurile servitorilor, pentru onorariile personalului de redacţiune, pentru mărci poştale, pentru luminat și încălzit. Om care ştia să-și păzească treaba, cassierul nu se mai avînta pe la redacţiune, şi toate se spărgeau în capul meu, care trebuia să-i duc din cînd în cînd chitanţele, dintre care multe rămîneau deocamdată neachitate.

Lui Caragiali nu putea să i se întîmple așa ceva : el trebuia neapărat să stoarcă ceva din banii ce trecau prin mînile mele.

La sfîrşitul lunei Ianuarie el avea de luat pe luna Februarie cel puţin 50 de lei. Avea deci luaţi la sfîrşitul lunei Februarie cel puţin o sută de lei pe Martie, iar la sfârşitul lunei Martie începea să ceară anticipaţiune pe luna Maiu. El ştia să mă ia totdeauna aşa, ca să-mi fie greu a-l refuza. In cele din urmă tot trebuia însă să-mi pun piciorul în prag pentru ca să începem a scădea din anticipaţiune.

El se opria în faţa mea şi mă măsura cu ochii odată de sus în jos şi încă odată de jos în sus.

«Bine, omule, — îmi zise, — aceasta le întrece toate! Mă ştii că sunt om cheltuitor şi abuzezi de această slăbiciune a mea dîndu-mi azi un pol şi mîne altul, ca să mă ţii legat şi să mă ai rob la ocna aceasta, unde se pisează sare amară. După ce m'ai deprins să cheltuesc mai mult decît mi se cuvine, mă sîcîi voind să mă scazi la mai puţin. Nu se poate, Domnule! Ai răbdare, căci de mult mi s'a făcut lehamite de a mă lupta pentru o cauză pierdută şi umblu mereu să fac un împrumut pentru ca să mă răscumpăr şi să scap de aici».

A şi găsit apoi pe cineva, care l-a ajutat să scape pentru ca să publice «*Moftul Romîn*».

Azi, după patru zeci şi mai bine de ani, puţini vor mai fi stînd la îndoeală, dacă avea ori nu Caragiali dreptate cînd zicea, că e perdută cauza, pentru care se lupta Eminescu.

Pentru puţinii aceştia mai reproduc aici următoarea chitanţă, din care rezultă, că în ajunul zilei de Sf. Dumitru pentru «patronii» ziarului «*Timpul*» era lucru greu să dea redacţiunii un acont de 350 lei.

CHITANŢĂ

Pr. 350 adecă trei sute cincizeci lei ce am primit prin d-l Slavici dela d-l Cassier, un acont asupra lefilor redacţiunii «Timpului» pe curenta Octomvrie.

Bucureşti, 23 Octomvrie 1879.

M. EMINESCU

Mai am să adaug că cei 350 lei erau scăzuţi din banii ce primisem pentru chiria pînă atunci încă neachitată a localului. Eminescu a mai lucrat cu toate acestea încăpatru ani aproape în redacţiunea ziarului «*Timpul*», căci multe a avut să sufere, dar niciodată jicnit în demnitatea lui de om n'a fost ca redactor al acestui ziar.

EMINESCU LA VIENA

Am mai vorbit în două rînduri despre viaţa lui Eminescu în timpul celor trei ani, pe care i-am petrecut împreună la Viena, şi'n amîndouă rîndurile am spus numai ceiace mi s'a părut potrivit cu ocaziunea pentru care scriam.

In numărul dela 1 Aprilie al *Convorbirilor Literare* (anul XXXVII) d-l I. A. Rădulescu-Pogoneanu a publicat începutul unui articol scris de M. Eminescu în Noembrie 1871, cînd adunarea societăţii *România Jună* dezabrobase purtarea noastră ca organizatori ai serbării dela Putna.

In numărul dela 1 Octombrie al aceleiaşi reviste (tot anul XXXVII), am început publicarea unor amănunte asupra serbării dela Putna şi am spus ceeace trebuiau să ştie cetitorii pentruca să fie încredinţaţi, că Eminescu *nu avea nevoe să se apere* şi a scris articolul din Noembrie 1871 pentruca să apere pe alţii, pe care îi ştia năpăstuiţi.

Am mai publicat apoi alte amănunte sub titlul *Eminescu-Omul* în cartea editată de Comitetul dela Galaţi, subt titlul *Omagiu lui Mihaiu Eminescu*, cînd cu împlinirea celor dintăi douăzeci de ani dela moartea lui Eminescu.

De data aceasta gîndul meu era mai ales să arăt, că la 1869, cînd a venit la Viena, Eminescu, deşi nu împlinise încă vrîsta de douăzeci de ani, era om nu numai cu multă ştiinţă de carte, ci totodată şi sufleteşte matur şi că în deosebi mie, care eram cu doi ani mai în vîrstă, mi-a fost în multe privinţe bun îndrumător, — ceeace le-a mai fost dealtminteri şi altora dintre colegii lui romîni din Viena.

Am acum să mai spun ori să lămuresc şi altele ce mi se par de oare-care însemnătate pentru înţelegerea fie a felului său de a fi, fie a timpului, în care a trăit.

Nu fac studiu adîncit, ci mă mărginesc a le spune toate cum le ştiu, cum le 'nţeleg şi cum mi le aduc aminte după cincizeci de ani trecuţi.

Il ştim cu toţii om, care trăia mai mult cu sufletul decît cu trupul. Cetind poeziile lui şi cele ce s'au scris despre dînsul, mulţi şi-l mai închipuesc şi drept visător perdut în lumea plăzmuirilor sale, un fel de rătăcitor răzleţ, care nu găseşte în lume ceeace caută'n ea.

Adevărul e, că el era om, care trăeşte mai mult pentru alţii decît pentru sine însuşi, vede toate cele ce se petrec împrejurul lui, judecă drept, se bucură de cele bune şi stărue cu îndărătnicie pentru înlăturarea celor rele, — deci nu numai poet şi cugetător cu vederi bine lămurite, ci totodată şi om de acţiune înzestrat cu bun simţ practic, care știe să-şi aleagă mijloacele şi e totdeauna gata să 'nfrunte greutăţile de orişice fel.

Cînd am venit noi la Viena, studenţii romîni de acolo aveau două societăţi aşa zise academice, una cam în felul Burschenschaft-urilor germane, iar alta, *Societatea Literară*, care-şi ţinea şedinţele după-amează într'una din sălile universităţii. E lucru oarecum de sine înţeles, că Eminescu a intrat în societatea aceasta, din care făceau parte cei mai aşezaţi dintre studenţi, mai ales Bucovineni, Ardeleni dela Sibiiu, dela Braşov şi dela Năsăud, vre-o doi-trei Bănăţeni ori Ungureni, cei mai mulţi înaintaţi în studii, cîţi-va doctoranzi.

Erau nu numai plăcute, ci şi folositoare şedinţele acestei societăţi. Se ceteau scrieri ori dări de seamă despre cărţi de curînd apărute şi se discuta. Cînd se 'ntuneca, treceam apoi la o cafenea din apropiere, unde discuţiunile se urmau cu multă rîvnă.

Eminescu, deşi cel mai tînăr dintre toţi, chiar din primele şedinţe, la care a luat parte, a început să conducă discuţiunile, căci nu numai că se bucura de multe simpatii, ci avea totodată şi autoritate ca unul ce ştia multe şi călca sigur.

El stăruia cu toate acestea ca societatea să fie desfiinţată.

Nu a avut nevoe să ştee la Viena timp mai îndelungat pentruca să-şi dee seamă, că între tinerii romîni de acolo sunt mulţi, care nu fac parte din nici una din cele două societăţi şi se pierd în valurile vieţii vieneze. Intre cei din Banat ori din Ţara Ungurească şi mai ales între cei din Bucovina erau unii, care vorbiau rău, ba cîţiva care nu vorbiau de loc romîneşte şi se înstrăinaseră, încît nu mai aveau legături cu colegii lor romîni şi vorbiau între dînşii fie nemţeşte, fie ruteneşte, fie ungureşte. Era deci firesc îndemnul de a-i aduna pe toţi într'o singură societate pentru cultivarea sîmţămîntului nu numai colegial, ci totodată şi naţional.

Se şi făcuseră mai multe încercări în înţelesul acesta. Nici oamenii mai potoliţi nu ţineau însă să se însoţească cu elementele pornite spre «avînturi juvenile», nici «tinerii generoşi» nu se împăcau cu gîndul de a se pune sub conducerea celor lipsiţi — după părerea lor — de vlagă. Silinţele de unire au rămas deci zadarnice.

Eminescu era însă stăruitor neobosit şi se bucura de simpatii atît la unii, cît şi la alţii. Ale lui încercări n'au rămas deci zadarnice, şi încă'n timpul anului 1869—70 s'a înfiinţat societatea *Romînia Jună*, care şi-a ales în primul său comitet lista alcătuită de dînsul puindu-se pe sine însuşi secretar.

N'au intrat, ce-i drept, în societatea aceasta elementele extreme nici dintr'o parte, nici din cealaltă, au intrat însă aproape toţi cei mai nainte răzleţi. ceeace pentru Eminescu era lucru de căpetenie.

Nu am căderea de a vorbi despre însemnătatea acestei societăţi în viata noastră culturală. Mă mărginesc a spune, că nu numai unul dintre tinerii romîni dela Viena luînd parte la viaţa acestei societăţi s'a deprins să vorbească bine romîneşte şi să se simtă Romîn. Gîndul lui Eminescu era, ca la toate universităţile, unde şi tineri romîni îşi urmează studiile, să se înfiinţeze asemenea societăţi, care să aibă biblioteci şi cantine, precum şi organul lor de publicitate, să stee în legături strînse şi să pună la cale în fiecare an congrese naţionale. De gîndul

acesta au pornit silinţele lui pentru serbarea dela Putna, care pentru el era cea mai potrivită ocaziune pentru întrunirea primului congres al studenţilor romîni.

Erau, ce-i drept multe, pe care el nici ca om de acţiune nu era în stare să le scoată la capăt, dar se uita împrejurul său şi ştia totdeauna să găsească oamenii potriviţi ca să-i pună la cale.

Pentru inaugurarea societăţii *Romînia Jună* era, de exemplu, nevoe de bani, căci sumele dăruite de aşa zişi membrii fondatori nu sosiseră încă decît în parte. Vorba era deci să stăruim pe lîngă cei mai bănoşi dintre Romînii din Viena, ca să anticipeze ei. Aceştia erau Dumba, bancherii Perlea şi Mureşanu şi mai ales comisionarul B. G. Pôpovici, care ţinea să fie socotit drept un fel de Mecena al Romînilor. Eminescu nu era omul, care ştia să umble'n asemenea treburi. Se uita însă la dreapta şi la stînga şi găsia oameni, care se simt măguliţi cînd îi rogi să pună «frac şi clac» pentruca să bată mai la o uşă, mai la alta. Pe alţii îi mîngîia rugîndu-i să umble pe la rectorat ori pe la poliţie, să caute local ori să cumpere mobilă, să ţină, discursuri ori să aranjeze baluri, serbări ori excursiuni. «Pune pe fiecare să facă ceeace face cu plăcere — zicea el — şi nu numai lucrurile merg bine, dar ţi-i mai faci şi pe oameni prieteni buni». De aceea el făcea mereu un fel de vînătoare de oameni.

Aşa şi trebuia să facă, căci el nu venise la Viena ca să poarte grijă de alţii, ci pentruca să lucreze într'o atmosferă priincioasă pentru desăvîrşirea propriei sale fiinţe.

Se înscrisese la facultatea de filozofie, nu însă spre a se pregăti pentru o anumită carieră ; audia deci şi la facultatea de drept, precum şi la cea de medicină, unde cîţiva dintre cei mai însemnaţi oameni de ştiinţă, cum erau Ihering, Stein, Hirtl, Brucke, etc., ţineau cursuri pentru el foarte interesante. Mai asista şi la experimentele chimice, pe care Nicolae Teclu ni le făcea nouă tinerilor romîni la Academia comercială, şi la deprinderile gimnastice, pe care tot sub conducerea lui Nicolae Teclu le făceam în sala unei societăţi de gimnastică.

Cel mai de căpetenie lucru era însă pentru dînsul lectura.

Fiind deprins să citească la el acasă, în toată tigna, cu întreruperi, mai luînd notiţe, mai tolănindu-se pe canapea, mai plimbîndu-se de ici pînă colo, ca să se gîndească nesupărat de nimeni şi de nimic asupra celor cetite, el nu era în stare să cetească 'n biblioteci publice. Avea deci obiceiul de a se plimba din cînd în cînd dela o librărie la alta şi din antiquar în antiquar şi astfel ştia totdeauna ce cărţi noue au apărut şi ce cărţi vechi sunt puse în vînzare. Cînd primia apoi bani de acasă, cumpăra cărţile ce voia să cetească, iar după ce le-a cetit le vindea pe cele mai multe şi păstra numai pe acelea, la care ţinea mai mult. El cetia de altminteri foarte repede şi, cîtă vreme avea ce să cetească, de obiceiu nu mai venia pe la universitate. Nici atunci nu lipsia însă din laboratorul lui Teclu, nici din sala de gimnastică, nici mai ales dela şedinţele societăţii *Romînia Jună* ori dela excursiunile puse la cale de ea, cum era bunăoară cea dela 3/15 Maiu.

Noi cei ce-l ştim din timpul petrecut la Viena, nu putem să ni-l aducem aminte fără ca să-l vedem în gîndul nostru mergînd în frunte, cîntînd şi îndemnînd pe alţii să cînte, — şi unul din cei mai buni prieteni ai lui era Chibici-Rîvneanu, pentrucă acesta era sufletul veseliei cînd petreceam împreună, un neistovit născocitor de «idei minunate».

Toate le făcea dînsul pentru mulţumirea sa, dar la viaţa comună a Romînilor lua parte şi din sîmţămînt de datorie, — aceasta chiar şi după amărîciunile ce avusese cînd cu serbarea dela Putna. Nu mai era, ce-i drept, tot atît de expansiv, nici mai ales tot atît de impulsiv ca mai înainte, dar îşi dădea mereu silinţa de a-i ţinea strînşi la un loc pe colegii săi romîni.

Deşi cînta mereu, aşa mai pe şoptite, Eminescu nu avea slăbiciune pentru muzică şi nu prea se ducea nici la concerte, nici la operă decît rar de tot — mai mult de dragul baletelor. Vizitam însă adeseori galeriile de tablouri, expoziţiunile şi colecţiunile de tot felul, iar dintre teatre îi plăcea mai ales

al Curţii, unde jucau atunci Wagner, Lewinski, Baumann, Gabilon şi comicul Meixner şi dintre femei Voltar și Baudius, pentru care el avea deosebită slăbiciune. El rîdea mult, cu lacrămi şi zgomotos ; îi era deci greu să asiste la comedii, căci rîsetele îi erau adeseori oarecum scandaloase.

In timpul petrecut la Viena Eminescu era om cu deosebire cumpătat în ceeace priveşte mîncarea şi băutura. Stînd mult acasă, ţinea să aibă locuinţă încăpătoare și luminoasă. Nu avea însă cuvenita purtare de grijă pentru sine însuşi, şi de aceea în curînd ajungea să fie toate deavalma împrejurul lui. Cînd se punea pe cetite, nu suferea să i se dereticească prin casă, să i se măture şi să i se aştearnă patul. Chiar de pe atunci începuse apoi a face abuz de cafele negre. Mînca puţin și pe apucate, își omora deci foamea bînd mereu cafele gătite de el însuși la mașina, care-i stetea totdeauna pe masă.

Alt păcat al lui era, că nu făcea deosebire între ziuă şi noapte : stătea cîteodată toată noaptea treaz cetind, scriind ori discutînd şi apoi dormia toată ziua ; azi dormia îmbrăcat, iar a doua zi rămînea toată ziua în cămaşă.

Una din marile mulţumiri ale vieţii lui era să stee de vorbă, să-și dee pe faţă gîndurile și să ispitească pe alții, fie aceștia chiar oameni, pe care îi socotea mărginiți, ceeace în adevăr și erau. Ceeace-l ademenea era dorinţa de a vedea cum se prezentă lucrurile în capetele altora și de a se dumiri el însuşi.

Era o mulţumire sufletescă nu numai pentru el, şi pentru aceia, cu care stetea de vorbă, azi unul, mîne altul, căci el avea inima deschisă, era luminos, sugestiv și plin de vervă, încît te simţiai mai bun, mai deştept şi mai vrednic după ce ai stat timp de cîteva ceasuri sub înrîurirea lui.

Nu-mi aduc aminte ca mie îndeosebi să mi se fi întîmplat vreodată să stăm de vorbă acasă fie la el, fie la mine. Ne 'ntîlneam la universitate, la masă, la cafenea, însfîrșit undeva, şi plecam acasă, iar după ce am plecat, ne plimbam prin uliţile mai dosnice, prin vreunul dintre parcurile din oraş ori pierzînd

ceasuri întregi, nu odată pînă'n crepetul zorilor de zi; și cu ocaziunea acestor plimbări m'am luminat fără îndoială mai mult decît audiind cursurile dela universitate.

In revista *Convorbiri Literare* (1910 pg. 200) a fost publicată o scrisoare adresată lui T. Maiorescu, în care Eminescu spune, că pe Kant şi pe Schopenhauer i-a cunoscut *«relativ tîrziu»*.

Din mărturisirea aceasta d-l I. A. Rădulescu-Pogoneanu trage concluziunea formulată în notiţa de pe pagina 191, în care zice:

«Vrea să spună: nu dela începutul studiilor sale univer-«sitare, la Viena, ci abia la Berlin. In critica sa împrotiva «lui Petrino şi în articolul din *Federaţiunea*, amândouă din «1870, pomenește, ce-i drept, de Kant; se vede însă, că atunci «îl cunoştea numai indirect».

Aceasta mă 'ndeamnă să fac mărturisirea că pe mine, tînăr lipsit cu desăvîrşire de cultură generală, Eminescu m'a îndrumat încă pe la sfîrșitul anului 1869 să nu-mi pierd timpul cetind scrieri de ale filosofilor ca Fichte, Hegel şi Schilling şi nici scrieri de ale lui Kant să nu cetesc decît dupăce le voiu fi cetit pe ale lui Schopenhauer.

Imi aduc foarte bine aminte, că purtam uniforma de cătană împărătească şi locuiam în cazarmă cînd el mi-a dat «Die vierfache Wurtzel des Satzes vom zureichenden Grund», o scriere, pe care abia mai tîrziu am fost în stare s'o cetesc. Mi-a dat apoi scrierea despre fundamentul moralei, *Parerga* şi *Paralipomena*, şi abia după aceste două opere principale, mereu discutam asupra celor cetite de mine. Toate acestea n'ar fi fost cu putinţă, dacă el n'ar fi cunoscut pe Kant și pe Schopenhaur, ale căror scrieri erau dintre acelea, pe care nu le-a vîndut după ce le-a cetit.

Tot bine îmi aduc aminte, că-mi vorbia mult despre Buddha, despre Nirvana şi despre Confuciu; şi făcea un fel de vînătoare asupra scrierilor privitoare la China, ceeace deasemenea n'ar fi fost cu putinţă, dacă nu l-ar fi cunoscut pe Schopenhauer, care a fost un fel de buddhist, și-l socotea pe Confuciu drept cel mai cuminte dintre oamenii ce-au trăit pe faţa pămîntului.

Pentru mine dar acel *«relativ tîrziu»* nu poate să aibă decît înţelesul, că el cetise multe altele mai nainte de a fi ajuns să cunoască pe Kant şi pe Schopenhauer.

Studii în înţelesul technic al cuvîntului nu va fi făcut asupra lor, dar le-a cetit scrierile pentru mulţumirea sa cum cetesc alţii romanele senzaţionale.

Sînt şi unii, care-l socotesc pe Eminescu pesimist sub înrîurirea lui Schopenhauer.

Lasă că 'n gîndul meu Eminescu n'a fost pesimist, ci idealist scîrbit de cele ce se petreceau împrejurul lui; dar chiar dacă ar fi fost stăpînit de convingerea, că oamenii sînt stricaţi şi că în mijlocul lor viaţa nu merită să fie trăită, convingerea aceasta nu cetind scrierile lui Schopenhauer a dobândit'o, ci înfruntând greutăţile vieţii.

El era moldovean, îşi petrecuse cele mai frumoase zile ale copilăriei în Bucovina, cutreerase în timpul tinereţelor Muntenia, Ardealul, Banatul şi Ţara Ungurească, se simţia deci pretutindeni printre Romîni ca la el acasă; şi n'a fost între contimporanii lui nici unul, care să se fi pătruns deopotrivă cu el de ideea naţională romînă. Deaceea el îşi dădea mai bine decît orişicine samă despre neajunsurile vieţii noastre naţionale şi cea mai constantă preocupare a lui era înlăturarea acestora.

Izbucnind răsboiul franco-german, serbarea dela Putna a fost amînată pînă după răsboiu. Aceasta îl mîhnea, căci nu înţelegea, de ce adecă o mişcare culturală a Romînilor, care nu erau amestecaţi în răsboiul acela, n'ar putea să fie pornită cît mai curînd.

De o mai adîncă mîhnire a fost cuprins anul viitor, cînd comitetul a făcut declaraţiunea, că nu poate să iee asupra sa sarcina de a aranja serbarea, deoarece banii adunaţi pentru ea, peste 5000 florini, fuseseră delapidaţi de bancherul Mureşanu, care a fugit în America.

«Doi duşmani primejdioşi avem în faţa noastră, zicea el: răutatea şi prostia omenească. In luptă cu aceşti duşmani n'avem să discutăm, ci să lucrăm şi să mergem înainte».

De ce era adecă vorba?

In apelul adresat publicului romîn pentru serbare noi ziceam între altele:

«Naţiunea romînă voeşte cultură, şi *cultura ei trebue să fie* «*una, omogenă*, la Prut şi la Lomniş, *omogenă* în sînul Car«paţilor cărunţi şi pe malurile Dunării bătrîne. Şi viitorul, cul«tura viitorului, *unitatea spirituală* a viitorului zace în noi, «în generaţiunile viitoare».

La ce se gîndea Eminescu voind să îndrumeze pe contimporanii săi spre o asemenea «*unitate*»!?

Intre popoarele din Europa nu e nici unul atît de bine închegat ca cel romîn, ale căruia masse au pretutindeni aceleaşi obiceiuri, acelaşi fel de a vedea şi de a simţi, aceleaşi credinţe şi acelaşi fel de a vieţui, şi în mijlocul căruia nu s'au putut forma dialecte deosebite. Acest popor are însă mai multe clase culte sau «pături superpuse» deosebite unele de altele şi toate mai mult ori mai puţin înstrăinate de poporul adevărat romîn.

O binecuvîntată lucrare împreună a Romînilor nu e cu putinţă fără ca aceste «pături superpuse» să se fi apropiat sufleteşte atît unele de altele, cît şi toate împreună de massele mari ale poporului. In vederea acestei uniri sufleteşti avea neamul romînesc să-şi pună în lucrare cele mai bune dintre puterile sale vii, căci altfel rămîne lipsit de cuvenita pregătire pentru împlinirea menirii sale istorice.

Pentru pornirea unei asemenea lucrări nu era, după părerea lui, nevoe de bani, ci numai de inimă curată şi de minte deschisă pentru recunoaşterea adevărului.

Pornit din fire spre seninătate şi veselie, cum era pe la începutul timpului petrecut la Viena, el s'a făcut din ce în ce mai aspru după ce s'a încredinţat, că sînt puţini cei ce-l înţeleg şi că dintre puţinii aceştia cei mai mulţi nu-şi potrivesc faptele cu gîndurile.

De oarece s'au scris multe, poate chiar prea multe despre slăbiciunea lui Eminescu pentru Veronica Micle, cred că se cuvine să mai spun şi că tot în timpul petrecut la Viena a făcut el cunoştinţa ei, care venise acolo să consulte medicii asupra

unei boale, de care suferia. El însuşi nici atunci, nici mai tîrziu nu mi-a vorbit despre aceasta. Aflasem însă dela alţii, că i-a fost recomandat unei doamne dela Iaşi ca însoţitor la vizitarea oraşului.

La sfîrşitul anului şcolar 1871—1872 eu am plecat acasă, iar peste un an, cînd m'am întors iar, nu l-am mai găsit la Viena.

CLOPOTNIȚA MĂNĂSTIRII PUTNA

Publicînd în numărul dela 5 Iunie 1921 al *Adevărului literar și artistic* niște *Fapte și documente din trecut*, d-l Aurel Dumbrăveanu ne spune — între altele.

«Primul, care a luat inițiativa de a se ține un congres studențesc, a fost Mihail Eminescu. Tinerimea universitară romînă din toate centrele studențești și-a trimis reprezentanții la Putna, unde a avut loc congresul. Congresul n'a avut totuși nici un succes, fiindcă fie din cauza unor divergințe de păreri, fie din cauza unor certuri politice nu s'au putut lua hotărîri mai însemnate, ceeace l-a făcut pe Eminescu să convoace un al doilea congres, unde s'a desbătut în cea mai largă măsură *propaganda culturală* — hotărîndu-se înființarea de biblioteci populare în orașe și sate, ținerea de conferințe, răspîndirea gustului de cetit al literaturii romînești, etc. Toate acestea Eminescu le-a făcut în calitate de membru-bibliotecar al «*Romîniei June*».

Tot acolo d-l Aurel Dumbrăveanu ne mai spune :

«Chiar în mijlocul Vienei tinerii dela *Romînia Jună* făceau literatură puternic influențată de *Junimea* dela Iași».

Nu încape îndoială că d-l A. Dumbrăveanu pe temeiul actelor autentice din archiva societății *Romînia Jună* ne face împărtășirile sale despre aceste fapte, care azi, după cinzeci de ani, sunt de cea mai actuală însemnătate.

Așa însă, cum au fost spuse, împărtășirile ar putea să fie rău înțelese.

E — bunăoară — adevărat, că Eminescu a fost ales cu 30 de voturi bibliotecar al societății, dar congresul studențesc nu l-a pus la cale ca bibliotecar, ci ca secretar al comitetului așa zis central, care luase asupra sa sarcina de a aranja serbarea dela

Putna şi care'n timpul serbării se retrăsese în clopotniţa mănăstirii.

Acolo, în clopotniţa aceea, s'au plămădit toate; acolo a fost chibzuit planul pentru *«propaganda culturală»*, care nici pînă acum nu s'a făcut îndeajuns şi pe care fruntaşii de azi ai «intelectualităţii» romîne au de gînd s'o pornească de aici înainte. Deasemenea numai cîţiva dintre *tinerii dela «Romînia Jună» făceau literatură puternic influenţată de «Junimea» dela Iaşi.* Intre aceşti cîţiva ne aflam Eminescu şi eu, şi d-l Dumbrăveanu spune, că la alegere eu am obţinut, ca preşedinte, 32 voturi, Eminescu s'a ales ca bibliotecar, chiar numai cu 30, iară Ioniţă Bumbac a avut 38. Acest Ioniţă Bumbac, poet atunci când gîndul multora mai însemnat decît Eminescu, se bucura deci de o mai mare trecere, iar aceasta tocmai pentrucă se afla între cei ce-i ştiau atunci pe Junimişti dreptn şte «cosmopoliţ » primejdioşi.

Aşa au venit lucrurile, că noi cei cîţiva am primit după serbare un vot de blam, despre care d-l Rădulescu-Pogoneanu şi eu am publicat lămuriri în *Convorbiri Literare*.

Eminescu a stăruit, ce-i drept, ca să fie convocat congresul studenţilor romîni de pretutindeni, dar hotărîrea de a pune la cale serbarea dela Putna nu a fost luată de *Romînia Jună*, ci de adunarea Romînilor din Viena, care a ales un comitet central în frunte cu Nicolae Teclu. Comitetul acesta, din care Eminescu nu făcea parte, s'a pus în legătură cu studenţii romîni dela alte Universităţi şi a adunat bani pentru serbarea ce urma să se ţie la 15/27 August 1870, cînd cu hramul bisericii dela mînăstirea Putna. Izbucnind însă războiul, serbarea a fost amînată şi banii încă necheltuiţi, peste 5000 fl., au rămas la o cassă de economie. Preşedintele Nicolae Teclu, braşovean, a încredinţat libretul casei de economii altui braşovean, bancherul Mură̆şanu, ca să-l păstreze în cassa de fer a lui ; iar acesta, jucînd la bursă şi avînd pierderi mari, a scos dela cassa de economii banii adunaţi pentru serbare, i-a pierdut şi a fugit apoi în America.

Noi ceilalţi le-am aflat acestea numai în primăvara anului 1871, cînd comitetul central a convocat adunarea Romînilor din

Viena, şi a declarat că, în lipsă de «*fonduri*», nu mai poate să ia asupra sa sarcina de a aranja serbarea.

Au fost discuţiuni vii şi purtate cu multă amărîciune, în timpul cărora Eminescu, pentru care serbarea era numai ocaziune pentru întrunirea congresului, stăruia cu toată hotărîrea, ca serbarea neapărat să fie ţinută la 15/27 August 1871. Eu am scăpat deci vorba, că avem să mergem la Putna cu desagii în spinare, cum s'au dus Moţii în ziua de 3/15 Maiu 1848 la adunarea dela Blaj.

Aplauze, însufleţire juvenilă, avînt naţional, tămbălău: comitetul central a declarat că se retrage, ca să aranjeze serbarea cei cu desagii în spinare.

Un nou comitet n'a fost ales şi astfel lucrurile ar fi rămas baltă. Se zicea deci atunci, şi mai zic unii chiar şi astăzi, că era o uşurinţă juvenilă să punem cu toate acestea la cale serbarea.

Aceasta nu puteau şi nu pot s'o zică decît cei ce nu ştiu cum s'au petrecut lucrurile, şi-l socoteau pe Eminescu poet, un visător lipsit de bun simţ practic.

Adevărul e, că el era om de acţiune şi că noi, cei cu desagii în spinare, n'am fi ajuns să ne adăpostim în clopotniţa dela Putna, dacă n'ar mai fi fost la mijloc şi un al treilea braşovean Diamandi Manole.

Nu mai trăesc azi decît puţini dintre cei ce-l ştiu pe Diamandi Manole ca preşedinte zelos al Eforiei şcolilor romîneşti din Braşov şi tot preşedinte şi al Camerei comerciale de acolo, şi dintre puţinii aceştia numai pe ici pe colo e şi cîte unul, care l-a cunoscut cum el în adevăr era. El a mai fost şi adevăratul întemeetor al ziarului *Tribuna*, preşedinte al comitetului de direcţiune instituit pentru editarea acelui ziar, şi astfel ne-am apropiat sufleteşte. Tocmai de aceea însă mă simt copleşit de sîmţîmîntul neputinţelor mele cînd vorba e să le spun celor ce nu-l ştiu — cine a fost el.

A fost, mai nainte de toate, cel mai cumpănit dintre fruntaşii romîni, cu care am avut să lucrez în timpul, pe care l-am petrecut în Ardeal.

Om fără multă cultură sistematică, dar cu scaun la cap şi luminat prin călătorii şi prin necurmata atingere cu cei mai de seamă dintre contimporanii săi, el ţi se uita cu ochii lui mari în faţă şi dintr'o căutătură, dintr'un gest, din puţine vorbe scăpate îţi ghicea gîndul, îţi pătrundea intenţiunile şi te judeca.

Pe el nu putea nimeni să-l ameţească prin vorbe înşirate cu măiestrie. De aceea în congresul bisericesc, în sinoade, în adunările naţionale de orişice fel glasul lui era hotărîtor.

Neguţător cu deosebire priceput în toate ale sale, el ştia să-şi chiverniseacă treburile, nu se avînta niciodată, ci se mulţumia cu cîştig mic, dar sigur. Tot aşa şi'n relaţiunile sale personale, precum şi'n viaţa comună el era cu inima deschisă şi de bună credinţă, căuta totdeauna restabilirea bunei înţelegeri şi vobra lui preţuia mai mult decît subscrierea întărită cu martori şi cu pecete; întreprinderea, la care lua şi el parte, era sigură de reuşită.

In viaţa socială el era o adevărată grădină de frumuseţe, totdeauna voios şi plin de duh, om care le vede şi le judecă toate bine şi vorbeşte mai mult în pilde.

Era, ca şi toţi braşovenii adevăraţi, închinător al lui Şaguna, căruia nu-i zicea niciodată altfel decît «*El*», iar uniţilor şi în genere adversarilor lui Şaguna le zicea «*Dînşii*».

Cei mai apropiaţi oameni de încredere ai lui Şaguna erau vicarul Nicolae Popea şi asesorul cosistorial Nicolae Cristea, amîndoi zeloşi şi statornici. Pentru Diamandi Manole unul era *Andreas Hofer*, iar altul *Pater Ambrosius*.

Lui Ion C. Brătianu îi zicea *Babacu*, iar Titu Maiorescu era *noter ami*.

Orişicare profesor era *Substantiv*, iar ziariştii şi avocaţii erau *Neguţători de vorbe*.

Unul dintre prietinii săi, Ghiţă Pop, proprietarul hotelului de Boulevard, om totdeauna spelcuit, · era *Marchizul de Villamarina*, iar Eugen Brote, om cam înţepat şi orator chibzuit, era «*Lordul Palmerston*».

Ioan Bechnitz, cu care nu puteai intra în discuţiune fără ca

să fie nevoe a te da în cele din urmă învins, era «*Verordnung*» (ordin).

Eu eram «*Liliac*» fiindcă soseam la Braşov de obiceiu cu trenul de sară și «*Curier rusesc*», căci nu stăteam decît pînă dimineaţa, cînd îmi căutam de drum.

Umblînd la 1871 în treburile sale pe la Viena, el a aflat cele petrecute şi era cuprins de viiu neastîmpăr. Il văd parcă şi acum umblînd în cafeneaua Troidl din om în om cu capul cam plecat, călcînd apăsat şi cu paşi laţi parcă ia la goană pe cineva și ștergându-și din cînd în cînd sudorile din faţă.

Lasă că în gîndul lui ar fi fost pentru tinerimea romînă o prea mare rușine să nu pună la cale serbarea după ce a adunat dela public banii pentru ea, dar mai erau la mijloc şi doi braşoveni, unul, care n'a ştiut să păstreze banii, iar celălalt, care i-a furat, — ba el se mai simţia şi personal atins, căci o însemnată parte din banii aceia de dînsul fusese adunată. El stăruia deci, ca familia lui Murășanu, Nicolae Teclu și aceia dintre studenți, care dispun de mijloace, să pună mînă dela mînă, ca să restitue banii pentru ca publicul romîn și mai ales străinii să nu afle nimic despre cele petrecute.

Alții erau de părere, că în public are să fie răspîndit zvonul, că guvernul a oprit serbarea.

Diamandi Manole cu una ca aceasta nu se putea împăca. Axioma lui era :

«Es ist nichts so fein gesponnen
Dass es sollt' nicht ans Tageslicht kommen».

(Nu e nimic urzit atît de subţire, ca să nu iasă la lumina zilei).

Dacă vorba era ca tinerimea să nu pată rușine, serbarea trebuia neapărat să se ţie la 15/27 August, — nu însă cu desagii în spinare.

«N'avem, — zicea el, — decît să începem iar a aduna bani pentruca lumea să dea cu socoteala,că cei adunaţi nu sunt destui și să mai dea. Am să adun chiar eu. Am un cumnat la Brașov,

altul la Sibiu, iar altul la Răşinari. Am cîte un cumnat la Bucureşti, la Craiova, la Iaşi, am tovarăşi de afaceri la Brăila şi la Galaţi, precum şi la Ploeşti, iar la Bucureşti sînt acasă ca la Braşov. N'am decît să-i pun în mişcare pe toţi, şi treaba e făcută».

Diamandi Manole nu umbla, ca alţii, pe cerşite, ci trecea în lista sa pe ai săi, taxa pe fiecare dintre dînşii şi-i executa fără discuţiune.

A pus apoi pe cumnatul său dela Craiova să obţie votarea sumei de 1000 lei pentru serbare şi să vestească despre aceasta pe cei dela Bucureşti, dela Iaşi, dela Galaţi, dela Brăila şi dela Ploeşti. Urmarea a fost că în timp de cîteva zile Bucureştii şi Iaşii au votat cîte 2000 lei, Galaţii, Brăila şi Ploeştii cîte 1000 lei, alte oraşe cîte 500 lei, cu totul peste 15.000 lei.

Bucovinenii, cei mai zeloşi stăruitori pentru serbare, lucrau şi ei din răsputeri, ca să pună lumea în mişcare.

Inspre sfîrşitul anului şcolar ne-am dus deci cu Eminescu pe la membrii comitetului central, le-am arătat rezultatele obţinute şi am stăruit să revie asupra hotărîrii luate şi să plece la Putna.

Ni s'a dat răspunsul că Diamandi Manole e un palavragiu, că pe voturile consiliilor comunale din România nu se poate pune nici un temeiu, iar bucovinenii nu sunt în stare să ne dea vre-un ajutor.

Nu ni-a rămas deci decît să constituim noi un nou comitet. Deocamdată Vasile Bumbac, un bucovinean mai în vîrstă, a luat asupra sa sarcina de Preşedinte, iară eu am primit să-i fiu secretar. Pregătindu-se însă pentru examenul de doctorat, V. Bumbac n'a putut să plece în Bucovina, am rămas deci eu preşedinte iar Eminescu a luat asupra sa sarcina de secretar şi a plecat în ţară, ca să stărue pentru sprijinirea serbării.

Ceilalţi membri ai comitetului au fost toţi bucovineni, între aceştia cei mai zeloşi Vasile Moraru, Pamfil Dan, Casierul şi şi Ion Luţă.

Celelalte Universităţi aveau să-şi trimeată şi ele delegaţii, care intrau ca membri în acest comitet central, şi la Putna, unde

se adunase lume multă, comitetul astfel întregit se retrăsese în timpul serbării în clopotniță, unde cărasem paie, pe care le risipisem pe jos, ca să doarmă fiecare cum apucă.

Deşi alergam însă toată ziua, nu prea ajungeam nici noaptea să dormim.

Congresul urma să ție prima şedință la 16/28 sara, după ce lumea venită la serbare va fi plecat. Vorba era deci, ca comitetul să stabilească ordinea de zi şi să ia înțelegere în ceeace priveşte programul propagandei culturale. In timpul zilei eram ocupați şi nu puteam să discutăm; rămînea deci să discutăm noaptea după ce ne-am adunat în clopotniță şi pe cei mai mulți dintre noi ne prindeau zorile zilei dis-, cutînd.

Eminescu avea, ce-i drept, stabilită ordinea de zi şi-şi croise şi planul pînă în cele mai mici amănunte; iar noi, ceilalți membri din Viena ai comitetului, intraserăm în comitet tocmai fiindcă împărtăşiam vederile lui. Vorba era acum să-i dumirim şi pe ceilalți şi să-i înduplecăm a susținea şi ei programul în fața congresului, lucru afară din cale greu.

De ce era adică vorba?

La 1866 se unise Italia, iar la 1870 s'a unit şi Germania; era apropiat gîndul, că mai curînd ori mai tîrziu se va face şi unirea tuturor Romînilor într'un singur stat.

Noi eram de părere, că unirea aceasta se va face în vîrtutea desfăşurării fireşti a lucrurilor fie chiar şi dacă noi înşine n'am voi-o. Lucrul de căpetenie era să ne pregătim pentru ea cum s'au pregătit Italienii şi Germanii, care s'au sporit şi s'au unit sufleteşte mai nainte de a se fi unit politiceşte. Stăruiam deci ca tinerimea romînă să lucreze, înainte de toate, prin conferințe publice, prin reviste literare, prin biblioteci poporale eftine, prin propagandă ziaristică, prin concerte şi reprezentațiuni teatrale, pentru restabilirea unității în viața culturală a Romînilor şi pentru păstrarea disciplinei intelectuale şi morale mai ales în Romînia, unde înrîurirea bizantină şi cea pariziană zdruncinaseră temeliile vieții sociale.

Ceilalţi primiau şi ei programul acesta, numai însă ca mijloc pentru o propagandă făcută în vederea unirii politice. Noi ziceam că propaganda politică e de prisos, căci Romînii nu vor respinge unirea într'un singur stat — cînd ea va fi cu putinţă. Eminescu îndeosebi era de părerea, că propaganda politică ar fi chiar primejdioasă, căci prin ea le-am da Nemţilor, Ruşilor, şi Maghiarilor dreptul de a înăbuşi orişice mişcare făcută în vederea unirii sufleteşti.

La aceasta i se dădea răspunsul, că unirea sufletească se va face după-ce se va fi făcut cea politică.

«Nu! - striga Eminescu. —Ar fi un fel de babilonie, o adevărată nenorocire naţională statul romîn întemeiat fără ca Romînii să fi fost mai nainte pregătiţi pentru aceasta».

De aici înainte discuţiunile erau din ce în ce mai înteţite, cîteodată urmate chiar cu patimă.

In partea noastră se afla A. D. Xenopol dela Berlin, iar cei mai îndîrjiţi adversari ai noştri erau G. Tocilescu, G. Dem. Teodorescu şi Iancu Brătescu dela Bucureşti, precum şi C. Istrati şi tînărul Dunca dela Iaşi.

O porniam cei adunaţi în clopotniţă sara, o urmam toată noaptea, cădeam unul cîte unul răpuşi de somn şi dimineaţa ne aflam tot de unde o porniserăm sara.

O întorsătură de tot supărătoare au luat discuţiunile dupăce unul dintre bucovineni a scăpat vorba, că întocmai precum tînărul, care suferă de o boală contagioasă are să se lecuiască mai nainte de a se fi căsătorit, Romînia trebue să se lepede de păcatele ei, fie bizantine, fie pariziane, mai nainte de a se fi ridicat în fruntea neamului romînesc.

Mult ne-am zbuciumat deci în timpul nopţilor petrecute în clopotniţa mănăstirii Putna, dar în loc de a ne fi apropiat unii de alţii, ne-am învrăjbit şi învrăjbiţi am rămas şi în faţa congresului.

Cînd studenţii veniţi la Putna s'au adunat în marele trapez al mînăstirii, ne simţiam ca în ajunul furtunii.

Ştiind cum stăm cu colegii noştri dela Viena şi cu cei din

comitetul central, eram pregătiţi pentru o luptă crîncenă, din care nu prea nădăjduiam să putem eşi învingători.

Erau acolo şi oameni, care s'ar fi bucurat dacă lor urgisiţii Nemţi ar fi oprit serbarea şi pe care îi supăra gîndul că serbarea s'a desfăşurat în toată libertatea, fără ca să se fi produs vre-un «*incident*». Aceştia ziceau că congresul studenţilor romîni nu se poate întruni pe pămînt stăpînit de Nemţi, unde discuţiunile nu se pot urma decît fiind de faţă comisarul împărătesc, care-ţi tae vorba cînd vrei să spui ceeace în adevăr simţi şi gîndeşti.

Eminescu a stăruit deci împreună cu Bucovinenii, ca comisarul împărătesc să asiste numai la deschiderea congresului, apoi să facă declaraţiunea că pleacă pentruca discuţiunile să poată fi urmate în toată libertatea, ceeace s'a şi întîmplat.

Cu atît mai furtunoase au fost discuţiunile, care s'au urmat pînă în revărsatul zorilor de zi fără ca să fi fost luată vre-o hotărîre.

Primul punct al ordinei de zi era retragerea comitetului, care aranjase serbarea, şi alegerea unui comitet, care urma să conducă lucrările congresului, să reprezinte studenţimea romînă şi să convoace viitorul congres în înţelegere cu comitetele locale.

Unii şezînd împrejurul mesei, alţii stînd în picioare, iar alţii urcaţi pe scaune au discutat în mijlocul fumului de ţigări cu mult avînt şi cu încă mai multă cheltuială de vorbe pînă ce nu s'a făcut propunerea, ca tot comitetul de pînă acum să conducă şi lucrările congresului, iar viitorul comitet să fie ales de către studenţii din Viena.

D-l Dumbrăveanu vorbeşte şi despre un al doilea congres, în care a fost votat programul de propagandă culturală, pe care-l propusese Eminescu. Cred că vorba e de a doua şedinţă a congresului dela Putna, pe care au ţinut-o sara viitoare mai puţinii studenţi, care nu plecaseră după prima şedinţă, mai ales Bucovineni.

In această a doua şedinţă în adevăr n'a fost combătut programul de propagandă, dar nici o votare în toată regula nu s'a

făcut, ci a rămas ca comitetul ce va fi ales la Viena să stabilească și programul.

Un asemenea comitet n'a mai fost însă ales și astfel mișcarea pornită s'a înfundat.

Ar fi cu toate acestea o mare greșală, dacă s'ar zice că frămîntările nopților petrecute în clopotnița mînăstirii Putna au fost sterpe.

Multe din cele ce s'au petrecut în urmă, mai ales în Ardeal și în Bucovina, sînt urmări ale acelor frămîntări. Indeosebi multe din faptele lui Eminescu și din scrierile lui ar rămînea neînțelese, dacă n'am ține samă de zbuciumările, prin care a trecut el cînd cu silințele lui de a pune la cale congresul dela Putna.

EMINESCU LA BUCUREȘTI

Mulţi au scris despre Eminescu, și între multe cele spuse mai de unul, mai de altul sînt şi unele, pe care eu nu le-am aflat mai nainte de a le fi cetit, însă le socotesc nepotrivite cu firea cea adevărată a lui Eminescu şi deaceea nu sunt în stare să le cred. Aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît mi s'a întîmplat și mie, că oameni cum se cade, a căror bună credinţă nu pot s'o pun la îndoială, și-au închipuit și au spus despre mine lucruri cu desăvîrșire neadevărate.

S'ar putea însă să mă 'nşel. Are orişicare om în viaţa lui clipe de avînt, de desamăgire, de amărăciune ori de răzvrătire sufletească, în care face, zice ori scrie ceeace nu se potriveşte cu adevăratul său fel de a fi. Se poate deci ca Eminescu să li se fi dat şi el pe faţă altora cum eu nu-l ştiu. Mai ales fiind vorba de viaţa petrecută de Eminescu la Bucureşti stărui deci în gîndul de a le spune toate numai aşa cum le ştiu. Dac' ar fi ca cineva să sîmtă trebuinţa de a se dumiri, va cerne şi unele, și altele și va lămuri adevărul.

Cînd a venit la Bucureşti, ca să iee asupra sa sarcina de redactor al ziarului «Timpul», Eminescu nu mai era omul de acţiune, care pusese la cale serbarea dela Putna, ba nici chiar omul pe care-l ştiam din timpul, pe care-l petrecuserăm împreună la Iaşi.

Votul de blam, pe care după întoarcerea noastră dela Putna ni l'au dat oameni intraţi *ad-hoc* în societatea *Romînia Jună*, l'au sguduit adînc, nu însă pentrucă el era însuşi atins, ci pentrucă ştia cu cîtă inimă curată, cu cît zel, cu cîtă lepădare de sine osteniseră tovarășii săi de lucrare.

«După ce aţi păţit rușinea aceasta, — zicea el, — cine o să se mai sîmtă îndemnat a face ca voi!?»

Stăpînit de sîmţămîntul acesta, începuse memoriul, al cărui manuscript l-a publicat d-l Rădulescu-Pogoneanu. Mai ales în urma stăruinţelor mele, el a renunţat la publicarea memoriului, dar toată viaţa lui a rămas stăpînit de sîmţămîntul, că nu e înzestrat cu însuşirile cuvenite spre a lua parte la viaţa comună, în care, la tot pasul e nevoit să se însoţească cu oameni, pe care nu poate să nu-i dispreţuiască.

«*A fi bun e o slăbiciune*» — ne zicea el adeseori şi din ce în ce mai mult se pătrundea de gîndul, că în viaţa noastră comună, nu poate să răsbească decît cel ce, pe lîngă toate celelalte, mai e şi viclean, de rea credinţă, necruţător, la nevoe chiar lipsit de mila firească, — tot însuşiri, cu care el însuşi nu se sîmţia înzestrat. Nu se mai însoţia deci cu nimeni, ci stetea la o parte.

După ce-au venit la putere *Junimiştii*, pe care îi socotia oameni cum se cade, el s'a mai înviorat. I se părea c'a sosit timpul faptelor bune. Cele petrecute în urmă l'au umplut cu atît mai vîrtos de mîhnire, şi, cînd a sosit la Bucureşti, el presîmţia, că zile grele urmează pentru dînsul.

Tot mai stăruia în convingerile lui, dar nu mai era stăpînit de îndemnurile de mai nainte.

Fără nădejde de izbîndă nu intră nimeni în luptă. Avea deci şi el credinţa, că nu va osteni în zădar. Slăbea însă din cînd în cînd în el credinţa aceasta.

«Işi face, — zicea dînsul atunci, — fiecare datoria cum ştie şi cum poate, dar răspunderea pentru efectele faptelor sale nici un om cu minte n'o primeşte».

Azi, după 44 de ani, putem să ne dăm samă, dacă lucrarea lui a avut ori nu efectele, în vederea cărora a fost săvîrşită.

Cînd le scriam aceste, *Adevărul* dela 12 Octombre publica sub titlul *Năzbîtii* următoarele:

«D-l Aurel Dobrescu, unul din membrii comitetului de conducere al partidului naţional, a spus că acum, cînd se tratează colaborarea cu liberarii, e momentul cel mai potrivit ca să acorde un interview, în care să arate că: 1. *Liberalii sînt aşa*

cum i-a descris Eminescu. Şi se ştie, că Eminescu din hoţi şi asasini nu i-a scos pe «roşii».

Adevărul e, că Eminescu nu de partidul naţional-liberal îndeosebi, ci de aşa zisa *pătură suprapusă* în genere se plîngea.

Li s'a făcut şi le mai este şi azi, atîta timp după moartea lui, multora urgisit pentrucă fie prin articole publicate în *Timpul*, fie prin unele din poeziile sale, a biciuit uşurinţa, superficialitatea, lipsa de pregătire, reaua credinţă şi nesaţiul multora dintre cei ce iau parte la viaţa publică pentruca să-şi agonisească averi, să-şi asigure poziţiuni, să cîştige pe nemuncite, să-şi petreacă viaţa în îmbuibări. Iar altora li s'a făcut urgisit vorbind despre cei ce prin «protecţia de fuste» răzbesc pe 'ncîlcitele căi ale vieţii şi despre destrăbălările vieţii familiare.

Cînd era vorba de asemenea păcate omeneşti, el nu făcea deosebire între conservatori şi liberali, şi urgisit li s'a făcut tuturor celor ce nu erau cum se cade.

Cînd era vorba însă să dee exemple, el le lua, — fireşte, — dintre adversari, cum era bunăoară redactorul ziarului *Romînul*, Emil Costinescu, pe care în polemicile lui nu-l slăbea din *dolichodactilul*, ceeace pe romîneşte va să zică *ghiare lungi*, şi măgulitoare nu erau nici altele dintre *epitetele* ce-i mai dădea.

Au fost atît între cei de atunci, cît şi între cei de mai tîrziu oameni, care îi dădeau şi vor fi şi între cei de azi unii, care îi dau dreptate; acela însă, care cu atîta stăruinţă a fost grăit de rău de către dînsul, a îngrămădit bogăţii, s'a bucurat de mare trecere şi a avut parte de înmormîntare naţională.

Ştiindu-le acestea, stai la îndoială, dacă nu cumva silinţele lui Eminescu în ceeace priveşte relele apucături ale contimporanilor săi au fost zădarnice, deci lipsite de rost ca fiind venite la timp nepotrivit, fie prea curînd fie prea tîrziu.

Intr'o scrisoare, pe care mi-a adresat-o cînd mă aflam la Sibiiu, întru fericire pomenitul T. Maiorescu îmi spunea, că ceeace urmărim noi prin lucrarea noastră va urma neapărat în urma desfăşurării fireşti a lucrurilor — fie chiar şi dacă noi înşi-ne n'am voi-o. De adevărul acesta eram pătrunşi Eminescu

şi noi cei ce porniserăm împreună cu dînsul mişcarea pentru întrunirea dela Putna a congresului studenţesc. Nu ne îndoiam, că unirea într'un singur stat a tuturor Romînilor era neapărat să urmeze ca necesitate organică a vieţii europene. Eram însă cuprinşi de temerea, că unirea are să fie pentru noi o adevărată catastrofă naţională, dacă nu ne vom fi pregătit pentru ea închegîndu-ne sufleteşte şi făcîndu-ne oameni cum se cade. In vederea acestei pregătiri s'a desfăşurat întreaga lucrare a lui Eminescu şi acelor de un gînd cu dînsul. Deaceea tocmai astăzi nu suntem în stare să ne dăm samă despre efectele acestei lucrări. Are să mai treacă timp şi să mai urmeze fapte pentru ca să ne putem dumiri.

Tot aşa şi în ceeace priveşte lucrarea literară a lui Eminescu. El e pus mai presus de toţi scriitorii romîni şi, operele lui sînt cetite cu admiraţiune. Admiratorii rămîn însă tot cum au fost şi-şi urmează fiecare în felul său înainte drumul. Chiar şi în viaţa noastră se desfăşură toate ca şi cînd niciodată n'ar fi luat parte la ea şi un oarecare Eminescu. Ţi-e să te aştepţi ca efectele abia de aici înainte să urmeze.

Mă voiu mărgini deci la viaţa lui de om ca toţi oamenii şi în deosebi la amănunte, pe care alţii nu pot să le ştie tot atît de bine ca mine, care îi eram în toate privinţele apropiat.

I.—ACASĂ LA EL

Eminescu era om al singurătăţii: îi plăcea deci să stee acasă, şi ţinea să aibă locuinţă curată, luminoasă şi bine aerisită.

In toamna anului 1877, cînd i-am făcut propunerea să vie la Bucureşti, el părea a fi fost lipsit de acestea, căci în scrisoarea dela 12 Octombre, prin care-mi dă răspuns, el zice între altele :

«Dar n'am cu ce veni. Asta m'a făcut să-mi ţin gura pînă acuma — 100 de fr. am pe lună ; din ce dracu' să plec ? Am şi bagage: *cărţi, manuscripte, cioboate vechi, lăzi cu şoareci şi molii, populate la 'ncheeturi cu deosebite naţionalităţi de ploşniţe.*

Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvîntului?»

După ce-a venit dar la Bucureşti, gîndul lui şi al nostru era să înceapă o viaţă mai potrivită cu slăbiciunile lui şi i-am căutat, înainte de toate, o locuinţă pe cît se poate de plăcută. Am şi găsit în strada Speranţei, unde acum se află, dacă nu mă înşel, locuinţa d-lui profesor Dinicu, o căscioară în stil ţărănesc, singură în curte, cu pridvor de stîlpi de lemn, două odăi la mijloc cu o tindă, în fundul căreia se afla o mică bucătărie, un fel de cuib liniştit pentru un om cu slăbiciuni de poet.

Pe lîngă aceasta mai avea la îndemînă şi o babă, care i le ţinea toate 'n bună rînduială.

Lărgime, lumină, curăţenie şi bună rînduială avea şi la redacţiune, al căreia local se afla în palatul de atunci al *Daciei*, strada Lipscani — colţ cu Podul Mogoşoaii, în fundul curţii la primul etagiu, două saloane mari şi un iatac, pentru slugi. Aci mai avea şi «societate», cînd Haralamb Grandea, redactor la *Războiul*, cînd Scipione Bădescu, redactor şi el tot la *Timpul*, cînd Ronetti Roman, care publicase poemul *Radu*, şi mai ales Caragiale, cu care nu se potrivia, ce-i drept, la fire, la care ţinea cu toate acestea mult fiindcă era om cu mijloace mari şi felurite de nu te mai săturai a sta de vorbă cu el.

N'avea deci Eminescu nevoe să-şi petreacă timpul prin cafenele, ceeace nu i-a plăcut niciodată.

Orişicît de mult i-ar fi plăcut însă discuţiunile, pe care le avea mai cu unul, mai cu altul, el tot acasă îşi petrecea mai bucuros timpul, fie scriind, fie cetind, fie stînd pe gînduri, fie mai ales dormind, ceeace în gîndul lui era partea cea mai plăcută a vieţii.

Masa, cea mai urîtă dintre supărările vieţii, şi-o lua, cînd o lua, mai ales la birtul economic al lui Duro, strada Academiei colţ cu strada Doamnei.

Pentruca să poată scăpa cît mai des de supărarea aceasta, îşi avea totdeauna pe masă maşina de cafea şi sertarul mesei era de obiceiu plin de fel de fel de mezeluri, care nu ararcori i se mucegăiau.

Ori şi cît de nesuferit i-ar fi fost însă să iasă de acasă, nu cred că se va fi întîmplat vreodată să fi lipsit dela redacţiune ori să fi venit prea tîrziu. Nu era cîteodată în stare să-şi dee samă dacă a mîncat ori nu, dar nu uita niciodată să-şi facă datoria, să se ţie de vorbă ori să se presinte la timpul hotărît pentru o întîlnire.

Deşi însă nicăiri nu se sîmţia atît de bine ca acasă la el, mult n'a stat în casa din strada Speranţei.

Nu-mi aduc aminte, cu cît anume era retribuit la redacţiunea ziarului *Timpul*. Mult nu era; fără îndoială nu destul pentru dînsul. Mai era apoi şi alta. Cîtă vreme se afla el acasă, baba n'avea voe să-l supere măturînd, scuturînd praful, dereticînd, iar cînd pleca de acasă, el lăsa de cele mai multe ori masa plină de manuscriptele şi cărţile, în care cetise, aşezate una ici, alta colo, încît numai el însuşi ştia să se descurce din ele şi încuia uşa pentruca nu cumva baba, voind să i le pună în rînduială, să i le zăpăcească. Iar îi erau deci toate clae peste grămadă şi pline de praf — cum fuseseră la Iaşi. Nu mai era apoi nici starea lui sufletească tot cea de mai nainte. El s'a mutat deci în curtea mănăstirii Caimata, care era atunci mai mult surpături decît zidire.

Acolo, subt nişte bolţi scunde şi afumate, şi-a mutat masa de brad, lăzile cu cărţi şi cu manuscripte, scaunele scîrţîitoare, şi aşa cum au fost aruncate în ziua, cînd le-a dus, au şi rămas tot timpul cît a stat acolo. N'a mai avut timp ca să le mute dela un loc la altul spre a le pune în oarecare rînduială şi se sîmţia în adevăr acasă la el în mijlocul «boarfelor» sale, cum zicea dînsul.

Dus mereu cu gîndul la altele şi la alţii, el n'avea purtare de grijă pentru sine însuşi. Niciodată însă lipsa lui de purtare de grijă pentru sine n'a fost atît de deplină ca în timpul acesta. Treceau zile fără ca să mănînce, şi nopţi fără ca să se desbrace, săptămîni treceau fără ca să se primenească şi hainele se învechiau nescuturate şi neperiate pe trupul lui.

Mă 'ntorceam într'o zi de vară în tramvai dela Şosele. Era secetă şi zăduf. In faţa Cişmegiului se urcă şi Eminescu,

care se ducea și el acasă. Avea omul încălțați galoșii peste ghete.

«Dar tu? — Cu galoși acum!?» — îi zisei mirat.

El rîse cu multă poftă.

«Aveam, — zise, — să mă întîlnesc cu P. Milo la trei și m'am pomenit cam tîrziu, încît nu-mi mai rămînea timp să-mi curăț ghetele. Am tras deci galoșii peste ele».

Aceasta e una din cele multe.

El s'a îmbolnăvit în cele din urmă, — o boală, care mie îmi părea foarte primejdioasă: i se umpluseră fluerele picioarelor de niște bube urîte, care se întindeau. D-rul Kremnitz, care ținea mult la el, l'a examinat însă și ne-a încredințat, că bubele acelea sînt cu desăvîrșire nevinovate, că le au adesecori oamenii, care trăesc în mizerie și că se vor vindeca ele de ele dupăce Eminescu va fi trăit un timp oarecare mai regulat.

A rămas deci ca el să plece la țară, și reposatul Nicolae Mandrea i-a făcut rost să stee un timp oarecare la Moșia Florești din Valea Gilortului, unde avea și aer curat, și apă bună. Pentruca să nu stee de pomană, ceeace el n'ar fi primit, comisiunea însărcinată cu publicarea documentelor rămase dela Baronul Hurmuzachi i-a dat în urma stăruințelor lui Teodor Rosetti un onorar de cîteva mii de lei pentru traducerea în romînește a unui volum din *Fragmente*. A rămas însă, ca aceasta să fie singura carte, pe care o ia cu dînsul, — căci cărțile, pe care le cetia, erau dușmanii lui.

Am trecut peste cîteva săptămîni și eu pe la Florești și l'am găsit acolo sănătos tun și în voe bună. Era numai el la conacul moșiei, singur, adecă în foarte bună societate.

In timpul, pe care l'a petrecut la Florești, boarfele lui se aflau la T. Maiorescu, care rezervase pentru dînsul un iatac luminos, în care toate erau puse în cea mai bună rînduială.

După întoarcerea sa la București, Eminescu era să rămîe acolo, unde i se făcea parte de cea mai bună purtare de grijă. A și tras acolo, dar n'a rămas decît vre-o două săptămîni de zile.

El nu era în stare să nu se supună pînă 'n cele mai mici amănunte la rînduiala casei, în care se bucura de toată bunăvoința. Dimineţele se scula şi se îmbrăca la timp, la oara mesei, atît de prînz, cît şi de cină, era totdeauna present, serile, mai nainte de a se culca, își dădea hainele şi încălţămintea, ca săfie curăţite.

Acestea erau pentru dînsul jertfe grele, pe care le aducea însă cu toată inima. Ceeace trecea peste puterile lui era bunăvoinţa de care nu se socotea vrednic şi pe care nu se sîmţia în stare s'o răsplătească.

Il înţelegeam şi-i dădeam dreptate. Am luat deci înţelegere cu el să se mute la mine plătind chiria cuvenită.

El şi-a schimbat însă gîndul şi s'a mutat pe la biserica Sf. Constantin, în casele unui săpunar, unde închiriase două odăi cu intrare separată. Intrebîndu-l de ce a făcut-o aceasta, el mi-a spus, că are să se căsătorească luîndu-şi soţie pe Veronica Micle, care atunci era văduvă.

Eram de părerea, că pentru dînsul căsnicia ar fi un mare noroc. El ar fi fost fără îndoială un foarte bun soţ, numai însă avînd drept soţie o femee devotată, care-şi da samă despre datoriile ce are după ce a primit sarcina purtării de grijă pentru un om ca dînsul. Nu îndrăzniam cu toate acestea să mă bucur, căci stăteam la îndoială, dacă e ori nu Veronica Micle o asemenea femee. Cu mijloacele, de care dispunea, nici n'ar fi putut apoi să întemeeze o casă potrivită cu exigenţele unei femei ca dînsa.

Dîndu-şi, precum se vede, şi el samă despre aceste, el a părăsit după cîteva luni noua sa locuinţă şi s'a mutat la mine, în Calea Victoriei, lîngă casele, în care azi se află librăria Pavel Suru, aproape de redacţia, care se afla în strada Regală, şi de birtul economic al lui Enache, care atunci se afla lîngă ministerul de interne, unde azi se află birourile siguranţei.

Eminescu era foarte bun chiriaş, un fel de copil cuminte, care rămîne unde-l pui, face tot ceeace îi zici şi bagă în toată clipa de samă, ca nu cumva să supere pe cineva. Gest necuviincios nu era la el cu putinţă, vorbă proastă din gura lui nu

eşia, la ori şi ce ocară el numai prin zîmbet despreţuitor răspundea, şi nu-mi aduc aminte să-l fi văzut vre-odată certîndu-se cu cineva. Era, ce-i drept, aspru şi necruţător şi îşi dădea fără de încunjur părerea pe faţă, dar vorba n'o lungia. Pe lîngă toate acestea era totdeauna în voe bună, rîdea cu multă poftă, se mulţumia şi cu mai puţin decît ceeace i se cuvenia şi chiar şi mîhnit ori supărat dacă ar fi fost, el nu se posomora, iar chiria şi-o plătea totdeauna nainte — pentruca nu cumva să se încurce.

Oarecare rînduială în felul de a-şi petrece ziua nu avea nici acum. Singurul lucru neîndoios era că 'n timpul dela zece înainte de amiazăzi şi până la patru după amiazăzi era dus la redacţie şi la Enache, unde-şi lua masa cînd n'o uita aceasta, de obiceiu odată pe zi. De acolo înainte nu puteai să ştii, dacă doarme ori e treaz, dacă scrie, ceteşte ori stă de vorbă, marea lui slăbiciune.

Rar de tot se întîmpla să lipsească de acasă ori să se întoarcă tîrziu de undeva. Mai nainte stătea de vorbă mai cu unul, mai cu altul pînă noaptea tîrziu fie la redacţie, fie la vre-o cafenea. Acum se sîmţia acasă mai bine decît orişiunde şi se bucura totdeauna cînd venia cineva să-l vadă şi să iee împreună cu el cafeaua, pentru care maşina îi stătea mereu pe masă.

Ca scriitor Eminescu strica multă hîrtie, căci făcea multe corecturi mai ales în ceeace privea alegerea vorbelor şi ţinea să dee la tipografie manuscript curat şi citeţ. Articolele pentru *Timpul*, de exemplu, le scria de obiceiu acasă, le cetia cu glas tare, apoi le scria. Mai nainte apoi de a le da la tipar i le cetia apoi cuiva şi, dacă nu era mulţumit cu ele, le prescria din nou. Imprejurul mese lui de scris era deci mereu plin de hîrtii rupte.

Cît pentru lectură, el nu cetea în înţelesul obicinuit al cuvîntului, pentruca să-i treacă timpul, ci studia spre a se dumiri.

Nu e ramură de ştiinţă, pentru care el n'avea, cum zicea, o «particulară slăbiciune», şi cînd se 'nfigea odată în vre-o chestiune, cetea un întreg şir de cărţi privitoare la ea. Dacă nu le găsea aceste la Leon Alcalay, care-şi avea atunci dulapurile cu cărţi vechi pe maidanul, unde azi e «Cartea Romînească»,

le cerea la Socec, iar după ce le cetia, de obiceiu i le vindea lui Leon Alcalay.

Intre altele, încă fiind la Viena, Nicolae Teclu îl îndrumase spre chimie, iar la lecţiunile de anatomie ale lui Hirtl şi la cele de fisiologie ale lui Brücke prinsese slăbiciune pentru fisiologie. Trecerea la zoologie şi la botanică era firească, iar aceste nu putea să le 'nţeleagă fără de fizică şi astfel a ajuns în cele din urmă la astronomie. Ideea lui de predilecţiune era, că tot ceeace are viaţă e insolaţiune, ceeace l-a dus în cele din urme la convingerea, că fără de matematică diferenţială nu sîntem în stare să pătrundem adevărata fire a lucrurilor. Astfel în vara anului 1883, în ajunul primei sale îmbolnăviri, odaia îi era plină de fiţuici, pe care făcuse deprinderi de calcule diferenţiale.

Atît în timpul cît a stat aici, şi în urmă, după ce ne-am mutat în piaţa Amzei (la etagiu, lîngă brutărie) el ţinea-la curăţenie şi la rînduială. Nu le păstra, ce-i drept, aceste, dar se bucura cînd, întorcîndu-se acasă, îşi găsia locuinţa curată şi 'n bună rînduială. Dacă se 'ntîmpla s'o găsească tot cum o lăsase, el pleca iar mărginindu-se a-i spune servitoarei, că se va întoarce încurînd.

După spusa unora, Eminescu a fost om nesăţios, pornit spre îmbuibări, ba chiar şi spre desfrîu.

Eu nu pot să spun decît că nu-l ştiu aşa nici din timpul, pe care l'am petrecut împreună la Viena şi 'n urmă la Iaşi, nici mai ales dela Bucureşti, unde numai rar de tot trecea ziuă fără ca să ne 'ntîlnim, şi mi-e greu să cred că faţă cu mine a fost mai făţarnic decît faţă cu alţii. Il ştiu om cu deosebire cumpătat în ceeace priveşte ori şi ce trebuinţă trupească, cîteodată chiar pornit spre aschează, şi nu odată l'am văzut supărat de obscenităţile altora.

Se zice, îndeosebi, că la Iaşi făcea cu Creangă chefuri pe la Boltă Rece. Se poate. Creangă era fără îndoială om, de dragul căruia bei bucuros un pahar mai mult decît de obiceiu şi nu-ţi părea în urmă rău c'ai făcut-o. Eu n'am fost însă acolo

şi ştiu numai, că cu mine n'a chefuit niciodată, iar cu alţii nu l'am văzut chefuind.

De băut bea, ce-i drept, şi el ca orişice om cuminte. E plăcută starea sufletească, în care te afli după ce ai băut — aşa mai pe gustate — cîteva păhare de vin bun şi ţi se pare că e o mulţumire să trăeşti în această lume de altminteri plină de neajunsuri. De asemenea mulţumiri nu putem însă noi oamenii să avem parte decît păstrînd măsura cuvenită. Eminescu nu bea decît rar, cînd se nimeria ca cineva să-i închine un pahar de vin bun, şi dela felul vinului atîrna, cîte pahare bea. Eu o singură dată l'am văzut ameţit de băutură, dar tot nu beat.

Cîteva zile după ce s'a mutat la Bucureşti, ne-am dus să-l vedem pe dr. Teodor Nica. Acesta primise de curînd un butoiaş de vin, un tulburel înşelător, din care am băut împreună cîteva păhare, nu multe, dar destule pentruca să ne înveselim. Eminescu îndeosebi ţinea capul sus, umbla înţepat, era parcă se sîmţia sburînd prin aer.

Cînd ne 'ntorceam la redacţiune, era lapoviţă şi el călca pe ici pe colo prin băltoace. Trecînd peste strada Colţii în strada Doamnei, la colţul căreia se zidea atunci palatul Creditului Fonciar Rural, venia despre poşta centrală spre noi un om desculţ şi sdrenţăros.

«Uite! — grăi Eminescu arătîndu-mi-l. — Iată mizeria lumii, în care ne trăim zilele».

Răzămat apoi de unul dintre pachetele de cărămidă, care se aflau în drumul nostru, el îşi dete silinţa să se descalţe pentruca să-i dee nenorocitului aceluia încălţămintea sa.

«Ai căpiat omule!? — i-am zis. — O să-i dai tu ghetele tale, dar rămîi însu-ţi desculţ».

«Eu!? — răspunse el. — De mine să nu-ţi pese. Eu pot să umblu şi desculţ: dar el, — săracul!?»

Aşa era Eminescu, dar în starea aceasta nu-l mai văzusem, nu l-am mai văzut nici în urmă şi nu cred să-l fi văzut nici alţii mai nainte de a se fi 'nbolnăvit.

II. — IN LUME

S'a nimerit că tocmai cînd aveam să le scriu acestea s'a format în România Mare un Mare Minister, în care mai mulţi ziarişti s'au ridicat la suprafaţă în viaţa naţională romînească. In acelaşi timp s'au făcut daraveri de milioane fie înfiinţîndu-se, fie punîndu-se în vînzare ziare mai mult ori mai puţin populare.

Pe timpul, cînd trăia Eminescu, ziaristul şi scriitorul în genere erau un fel de oameni fără de rost, care nu ştiau să se folosească de darurile fireşti, cu care au fost înzestraţi. Mai era apoi şi că Eminescu încă din timpul copilăriei să 'ndrumase a-şi petrece zilele în singurătate. Ii plăcea fără 'ndoială să stee de vorbă cu cei ce îi căutau societatea, fie chiar şi dacă aceştia nu îi erau simpatici, dar cele mai frumoase clipe ale vieţii sale tot numai singur le-a petrecut.

In timpul anilor petrecuţi la Bucureşti nu avem deci să-l căutăm prin saloane, prin cluburi, pe la serate, nici chiar prin cafenele. Dacă se 'ntîmpla cîteodată să se rătăcească unde era lume multă, el era tot mai mult singur, un fel de om rătăcit printre ceilalţi.

Centrul vieţii lui sociale erau întrunirile literare ale «Junimii», dela care nu lipsia niciodată. S'a zis adeseori că Junimea era o societate de admiraţiune mutuală. Eminescu fără îndoială nu era admirator al tuturor celor socotiţi ca făcând parte din «Junimea», dar îi cunoştea din temeiu pe toţi, era dumirit atît asupra păcatelor, cît şi asupra bunelor însuşiri ale fiecăruia dintre dînşii şi avea o slăbiciune oarecum copilărească pentru orişicare potrivit cu felul său de a fi.

Pentru dînsul «Junimea» era o «bandă», un fel de orchestră, în care chiar şi cel mai slab muzicant era un adevărat maestru în ceeace priveşte instrumentul lui. De sine se 'nţelege, că adevărata «Junime» era la Iaşi, şi Junimiştilor din Bucureşti el le zicea Junimişti «in partibus infidelium». Tocmai deaceea el era oarecum sectar: nu vedea bucuros la întrunirile «Junimii» pe aceia, pe care nu-i socotea junimişti.

Nu însă numai el avea slăbiciune pentru junimişti. Şi junimiştii adevăraţi aveau toţi o deosebită slăbiciune pentru dînsul. Cînd cetia el vre-una din scrierile sale, era o adevărată sărbătoare. El cetia deslușit și cu un glas foarte plăcut nu numai scrierile sale, ci și ale altora. Cetitori ascultaţi cu multă plăcere mai erau Maiorescu şi Caragiale, care adeseori era un adevărat maestru în «abimarea» scrierilor, care nu-i plăceau.

Mare sărbătoare mai era la «Junimea» și cînd se 'ntîmpla ca Alecsandri să citească cîte ceva.

El de asemenea era bun cititor, şi citind, dădea pe faţă multă pricepere în ceeace privește tehnica scrierii. Deşi poeziile lui sînt pe ici pe colo împestriţate cu neajunsuri în ceeace privește fie ritmul, fie rima, fie alegerea, întrebuinţarea ori aşezarea vorbelor, el își dădea seamă despre acestea și, citind, se uita cu un fel de viclenie la Caragiale și la Eminescu, singurii care se încumătau a-i face critică. Adeseori le zicea în glumă «Faceți ca şi cînd nu v'aţi fi dînd seamă, căci ceilalţi nu 'nţeleg».

La Bucureşti întrunirile literare se ţineau la T. Maiorescu, mai rar la T. Roseti, în cîteva rînduri la Păucescu. Dintre junimiştii dela Bucureşti «Titu», «conu Toderiţă», «Jaques» și «Excelenţa» erau aceia, pe care-i punea mai presus în gîndul său.

Afară de «Junimea» Eminescu avea numai de tot puţini prieteni în adevăratul înţeles al cuvîntului.

Unul dintre aceștia era Dionise Miron, un tînăr foarte simpatic, bănăţean pe cît îmi aduc aminte, care știa sîrbeşte şi tradusese într'o romînească plăcută mai multe din baladele sîrbeşti.

Alt prieten îi era tînărul Costachi, atunci deputat, om instruit și inteligent, cu care petrecea timp îndelungat la sine acasă, luînd cafele şi bînd cîte un pahar de vin bun, mai ales «Lacrima Christi» pentru care Eminescu avea o particulară slăbiciune. Tot ca tînărul Costachi petrecea cu Eminescu tînărul Maroneanu, om cu multă învăţătură în ceeace priveşte ştiinţele exacte.

Din cînd în cînd Eminescu lua masa la D. T. Rosetti, mai des în familia Maiorescu, şi mai des la familia Kremnitz, aproape totdeauna împreună cu mine.

Unii dintre cei ce au scris despre Eminescu au socotit că-şi fac scrierea interesantă născocind fel de fel de lucruri imposibile în ceeace priveşte legăturile dintre Eminescu şi Mite Kremnitz, bine cunoscuta scriitoare.

Adevărul este că Mite Kremnitz era o femee cu o cultură foarte întinsă, cu deosebire inteligentă şi în acelaşi timp de o rară distincţiune. Ea scria mult, adeseori în colaborare cu Carmen Sylva, şi ţinea, fireşte, să-şi cetească scrierile într'un cerc mai restrîns, din care făceam şi noi parte.

In acelaşi timp ea se interesa de literatura romînă, a luat cînd dela Eminescu, cînd dela mine lecţiuni de limbă romînească şi a făcut cunoscutele traduceri din literatura noastră, pe care deasemenea le-a cetit cu noi.

Numai oameni, care nu sînt în stare să-şi dee seamă, că pentru cei ca Eminescu femeea este şi ea om, numai flecari au putut să născocească aici legături romanţioase.

Tot cam acelaşi e adevărul şi în ceeace priveşte legăturile lui Eminescu cu alte femei dela Bucureşti.

O singură femee a fost pentru Eminescu nu numai om.

Am spus că 'n timpul cînd locuia pe la biserica Sf. Constantin, Eminescu era hotărît s'o iee în căsătorie pe Veronica Micle, care rămăsese văduvă. Şi-a schimbat însă, aşa se vede, gîndul, căci după un timp oarecare a părăsit locuinţa aceea şi s'a mutat la mine în Podul Mogoşoaei. Cîtva timp în urmă Veronica Micle a venit la el unde a stat vre-o opt zile, apoi a plecat iar la Iaşi.

Singura explicare a acestei întîmplări este că după plecarea ei Eminescu s'a uitat lung la mine.

«Iţi mulţumesc Doamne, — mi-a zis făcîndu-şi cruce: — am scăpat, însfîrşit, pentru totdeauna».

Iar unii dintre cei ce-au scris despre Eminescu, pun această ruptură în legătură cu îmbolnăvirea lui, ceeace deasemenea nu e adevărat.

Eminescu s'a îmbolnăvit în vara anului 1883, în curînd după desvelirea monumentului ridicat lui Ştefan cel Mare la Iaşi. Atunci el nu mai locuia în Podul Mogoşoaei; ne mutaserăm în Piaţa Amzei, casele de lîngă brutărie. Trebue deci să fi trecut la mijloc cel puţin Sf. Gheorghe, dacă nu chiar și Sf. Dumitru.

III. — IMBOLNĂVIREA LUI

Despre boala lui Eminescu s'au scris multe, au fost publicate fel de fel de adeverinţe medicale, a căror temeinicie nu mi se cuvine s'o pun la îndoială, dar s'au spus și multe, pe care eu nu pot să le cred. Sînt în deosebi oameni, care se socotesc încredinţaţi că Eminescu n'a fost niciodată pe deplin sănătos. Adevărul este că el nu era om așa zis normal, întru toate deopotrivă cu ori şi care Stan ori Bran. Fiind sufletește mai presus de cei mai mulţi dintre contimporanii lui, el avea deosebitul său fel de a vedea lucrurile și poziţiunea omului în lumea aceasta. Ceeace altora li se părea lucru de mare însemnătate pentru dînsul era ceva de nebăgat în samă. El nesocotia în deosebi propriile sale interese materiale şi era mereu preocupat de ale altora. Nepăsătorîn ceeace priveşte nevoile, cu care avea să se lupte, el lua parte la bucuriile și la durerile altora exagerîndu-le chiar pe aceste cîteodată. E deci lucru firesc, că foarte mulţi dintre oamenii normali sau aşa zişi «cuminţi» îl socoteau «ţîcnit», «într'o ureche», dacă nu chiar nebun. Judecat însă după adevăratul său fel de a fi, el a fost în toate împrejurările cel mai cuminte om. El a putut să săvîrşească fapte, care nu se potriviau cu felul de a vedea al altora, dar nu intra niciodată în conflict cu sine însuși. Un singur exemplu din foarte multe.

Dînsul îi dăduse d-nei Kremnitz lecţiuni de limba romînă. După un timp oarecare d-na Kremnitz i-a dat 200 lei drept onorar pentru osteneala lui. Eminescu a isbucnit într'un rîs nervos. «Nu mi-aşi fi închipuit, — grăi dînsul în cele din urmă, —

că o doamnă atît de inteligentă ca d-ta nu e în stare să-şi dee samă, că mă jigneşte cînd crede că eu în vederea unui cîştig material îmi dau osteneala de a o învăţa romîneşte pentru ca să poată citi scrierile noastre, între altele şi pe ale mele. Drept dovadă de sinceritate nu ai să te superi pe mine, dacă rump în bucăţele mici aceste hîrtii».

Aceasta era fără 'ndoială o faptă, pe care nici un om «normal» nu era în stare să o săvîrşească, şi asemenea fapte Eminescu a săvîrşit în viaţa sa multe.

Cu totul altul e felul de a fi al faptelor, pe care Eminescu le-a săvîrşit cînd boala sufletească a început a i se da pe faţă.

Pe cît şiu eu nu din acte medicale, nici din adeverinţe oficiale, ci din spusele prietenului meu M. Eminescu, el a avut dói fraţi mai mari şi o soră mai mare, d-na Drogli, care s'au sfîrşit tot cam în felul lui, şi nu odată el era neliniştit de gîndul acesta.

Cînd cu desvelirea monumentului ridicat lui Ştefan cel Mare la Iaşi, Eminescu a scris poezia lui «Dela Nistru păn' la Tisa», pe care avea de gînd s'o citească la serbarea desvelirii.

S'a şi dus la Iaşi, dar nu numai că n'a citit poezia, dar nici n'a luat parte la serbare.

Intors acasă el era posomorît.

«Nu mi-am citit la desvelirea monumentului poezia, — mi-a zis el, — fiindcă nu mă sîmţiam bine şi eram chinuit de temerea ca nu cumva să zic ori să fac ceva nepotrivit cu împrejurările, încît lumea să rîdă de mine».

Era cu desăvîrşire schimbat.

Nu-mi aduc, precum am spus, aminte ca să-l fi văzut vreodată supărat, nici mai ales ca noi amîndoi să ne fi supărat unul pe altul. Ceeace pe oameni de obiceiu îi jigneşte pentru dînsul era nimicuri de nebăgat în samă. Acum era oarecum pervertit, se supăra pentru toate nimicurile şi era mereu preocupat ca nu cumva să fie luat drept un smintit. In deosebi cu mine se certa pentru cele mai mici deosebiri de vederi.

Era spre sfîrşitul anului şcolar, şi eu aveam atît la Azilul Elena Doamna, cît şi la Şcoala Normală a Societăţii examene,

încît alergam mereu de ici pînă colo. El se sîmţia adînc jignit, că nu stau de vorbă cu dînsul.

Primise dela tatăl său o scrisoare, în care îi spunea că fratele său, acela care fusese la Sibiu şi mai tîrziu la Timişoara, s'a întors acasă, unde s'a îmbolnăvit. Stăruia să vie şi să-l iee de «pe cap», căci i s'a făcut lehamite. A rămas să se ducă, să-l ridice şi să-l aducă la Sanatoriul Şuţu. Pentru aceasta era nevoe de bani. Pe cît îmi aduc aminte, în urma stăruinţelor d-lui dr. T. Nica a şi găsit, nu ştiu cum, 2000 de lei: la Botoşani n'a plecat însă, căci s'a îmbolnăvit şi nu se ştie ce s'a ales de cele 2000 de lei.

Cînd s'a întîmplat aceasta, eu nu mă mai aflam la Bucureşti, plecasem la Viena, ca să consult medicii în ceeace priveşte o boală supărătoare, de care sufeream.

Din spusele altora ştiu, că s'a dus la Băile Mitraşefski, unde s'a încuiat într'o cabină şi-a dat drumul la apă, încît a fost nevoe să se spargă uşa. Acum a fost dus el la Sanatoriul Şuţu, unde după întoarcerea mea în ţară l-am văzut în mai multe rînduri. Părea că mă recunoaşte, dar de vorbit nu am putut să vorbim. Se plimba în sus şi'n jos prin grădină recitînd cu mult avînt fel de fel de poezii, mai ales părţi din Iliada.

Se ştie, că el a fost trimis apoi într'un Sanatoriu din Viena, unde şi-a venit în fire şi de unde a plecat însoţit de amicul nostru Kibici-Răvneanu în Italia.

Cînd s'a întors la Bucureşti, eu eram gata să plec la Sibiiu. Numai cîteva săptămîni am mai petrecut împreună. Amicii noştri dela Sibiiu stăruiau să vină şi el cu mine, căci nicăiri nu putea să se bucure de mai multă purtare de grijă decît în mijlocul lor. El era însă cu desăvîrşire schimbat. Deşi la Putna nimeni nu stăruise mai mult decît dînsul să plec la Sibiiu cînd se va putea înfiinţa ziarul proectat de noi, acum era de părerea lui Alecsandri, care stăruia să nu plec, căci Ardelenii nu sînt oameni, cu care se poate scoate la capăt ceeace voesc eu.

Aşa, cum el era acum, a rămas în gîndul celor mulţi, mai ales în al celor ce nu l-au cunoscut mai nainte de a se fi

îmbolnăvit, om scîrbit de lume, pentru care viaţa nu e vrednică să fie trăită.

Cei ce-l judecau după aparenţă şi mai ales cei ce se socoteau biciuiţi de dînsul şi-au dat silinţa să-l prezinte lumii drept un fel de descreerat, pesimist, care le vede toate în negru şi urgiseşte pe ori şi cine, care nu îi este pe plac.

Se pune în deosebi mult temeiu pe vorbele lui *«căci multe dureri sînt şi puţine plăceri»*.

Se cuvine să nu încheiu acest şir de reamintiri fără ca să spun, cum am înţeles noi aceste vorbe.

Nu mai încape nici o îndoeală că pentru omul sănătos şi cu minte în viaţa covîrşesc plăcerile de a fi. Este mai ales plăcere satisfacerea ori şi cărei trebuinţe fireşti. Caragiale mergea chiar mai departe şi repeta mereu, că cu cît mai multe slăbiciuni ai, cu atît mai multe mulţumiri poţi să-ţi procuri şi cu atît mai mult îţi preţueşte viaţa. Pe lîngă aceste mulţumiri rezultate din propriile trebuinţe, noi oamenii mai putem să avem parte şi de mulţumiri mai senine, luînd parte la plăcerile semenilor noştri. Cel mai nesecat izvor de fericire omenească este iubirea de oameni, în urma căreia ne bucurăm de bucuriile altora. Cînd Eminescu zice, că multe dureri sînt şi puţine plăceri, el vrea să spună, că uitîndu-se împrejurul său, în mijlocul societăţii în care şi-a petrecut viaţa, multe dureri simte şi de tot puţine plăceri.

El nu s'a plîns niciodată de jignirile ce i s'au făcut lui însuşi, ci de faptele, prin care contimporanii săi îşi făceau unii altora nesuferită viaţa. Se vor împlini în curînd cinzeci de ani de cînd el biciuia în coloanele ziarului «Timpul» relele apucături ale multora din contimporanii săi, care se minţiau, se amăgiau se înşelau, se nedreptăţiau, se asupriau, se despuiau, se calomniau şi se chinuiau în fel de fel de chipuri unii pe alţii. El îşi găsia mîngîerea în trecutul plin de fapte frumoase şi în viitorul neamului romînesc, pe care îl vedea plin de lumină.

Cînd le scriam aceste, am cetit din întîmplare în «Universul», numărul dela 13 Ianuarie 1922, pagina întîi, coloana a cincea,

următoarele: «*în această mocirlă morală și materială nu mai putem trăi. Sînt trei ani, ca să nu mai vorbim de epoca tulbure a neutralității și a războiului nostru, de cînd fiecare din noi în fiece moment vede o ticăloșie, o nedreptate, o turpitudine, de cînd o semnalează celor chemați s'o împiedice sau s'o îndrepteze și nimeni nu face nimic. Unde mergem? La dezastru*».

Niciodată Eminescu n'a mers atît de departe. El constata faptele neertate, biciuia relele porniri, dar se mărginea la pătura așa zisă «superpusă» și rămînea în sufletul său senin, căci era încredințat că fie din mijlocul maselor mari ale poporului, pe care le socotea sănătoase, fie dela Romînii din țările învecinate va porni o reacțiune sănătoasă, care va îndruma viața națională romînească spre avînturile visate de dînsul.

Imbolnăvindu-se, Eminescu a pierdut credința în o apropiată înflorire națională. Acum era sătul de viață, pesimist în adevăratul înțeles al cuvîntului, ceeace nu a fost pînă în ziua cînd a scris poezia «Dela Nistru pîn' la Tisa».

Nu numai după întoarcerea lui din Italia, ci mai nainte de a nu fi isbucnit boala lui, el mi se plîngea, că nu mai are nici un rost în lumea aceasta și că este îngrozitor gîndul de a fi o sarcină pentru puținii oameni, care-l iubesc.

IOAN CREANGĂ

N'a fost, cît a trăit, încîntat de sine însu-și, n'a dat niciodată năvală să iasă 'n fața lumii cu mare renume, nu și-a făcut și n'a pus pe alții să-i facă reclamă, ci mai mult i-a plăcut să-și petreacă viața fie în mijlocul copiilor adunați în școală, fie stînd de vorbă cu vre-unul dintre totdeauna puținii lui prieteni, pentru care el, omul de o veselie neistovită, era o grădină de frumusețe. A crescut cu toate acestea din ce în ce mai mult în gîndul tuturora, e știut și prețuit de mai mulți azi decît sunt acum douăzeci de ani, în ziua neașteptatei sale morți, și nimeni deopotrivă cu dînsul n'a dovedit, că ceeace în materie de creațiune literară e adevărat nu numai rămîne, ci totodată și pătrunde.

Invățător mult iubit și admirat, el a rămas toată viața lui tînăr, om de o fire blajină și totdeauna voios, care cu anevoia-și perde răbdarea. Deși răspopit însă încă la 'nceputul carierei sale preoțești, el nu s'a lăpădat niciodată de apucăturile luate în scurtul timp al preoției sale. In mersul, în ținuta și în gesturile lui, în felul lui de a rosti vorbele, în cuviința, cu care se retrăgea într'un colț, în băgarea de samă, cu care-și dedea părerea cînd i se cerea și mai ales în zîmbetul lui adese-ori pînditor ieșia mereu la iveală omul intrat în lume cu gîndul de a-și petrece viața ca popă.

Popească li se părea multora și apucătura lui Ioan Creangă de a vorbi 'n pilde și de a-și da părerea cu oare-care încongiur și răzămîndu-se pe autoritatea altora. In toate împregiurările, și la cîștig, și la pagubă, și la veselie, și la 'ntristare, el scăpa cu o poveste, cu o anecdotă ori cu un proverb. El nu cita din sfînta scriptură, ci se răzăma pe nesecatele comori de 'nțelepciune ale poporului.

Om de o inteligenţă cu desăvîrşire superioară, el îi judeca, ce-i drept, pe alţii tot ca bunul său prieten Eminescu, dar nu se socotia mai deştept decît alţii, ci zicea în felul lui, că sînt mai mărginiţi decît dînsul.

Deşi mare maestru în ceeace priveşte întrebuinţarea limbii romîneşti, el nu s'a socotit şi n'a ţinut ca alţii să-l socotească în rîndul scriitorilor romîni. Puţine a scris şi cele scrise sunt lucruri, pe care le spusese mai nainte'n graiu viiu pentru mulţumirea sufletească a prietenilor săi. Nu le-ar fi fixat niciodată pe hîrtie, dacă prietenii săi nu l'ar fi încredinţat, că e păcat să se peardă forma ce li-o da el.

De aceea au scrierile lui atît farmec: ne 'ncîntă nu atît ceeace ni se spune 'n ele, ci forma romînească a lui atît ca concepţiune, cît şi ca limbă.

Ioan Creangă nu crează, ci reproduce cu cea mai deplină sinceritate adevărate creaţiuni ale poporului.

Sînt greşiţi cei ce-l iau drept moldovean pentrucă el se foloseşte pe ici — pe colo de provincialisme spre a da formei o culoare mai locală. Intregul lui fel de a expune e romînesc, potrivit cu firea tuturor Romînilor — ori-şi-unde vor fi trăind ei.

Aceasta o spunea Ioan Creangă şi el însu-şi.

Cît-va timp după publicarea în «*Convorbiri Literare*» a novelei «*Budulea Taichii*» m'am întîlnit cu Ioan Creangă la Bucureşti şi am petrecut împreună cu Eminescu cîte-va seri la dînsul.

Viind vorba la «*Budulea Taichii*» el a stat pe gînduri mai nainte de a-şi fi dat părerea.

Căuta ceva potrivit în «sacul cu minciuni».

«De! — zise 'n cele din urmă. — Imi place şi mie, dar ci că era odată un flăcău, care se 'ndrăgostise rău de tot de o fată. Frumoasă însă, fata s'a măritat la oraş, după altul, mai bogat, care putea să-i facă toate voile, şi bietul de flăcău a rămas cu inima friptă şi plină de amar. Peste cît-va timp însuraţii s'au întors în sat şi flăcăul, întîlnind-o, a stat buimac în faţa ei. Era gătită, spelcuită şi sulemenită de nu mai ştiai, cum să te uiţi la ea.

«Nu e aia, pe care o ştiam eu !» — îşi zise el cu inima uşurată.

L'am înţeles Eminescu şi eu.

«Iţi pare Budulea prea spelcuit,» — întîmpină Eminescu.

«Nu prea, dar cam,» — răspunse Creangă — Şi dacă e vorba, aşa prost, cum sunt, vi-l dau mai bine gata.

Am stăruit s'o facă, şi două zile 'n urmă mi-a citit prima parte a «amintirilor» lui, care e fără 'ndoială una din cele mai preţioase creaţiuni în literatura noastră poporală.

Ceeace l'a ridicat pe Ioan Creangă în rîndul marilor noştri scriitori e sinceritatea şi iubirea de adevăr, cu care reproduce felul de a gîndi şi de a simţi al poporului romîn, lipsa de 'ncungiur, cu care spune adevărul, pe care numai puţini îl ştiu atît de bine ca dînsul.

CREANGĂ LA BUCUREȘTI

Ales membru 'n consiliul general, a venit la București, ca să-și facă datoria de sfetnic într'ale învĕțămîntului. Ținea să fie bine dumirit asupra cestiunilor puse la ordinea zilei și discuta mereu mai cu unul, mai cu altul dintre aceia, pe care îi socotia mai dumiriți decît dînsul. Era mai ales o cestiune, care-l interesa. Unii dintre fruntașii dăscălimii stăruiau să fie introdus studiul limbii latine și'n școlile secundare de fete, eară el era de părere, că femeile pot să fie bune soții și bune mume fără ca să fi 'nvățat limba lui Cicerone. — «Ba, — rîdea dînsul, — teamă-mi-e, ca nu cum-va să se smintească învățînd-o».

Era deci unul din cei mai zeloși membri ai consiliului general, căci ținea să afle, care sunt cuvintele celor ce stăruie pentru limba latinească și 'n școlile de fete, și să-și dee în toate împregiurările pe față părerile sale.

La 'ntrunirea literară ce se ținea Vineri seara la Maiorescu lume multă-l aștepta pe Creangă, care n'a venit decît pe la 11 după-ce s'a terminat ședința consiliului general.

«Se poate, domnule Creangă,» — i-a zîs stăpînul casei. Faci ca atîta lume să te aștepte».

«Ce să zic? !» — a răspuns el zîmbind ca de obiceiu. — D-voastră ca d-voastră! — Neavînd, se vede, altă treabă, ați așteptat în cea mai bună societate și așteptarea nu vi-a fost zadarnică. Eată-mă : sunt aici. Eară eu, care umblu 'n treburi mari, voi fi așteptat, poate mai puțin, dar vorba Romînului : De geaba vii, de geaba te duci !»

«Ei, bine, — i-a zis unul dintre cei de față. — Cine mai era p'acolo ? — ce-ați mai pus la cale ?»

«Ear nu ştiu, cum să-ţi dau răspuns, — grăi Creangă. — Ci că într'o Duminecă o cocoană şi-a luat fiica şi s'au dus amîndoue la biserică. Intorcându-se după slujbă acasă, a întîlnit-o altă cocoană, care a 'ntrebat-o, cine mai era la biserică. De! — a răspuns cocoana. Eu am fost şi fiică-mea: de acolo 'nainte tot prostime».

In acest fel indirect era deprins a-şi da pe faţă gândurile. Işi avea la şcoala militară din Bucureşti băiatul, căruia îi eram aşa zis corespondent. Primiam deci adese-ori scrisori de la dînsul, şi ne întîlniam, cînd venia pe la Bucureşti. Rar mi s'a 'ntîmplat să-mi spuie fie 'n scris, fie 'n graiu viiu «pe şleau» ceea ce avea de gînd.

COŞBUC LA „TRIBUNA"

Dus cu gândul la cei trecuţi în altă lume, muritorul se sîmte cuprins de o sfială sărbătorească, şi eşiţi sunt din lumea noastră oamenii dela *Tribuna* din Sibiu, în mijlocul cărora şi-a început Gheorghe Coşbuc lucrarea literară. Puţini, dar aleşi, tot unul şi unul, pătrunşi cu toţii de gîndul unirii sufleteşti a tuturor Romînilor, căruia i se da fiecare întreg, toţi împreună cel mai bine închegat centru de propagandă culturală în timpul de atunci.

In frunte li se cuvine feţelor bisericeşti locul : erau Archimandritul Nicolae Popea, vicarul mitropoliei, asesorul cosistorial Nicolae Cristea, Protopopul Sibiiului Sim. Popescu, Protopopul Seliştei dr. Maior şi profesorul de muzică bisericească d. Cunţanu, tatăl Mariei Cunţanu, — răposaţi unul după altul. Răposat-au şi profesorii seminariali dr. Crişanu şi dr. Popovici Barceanu, precum şi fraţii Brote, dr. Aurel, directorul băncii «Transilvania», şi Eugen, exactorul consistorial. Nu mai trăiesc nici foştii redactori răspunzători ai *Tribunei* Corneliu Pop Păcuraru, Pompiliu Pipoş şi Septimiu Albini, precum nici Ioan Rusu-Şirianu.

Incetat-a prea curînd din viaţă şi cel mai bine înzestrat şi mai bine pregătit dintre toţi, Ioan Bechnitz, omul cu admirabilă cultură generală şi adevăratul conducător al mişcării.

Oamenii aceştia se 'ntruniau odată pe săptămînă la o masă comună şi-şi luau în fiecare zi cafeaua în acelaşi local, pe «Bretter», şi împreună îşi făceau pe 'nserate plimbările pe «sub Arini» şi 'n timpul verii excursiunile mai ales în munţii Ţibinului, pe la Păltiniş şi pe Cindrel.

Gheorghe Coşbuc, înzestrat din belşug de către firea cea darnică, s'ar fi ridicat în toate împrejurările deasupra

contimporanilor săi, n'ar fi ieşit însă ceeace a fost, dacă nu şi-ar fi croit lucrarea vieţii în mijlocul acestor oameni cu cultură generală, care toţi erau scriitori, şi n'ar fi primit îndrumări dela Bechnitz, la Viena prieten bun, iar în urmă admirator al lui Eminescu.

Intr'una din zile am primit la redacţiune, pentru foiţa *Tribunei*, un manuscript, curat şi citeţ, o snoavă versificată. Autorul se subscria *Boşcu* și plicul fusese 'n Cluj pus la poştă. Mi se părea lucru învederat, că acel «Boşcu» e 'ncepător, student la universitatea din Cluj, şi mă bucuram, căci n'o fi, poate, adevărat, că ziua bună de dimineață se cunoaște, dar nu mai încape nici o îndoială, că cei în adevăr aleşi chiar dela începutul lucrării lor îşi dau destoiniciile pe faţă. Mi-a plăcut snoava, am publicat-o şi mi-am aprins paie'n cap.

Bechnitz avea obiceiul de a citi ziarul pe la çinci după amiază-zi, cînd paginaţiunea era gata de tipar. Aşa a făcut şi data aceasta şi era foarte supărat. Era adecă de părerea, că asemenea lucruri se publică pentru numărul de Duminecă ori în ajunul unei sărbători şi numai după ce au fost anunţate cu o zi — două mai înainte.

— «Prea îi crezi pe cititori proşti, — i-am răspuns eu. — Ei îşi dau foarte bine samă despre ceeace citesc».

— «Nu-i socotesc de loc proşti, — mi-a întîmpinat el, — dar îi ştiu oameni, care au fiecare treburile sale și citesc deobiceiu în pripă, cum s'ar zice printre picături. De aceea trebue să le tragi luarea aminte asupra lucrărilor de oare-care importanţă şi să le vorbeşti despre asemenea lucruri mai ales Duminecile și zilele de sărbători, cînd ei n'au altă treabă».

Ziua următoare au dat năvală unul după altul ceilalţi, ca să afle, cine a scris snoava, unde se află el, ce rost are, şi cei mai mulţi erau de părerea lui Bechnitz şi stăruiau, ca neapărat să-i scriu lui «Boşcu» rugîndu-l să ne mai trimită ceva pentru ca să fac publicarea după ce voi fi anunţat-o pentru un număr de sărbătoare.

Nu numai că i-am scris apoi, dar i-am mai şi trimis volumul de poezii al lui Eminescu, precum şi novelele mele.

După cîteva zile mi s'au înapoiat cele trimise cu observaţiunea, că la universitatea din Cluj adresatul e necunoscut.

După trecerea unui timp oare-care m'am dus la Cluj, ca acusat într'un proces de presă, în care îmi era apărător d-l advocat Iuliu Coroianu. In cancelaria acestuia am găsit un tânăr, paremi-se d-l Iuliu Maniu, care-şi făcea obligata practică în ale advocăturii. L'am întrebat, dacă nu cum-va cunoaşte pe oare-care Boşcu, dela care am primit nişte versuri. El a dat cu socoteală că vorba e de Gheorghe Coşbuc, feciorul popii dela Hordău, căci acela scrie versuri. Insă acesta părăsise universitatea şi se afla pe timpul acela dus la o stînă din munţii Rodnei.

Le-am spus-o aceasta celor dela Sibiiu, şi după îndelungate discuţiuni a rămas să-i scriu acolo la Hordău şi să-i propun să intre în redacţiunea *Tribunei.* Personalul redacţiunii era, ce-i drept, complect, şi în budgetul ziarului nu era nimic prevăzut pentru aşa ceva. Ni se 'ntîmplase însă, că unii dintre cititori stăruiseră să fie publicate în mod regulat preţurile din piaţa Sibiiului—pentru unt, untură, fasole, porumb, ceapă etc. A fost deci creat un post nou cu leafă de 60 fl. pe lună şi acest post i-a fost oferit lui Gheorghe Coşbuc, care l'a şi primit şi-a urmat apoi să noteze în cel mai conştiincios mod preţurile din piaţa Sibiiului.

Pentru noi aşa zişii *Tribunişti* ziarul era mai presus de toate, organ de propagandă pentru restabilirea unităţii în viaţa culturală a poporului romînesc şi de aceea cea mai de căpetenie parte a *Tribunei* erau corespondenţe primite din deosebitele părţi ale ţării, căci prin aceste corespondenţe se 'nnodau legăturile între cei de atîta timp despărţiţi. Cele mai multe din aceste erau scrise într'o limbă plină de localisme, încît nu era cu putinţă să le publicăm fără ca să le fi corectat. Aceasta era cea mai grea parte din sarcina ce luasem asupra mea în redacţiunea «*Tribunei*», căci corecturile erau multe şi trebuia să fie

făcute cu o cumpănire cruţătoare, ca autorii să nu se sîmtă jigniţi în amorul lor propriu. Nu odată încurcătura era atît de mare, încît eram nevoit să copiez cele scrise.

Ca să pot deci lucra în toată liniştea, mă duceam dimineaţa pe la cinci la redacţiune, încît eram gata la opt, cînd veniau şi ceilalţi.

Coşbuc venia şi el cam deodată cu mine. N'avea nevoe s'o facă : preţurile nu le lua din piaţă, ci din ziarele germane din localitate, care le primiau dela poliţie. Ştiind însă că vin eu, se socotia dator să vină şi el. Neavînd apoi altă treabă, aduna de prin reviste şi de prin ziare străine «*varietăţi*» interesante, pe care publicul le cetia cu multă plăcere.

Steteam aşa numai noi doi pînă la opt şi dimpreună cu ceilalţi pînă la douăsprezece, luam cafeaua în acelaş local şi iar ne întorceam pe la două în redacţiune, unde stam pînă la cinci; treceau însă adese-ori una după alta mai multe zile fără ca să schimbăm vre-o vorbă. N'aveam ce să ne spunem unul altuia. Cînd se 'ntîmpla însă să ne pornim la vorbă, nu mai sfîrşiam. Căzuse adecă şi el în boala, de care au suferit Eminescu şi Caragiali : cînd intrai cu el în vorbă despre cestiuni de technică literară, nu-i mai era nici foame, nici sete, nici somn, se pierdea cu desăvîrşire el însu-şi pe sine Şi avea cu cine să stea de vorbă, căci afară de mine mai erau pe acolo Bechnitz, dr. Crişanu, dr. Bărceanu, şi Dimitrie Comşa, care suferiau şi ei de aceeaşi boală. Ii făceam deci o mare plăcere, dacă-i dedeam şi lui corespondenţe, ca să le corecteze.

— «Imi face multă plăcere, — zicea el, — căci multe învăţ făcînd corecturi : o singură greşală în ceeace priveşte alegerea, întrebuinţarea ori aşezarea vorbelor te luminează mai bine decît toate gramaticele şi toate cursurile de stilistică».

Mai suferia şi de altă boală a lui Eminescu şi a lui Caragiali: era doritor de a'şi îndinde cunoştinţele, şi cînd se pornia pe citite, nu-l mai puteai urni din loc.

El se bucura la Sibieni de multe simpatii, şi toţi se băteau pe el să-l aibă la masă. El le şi făgăduia tuturora, că are să vie,

dar numai rar se nimeria să se şi ţie de vorbă. De cele mai multe ori se încurca fie în vre-o lectură, fie în discuţiuni şi era prea tîrziu cînd îşi aducea aminte, că are să se ducă să ia masa la cutare şi cutare.

Aşa a şi rămas el toată viaţa lui: ținea ca manuscriptul să-i fie curat şi citeţ ca al lui Eminescu ori al lui Caragiali, să cîntărească cu toată chibzuinţa fiecare vorbă mai nainte de a o fi pus pe hîrtie şi să-şi lărgească mereu cunoştinţele fie citind, fie stînd de vorbă cu alţii.

In timpul, pe care l'a petrecut la Sibiiu, a scris cîteva din cele mai însemnate lucrări ale lui. Citindu-le pe aceste, T. Maiorescu a stăruit să-l trimitem la Bucureşti, în centrul vieţii culturale romîneşti, unde, precum ziceam eu atunci, soarele pentru toţi Romînii răsare.

Doria şi el să se ducă, dar mai aveas ă-şi reguleze poziţiunea în ceeace priveşte serviciul militar.

După împărtăşirile ce ni se făcuseră dela Năsăud vorba era nu mai de o formalitate: urma să se prezinte pentruca să fie declarat «*untauglich*», adică lipsit de cuvenitele destoinicii pentru serviciul militar. Medicul recrutor dela Năsăud, care-l cunoştea bine, era adecă de părerea, că el suferea de un neajuns al inimii.

Citat la cercul de recrutare din Năsăud, el trebuia neapărat să se ducă şi zicea mereu, că se va şi duce, dar uita cînd are să plece. In urma stăruinţelor prietenilor noştri din Năsăud unul dintre noi l'a luat deci şi l'a dus la gară, i-a scos bilet şi l'a urcat în tren.

— «Slavă Domnului, c'am trecut şi peste greutatea aceasta !» ni-am zis ştiindu-l pornit pe drum.

Ne era pripită bucuria.

După cîteva zile ne-am pomenit cu un nou «*Befehl*» dela Năsăud: deoarece nici de data aceasta nu se prezentase, Gheorghe al nostru era îndrumat să se prezinte la cercul de recutare din Sibiiu.

Am rămas ca căzuţi din cer şi ne uitam nedumiriţi unul la altul: îl crezuserăm la Năsăud, iar acum nu ştiam de unde

să-l luăm. Aleargă, caută, ştiriceşte la dreapta şi la stînga, dă depeşă peste depeşă: abia după cîteva zile am ajuns să ne dumirim, că la Copşa el a dat peste Alexandru Hodoş, bine ştiutul Ion Gorun, au intrat în vorbă despre gramatică şi s'au înfundat la Blaj, unde Hodoş avea un frate.

După ce l'am adus la Sibiiu s'a prezentat la cercul de recrutare de aici, unde a fost declarat prea şubred pentru serviciul militar.

— «Are nevoie de stimulente pentru inimă, dacă vorba e să lucreze, — mi-a răspuns medicul militar, — dar poate să ajungă la adînci bătrîneţe, dacă nu va abuza de stimulente».

N'a ajuns la adînci bătrîneţe, dar dintre aceia, în mijlocul cărora trăise la Sibiiu, abia unul-doi mai trăiau cînd a murit el.

COŞBUC ŞI VATRA

Cînd noi, Caragiali, Coşbuc şi eu, am luat cu C. Sfetea, înţelegere să publicăm «*Vatra*», ne puncam nădejdea în Coşbuc, pe care-l ştiam om înzestrat cu multe şi mari destoinicii şi totodată şi muncitor. Eu eram atunci director de studii şi profesor de istorie la asilul «*Elena Doamna*», ear în urmă am fost însărcinat de Academia Romînă să organizez ca director de studii Institutul «*Ioan Oteteleşanu*», nu prea aveam deci timp şi pentru redactarea unei reviste literare.

Pe Caragiali l'am fi jignit apoi în amorul propriu al lui, dacă, puindu-l în rîndul oamenilor muncitori, l'am fi rugat să poarte el sarcina de redactor. Editorul rămânea deci răzămat numai cu Coşbuc. Ne'ntîlniam, ce-i drept, adese-ori ca să stăm de vorbă, dar acela care muncia, era Coşbuc, numai el, şi mai ales mulţumită ostenelilor lui a fost «*Vatra*» o revistă ilustrată, care poate să fie citită şi azi cu plăcere.

Sunt între cititorii noştri de astă-zi puţini cei ce cunosc «*Vatra*», iar între puţinii aceştia sunt mulţi, care nu-şi vor mai fi aducînd aminte de ea, căci se 'mplinesc în curînd treizeci de ani de cînd ea nu mai apare. Nu sunt deci puţini cei ce află un lucru pentru dînşii nou cînd le spun, că unele din cele mai frumoase poezii ale lui Coşbuc în «*Vatra*» au fost întîia oară publicate şi nici n'ar fi fost scrise, dacă n'ar fi existat «*Vatra*». Coşbuc mai făcea apoi şi aşa zisa «*bucătărie*» a revistei. El alegea bucăţile ce urma să fie publicate, el le ordona, el alcătuia potrivit cu gustul său revista. Pe lîngă aceasta cea mai interesantă şi mai caracteristică parte a revistei era redactată de el şi — pot să zic — numai de el.

Era, înainte de toate, rubrica «*Vorba ăluia*», în care el dedea lămuriri nu numai interesante, ci totodată şi instructive asupra zicătorilor romîneşti. Citez cîteva dintre aceste.

«*Nici în clin, nici în mînec*» (*nu* «*mînecă*», cum zic pocitorii limbii romîneşti). «*A prins prepeliţa de coadă*». — «*Braşoave*». — «*Lasă-l în moarea lui*». — «*La botul calului*». — «*Cu căţel, cu purcel*». — «*Opt cu a brînzei*». — «*I-a suflat în borş*». — «*Burtă de popă*». «*A vorbi romîneşte*».

«Romînul vorbeşte «*romîneşte*», — zice Coşbuc, — ceeace are la inimă are şi în gură şi ce spune e limpede spus.

Limba lui e frumoasă şi ţine la ea. Cînd vorbeşti rău romîneşte în înţeles gramatical — Romînul zice, că vorbeşti «*păsăreşte*». Şi din nefericire, mulţi romîni parc'că au jurat să facă limba noastră o «*limbă păsărescă*».

Aceasta ar putea s'o zică ori-şi-cine şi astă-zi, cînd trăesc pînă chiar şi scriitori, care-o dau pe «păsăreşte» fiindcă nu şi-au dat silinţa să cunoască scrierile noastre mai vechi, fie chiar şi numai cele din secolul XIX.

Altfel de scriitor era Coşbuc, care n'ar fi fost în stare să scrie «Vorba ăluia», dacă n'ar fi cunoscut limba romînă poporală şi obiceiurile poporului romîn şi n'ar fi fost bine dumirit asupra scripturii romîneşti.

Tot atît de interesantă, dacă nu chiar mai interesantă şi mai instructivă e altă rubrică scrisă de Coşbuc, «*Fel de fel*», varietăţi adunate de pretutindeni, o slăbiciune, pe care Coşbuc o prinsese încă la Sibiiu după îndemnul primit dela Bechnitz. Mulţi dintre cititorii revistei «*Vatra*», luînd în mînă cel din urmă număr, se uitau, mai 'nainte, de toate la «*Fel de fel*», care li se părea partea cea mai preţioasă a revistei. Adevărul era, că multe din «*Varietăţile*» trecute în rubrica aceasta erau muncite, cum era bună-oară «*La ce vîrstă au murit scriitorii noştri*» (Vol. II. pag. 121). Zece pînă la patruzeci ani, — 15 pînă la 60, — 13 pînă la 80, ear 3 după 80 ani.

Lucruri interesante şi instructive mai scria Coşbuc şi pentru rubricele «*De ale casei*» şi «*Ştiri*».

Numai citind aceste părţi ale revistei «*Vatra*» putem să ne dăm seamă despre bogăţia de cunoștințe şi despre destoinicia de a judeca a lui Coșbuc, omul de obiceiu scurt la vorbă.

Intregul fel de a fi al lui iese însă cu desăvîrşire luminos la iveală din următoarea anecdotă, pe care o reproduc din volumul II, al «*Vetrei*», pag. 306.

O poezie nemţească de V. Alecsandri

Mă înprietenisem, nu ştiu cum, în München cu un neamţ tînăr, pictor. Era băiatul unui băcan. Cuminte băiat; avea însă o dragoste a focului să discute necontenit teoriile artei. Lucrul acesta pe mine mă supăra. Teoriile sunt socoteala de acasă, iar producerea operelor de artă e socoteala din tîrg. Neamţul meu era mai mult critic decît artist. In urmă l'am făcut să priceapă, că pe mine mă supără teoriile lui şi că, peste tot, eu dau foarte puțin pe teoriile în artă. A rîs cînd i-am spus că Romînii au o vorbă mojicească, dar foarte potrivită în ce priveşte pe criticul, care dă poveţe artistului: «*Te apuci să 'nveţi pe tat-to cum se fac copii*».

Băcanul, tata pictorului, pe aceeași urmă. Teoretic, încît da poveţe şi cismarilor cum se coase pingelele. Fusese bogat, ţinuse odată cel mai elegant hotel în München «*à quatre saisons*». Scăpătase rău; era chefliu şi darnic; n'avea apucături de neguţător. Bavarez întreg.

Odată prietenul meu mă cheamă acasă la el, în «Sonnerfeldergasse», aproape de gară. Băcanul, văduv, avea numai pe Edgar, pictorul, şi o fetiţă blondă de vre-o zece ani. Am băut cîteva pahare de vin împreună. Făcea băcanul mare haz de numele meu, îl rostia în toate chipurile, numai corect nu «Cşoboc, Csocob, na, ein verflixter Name». Şi rîdea-rîdea! Eu, ca să-l răsplătesc, am făcut cîteva versuri, în care îi schimonosiam numele. Il chema *Grumme*: eu îi ziceam *Grumel*, ca să rimez cu *Hummel* şi cu *Bummel*. A rîs cu hohote. Din vorbă în vorbă a aflat că sunt Romîn.

«Was, Rumäner!? Also Walach — nicht wahr!? (Ce, Romîn? — adică Romîn, nu-i aşa!?) Eu, cu toate că din gura unui străin mă înghimpa vorba Valach, i-am răspuns: Da, sunt valach!»

«Das hab ich mir gleich gedacht!» (asta am ştiut-o numai decît). Apoi ciocnind păharul şi rîzînd adăugă: «Alle diese Walachen sind Dichter, machen aber alle schlechte Versen! (Toţi Romînii aceştia sunt poeţi, dar toţi fac versuri proaste).

«Asta-i! Ai mai văzut vreodată pînă acum Romîni?» am întrebat eu.

«Oho! dar cîţi!? Buni băeţi, dar fără cap. Toţi cheltuitori. Nu ştiu nici cît au în pungă, nici cît scot din ea. Ştiu eu dela Karlsbad. Aveam un restaurant acolo. Şi apoi poeţi... he, he, he! ca d-ta! Să vezi numai!»

Băcanul meu aduse o bucoavnă, un fel de album, de pe vremea cînd avea restaurant la Karlsbad şi ţinea hotelul amintit din München.

«Toţi musafirii mei, cei mai de Dai-Doamne, scriau cîte ceva în album. Am şi Romîni, uite-l!».

Frunzărind albumul, am găsit în vre-o opt locuri versuri scrise de «Romîni». Improvizaţii, epigrame, aprecieri asupra paturilor şi a mîncărilor. Mai toate mi s'au părut scrise de ovrei de prin Galaţi, Brăila, Craiova, etc. Versuri proaste, nărozii. Toate epigramele aveau comentarii, iar aceste alte comentarii. Papara, papara paparei pînă într'a opta spiţă.

«Dar ăsta-i întrece pe toţi. Na! şi ăsta e poet... aşa mai rar!» zise băcanul şi-mi arătă un nume.

Era Vasile Alecsandri.

Urmează cele privitoare la versurile scrise de Vasile Alecsandri în albumul hotelului *Grumme*. Pe aceste nu le mai citez. Ele sunt, ce-i drept, pline de haz, dar nu aruncă decît indirect oarecare lumină asupra felului de a fi al lui Coşbuc.

Din discuţiunea urmată între Coşbuc şi Neamţul dela München vor fi trăgînd unii concluziunea, că după părerea lui

Coşbuc adevăratul artist n'are nevoie să fie dumirit asupra principiilor de estetică. Aceasta nu a zis-o şi nici n'o admitea Coşbuc. El zicea numai, că n'are artistul adevărat să primească îndrumări estetice dela alţii, căci el se dumireşte în mod firesc *el însuşi prin sine* — mai bine de cum ar putea ori-şi-cine să-l dumirească.

Mai învederat iese aceasta la iveală din vorba despre *limba păsărească*, adecă «*rău romîneşte*» — în înţeles *gramatical* — adaugă el.

De aceeaşi părere era şi Eminescu, care a vorbit şi el despre «*păsăreasca*» unora dintre cei căzuţi în păcatul de a scrie.

Eminescu era însă mai desluşit: el zicea că «păsărească» e limba, dacă *alegerea, întrebuinţarea* şi *aşezarea vorbelor* nu sînt potrivite cu firea limbii romîneşti.

Eminescu învăţase gramatică romînească la «Arune Pumnul» şi făcuse practică cetind «*Lăpturariul*». — Atît gramatica, cît şi practica i-au fost însă mai mult spre stricăciune decît spre folos. Cu toate aceste nici unul dintre contimporanii lui nu era mai bine decît el dumirit asupra gramaticei romîneşti. Cetia scrierile romîneşti mai vechi şi cele mai noue şi scruta graiul viiu al poporului ca să se dumirească.

Tot aşa şi Coşbuc. A 'nvăţat el gramatică dela profesorul lui din Năsăud, dar asupra limbii romîneşti el însuşi prin sine s'a dumirit. Cu atît mai vîrtos prin sine însu-şi s'a dumirit în ceeace priveşte technica scrierii şi principiile estetice ale composiţiunii, în care numai puţini se puteau sămui cu el !

Pătruns fiind de cultul formei, el nu avea nevoie de îndrumările ce puteau să-i dee alţii, căci le găsia toate el însuşi, încît multora putea să le fie dascăl.

Deoarece sunt mulţi cei ce scriu fără ca să fie pătrunşi de cultul formei, pornirea spre limba păsărească e ca pohoiul, care-i nănădeşte pe cei ce cred că-l pot opri puindu-i-se în cale.

COŞBUC ŞI T. MAIORESCU

Una dintre poesiile, prin care Coşbuc a cîştigat multe simpatii, e cea publicată sub titlul «*Noi vrem pămînt*». Prin aceeaşi poesie li s'a făcut însă şi multora urgisit.

Nu aveau nici unii, nici alţii dreptate, căci adevărul era, că tocmai în poesia aceea el și-a dat mai puţin decît în altele pe faţă vederile sale.

El era om blajin şi chibzuit, cu desăvîrşire pătruns de spiritul de ordine. Chiar dintru început, la liceul din Năsăud, el a intrat deci oarecum în vîrtutea firii sale în curentul aşa zisei «*noaue direcţiuni*», spre care-l îndrumaseră cîţiva dintre profesorii săi, «*junimişti*» încă în timpul cînd îşi făceau studiile la Viena. Mai vîrtos a intrat apoi în curentul acela după ce a venit la Sibiiu, unde trăise în mijlocul celor mai zeloşi «junimişti». Răposatul T. Maiorescu era însă de părerea, că lucrarea lui literară se va desfăşura mai bine în centrul vieţii naţionale romîneşti, la Bucureşti. A şi fost îmbrăţişat cu multă căldură după ce a venit aici. «*Vatra*» a fost dar sprijinită şi ea de «*junimişti*» şi de cei ce erau în legătură cu dînşii, — numai la început însă.

Era la mijloc un fel de boală din născare.

Mai nainte de a se fi înfiinţat «*Vatra*», era vorba să se înfiinţeze o revistă ilustrată, la redacţiunea căreia să ice parte şi Vlăhuţă dimpreună cu Delavrancea. Caragiali, care le era bun prieten, a stăruit mult să-i înduplece, însă nu numai că silinţele i-au rămas zadarnice, dar Delavrancea şi Vlăhuţă au înfiinţat şi ei o revistă literară, şi a urmat între cele două reviste o interesantă polemică — mai ales în ceeace priveşte lucrarea literară a lui Coşbuc.

Cel mai de căpetenie dintre păcatele lui Coşbuc, aşa se zicea, era că mai multe dintre poesiile lui erau plagiate.

Drept întîmpinare Coşbuc voia să le spună, că ori sunt de rea cred nță, ori nu-şi dau seamă ce va să zică operă de artă.

Punctul lui de plecare era, că opera de artă e forma mai mult ori mai puţin desăvîrşită pentru reproducerea sîmţămîntului, de care era pătruns creatorul ei cînd a zămislit-o. Acelaşi sîmţămînt poate să fie reprodus de mulţi în forme foarte deosebite, care toate sunt originale — fiecare 'n felul ei, şi de plagiat nu poate să fie vorba decît în ceeace priveşte forma.

Eu eram de aceeaşi părere.

Imi aduceam aminte de sguduirea sufletească, prin care am trecut cînd în sala Belvedere din Vatican am văzut grupa Laocoon.

Strîns de şarpele, care îi sfărîmase oasele, tatăl e cuprins de o durere sfîşietoare, care e reprodusă 'n faţa lui; ochii îi sunt însă îndreptaţi spre cei doi fii ai săi, încît e învederat, că ceeace-l mistuia nu sunt propriile sale suferinţe, ci durerea fiilor săi, care sunt şi ei cu ochii îndreptaţi spre tatăl lor. Această durere părintească e fixată pentru vecii vecilor în marmura cea rece, şi numai oamenii desbrăcaţi de firea omenească pot să vadă grupa Laocoon fără ca să iee parte la durerea aceea.

Acelaşi sîmţămînt îl are oglindit în faţă Niobe dela oficiile din Florenţa, care-şi vede copii ucişi unul după altul şi mai ales în madona din palatul Pitti, a lui Rafaelo. Sunt nenumărate operele de artă de cele mai deosebite genuri, care reproduc cu mai multă ori mai puţină putere fireasca iubire a părintelui către copii şi a copiilor către părinţi. Nu-i trece însă nimănuia prin minte să spună că creatorii acestor opere s'au plagiat unul pe altul.

Una din cele mai frumoase poesii ale lui Eminescu e — bună oară — «*Mamă*», care reproduce acelaşi sîmţămînt, şi s'ar face de rîsul lumii cel ce-ar zice, că Vlahuţă a plagiat pe Eminescu scriind şi el poesia «*Mamă*».

«Toate acestea ori fi pe cît de frumoase, — pe atît de adevărate, zicea însă Caragiali, — dar în fața publicului nostru n'aveți să le spuneți, dacă țineți să nu fiți luați în zeflemea. E prea subțire filosofia aceasta».

«Ei bine ! — a zis Coșbuc, — Dacă e așa, am să-l plagiez pe Eminescu scriind și eu o poesie «*Mamă*».

A și publicat apoi pe pag. 56 a «*Vetrei*» dela 1894 poesia sa «*Mamă*», care ne reamintește admirabilul episod «*Dasaratas*». Deoarece e în poesia aceasta vorba de un «*Gheorghe, care nu mai vine*», vor fi crezut unii atunci și vor fi crezînd alții acum, că și Gheorghe Coșbuc are în vedere pe muma sa. Nu! Muma lui era preoteasă, al căreia soț trăia și care avea și fată preuteasă. Mama din poesia lui e plăzmuită de dînsul.

Puindu-și întrebarea, *Ce anume* are să spună pentru ca aceia, la care se adresează, să sîmtă ceeace voește el, și-a gîndit o mamă, la care te duci «prin amurg», pe sub plopi, «ce doinesc eterna jale», trecînd pe poteci ce se împleticesc pe țărmul pîrîului «de ape repezi» pînă la moară. Mama aceea stă într'o casă dărăpănată, își face foc din vreascuri rupte din gard, e văduvă și are trei fete lipsite de razăm. Aceasta e *plăzmuirea poetului*, care și le potrivește toate cu sîmțămîntul ce vrea să producă.

Mai rămînea, ca *măiestrul* să găsească și amănuntele formei, în care să spună ceeace a gîndit.

Nu încape nici o îndoială că cel puțin în cazul acesta el era atît ca plăzmuitor, cît și ca măiestru mai presus de cei ce-l grăiau de rău. In tot cazul mai 'nainte de a fi început să scrie, el știa lămurit atît *ce* are să spună, cît și *cum* să-și formuleze spusa. Avînd deci în vedere pe cei căzuți în păcatul de a scrie fără ca să se fi dumirit mai nainte asupra acestora, la pag. 62 a fost publicată și o

RUBRICA UTILĂ

«Recetă practică pentru a face o lucrare literară, în genere. Ia o testea de hîrtie, un condeiu și o sticluță de cerneală.

Dacă lucrezi numai ziua, nu'ţi trebue nici lampă, nici lumînare şi nici tutun, dacă nu fumezi.

Pui hîrtia şi cerneala pe masă, etc., etc».

Urmează alte îndrumări folositoare, pe care nu le reproduc; cel ce-va fi dorind să fie dumirit asupra lor, nu are decît să le caute pe pag. mai sus arătată a «*Vetrei*» din anul 1894.

Ceeace e de 'nsămnătate pentru cititorii de azi era că cu aceste polemica s'a sfîrşit — deocamdată.

La lupta pornită împrotiva plagiatorului dela «*Vatra*» mai luaseră însă parte şi unii dintre propagatorii curentului socialist şi ai mişcării înteţite cînd cu răscoala ţărănească dela 1888.

Impărtăşiam toţi trei vederile celor ce ziceau, că stăpînire asupra pămîntului nu li se cuvine decît celor harnici, care au totodată şi cuvenita pricepere spre a-l munci. Aveam deci în gîndul nostru, să fie luate măsuri, ca cei lipsiţi de cuvenita destoinicie pentru chivernisirea avutului lor să fie nevoiţi a-şi vinde pămîntul, iar celor harnici şi pricepuţi să li se dee putinţa de a agonisi pentruca să-şi cumpere pămînt. Dacă nu se vor face acestea, — ziceam noi, atunci — ne aflăm în faţa primejdiei ca lucrurile să se desfăşure aşa, încît să fim în cele din urmă nevoiţi a le face parte şi celor nevolnici, fie leneşi, fie lipsiţi de pricepere.

Gîndindu-ne la primejdia aceasta, îi socotiam pe cei de altă părere porniţi pe o cale greşită.

«Mult mă ispiteşte gîndul de a le arăta, că nici propriile lor convingeri nu sunt în stare să le susţină!» — a zis Coşbuc.

Putea s'o facă. Poetului toate îi sunt iertate. Eminescu a scris şi el poesia «*Impărat şi proletar*» fără ca să se fi lepădat de felul său de a gîndi, — numai dîndu-şi seamă, ce se petrece 'n capetele oamenilor de prin taverne şi 'n inimile lor pline de firească amărăciune.

A scris şi Coşbuc poesia «*Noi vrem pămînt!*» şi a publicat-o în cel mai apropiat număr al «*Vetrei*», pe pag. 83.

Ştim cu toţii, care a fost efectul acelei poesii atunci şi mai tîrziu. Azi ne dăm seamă, că era în ea ceva profetic, cel puţin

un avertisment pentru cei ce nu voiau să 'nțeleagă, că sunt multe şi mari datoriile celor ce stăpînesc pămînt, şi că au să se facă vrednici de a păstra stăpînirea. Atunci însă nu i se ierta poetului inima deschisă, şi ziua următoare răposatul T. Maiorescu ni-a înapoiat numărul din «*Vatra*» scriind pe el «*Se refuză primirea*!»

Il cunoşteam bine pe T. Maiorescu. Ne făcuse mult bine, trăiserăm unele din cele mai fericite zile ale vieţii noastre stînd de vorbă cu el, îi eram apropiaţi sufleteşte şi-i împărtăşiam vederile şi'n ceeace priveşte cestiunea agrară. Eram deci încredinţaţi, că el nu din draga lui voie a refuzat primirea revistei, ci ţiind seamă de susceptibilităţile oamenilor, cu care era legat în viaţa politică. Aceasta nu era însă pentru noi o mîngîiere.

Era însă o îmbărbătare pentru cei ce porniseră polemica împotriva «*Vetrei*».

Cel ce-ar fi zis atunci, că Coşbuc în urma unui îndemn politic a scris poesia aceea, ar fi fost deopotrivă cu cel ce-ar zice azi, că poesia are şapte strofe pentrucă autorul ei prevedea, că la 1907 va izbucni răscoala ţărănească. Şi-a dat şi el seamă şi li-a spus şi altora, ce se petrece 'n capetele şi'n inimile ţăranilor, care nu găsiau atunci nici la administraţiune părintească purtare de grijă, nici la judecători destulă iubire de dreptate. Deşi însă el era obiectiv, oamenii cu gîndul îndreptat spre cele politice s'au folosit de poesia lui şi i-au făcut duşmani tocmai între binevoitorii lui. Iar s'a pornit deci polemica.

De astădată a intervenit Caragiali publicînd la pag. 159 sub titlul «*O a doua provocare*» la adresa lui Vlahuţă o 'ntîmpinare, pe care au s'o citească cei ce ţin să fie dumiriţi asupra mişcării literare din timpul acela.

GHEORGHE COŞBUC: MĂESTRUL

S'a zis adese-ori, că Gheorghe Coşbuc e poetul ţăranilor romîni. A şi fost. In adevăr între poesiile lui sunt multe, în care se dau pe faţă durerile ţăranului romîn, și forma celor mai multe dintre ele e potrivită cu gustul poporului romîn.

In înţelesul acesta însă poet al ţăranului romîn e încă mai vîrtos Vasile Alecsandri, care a adunat şi publicat o colecţiune de poesii *poporale*, pe care le-a luat drept modele în ceeace privește formele poetice, şi a scris şi cîteva doine de toată frumuseţea.

Poet al ţăranului romîn e şi Mihail Eminescu, care a scris doine atît de potrivite cu felul de a sîmţi al poporului romîn, încît au devenit *populare* şi trec din gură 'n gură.

Poeţi ai ţăranului romîn sunt mai mult ori mai puțin toţi cei ce şi-au luat inspiraţiunea din sîmțămîntul comun al Romînilor, între care mai ales Octavian Goga.

Gheorghe Coșbuc a mai fost însă și altceva: măiestru într'ale artei poetice.

Citind poesiile lui Vasile Alecsandri, suntem încîntaţi şi numai de tot rar ne dăm seama despre neajunsurile lor în ceeace privește formele. Dacă le facem însă cu toată luarea aminte analiza, mereu ne'mpedecăm de licenţe poetice mai mult ori mai puţin supărătoare.

Pentru ca să iasă ritmul ori să se potrivească rima, ici un archaism e pus alăturea cu un neologism, de care n'avem nevoie, colo e o vorbă neobicinuit întrebuinţată, alta rău conjugată ori declinată, iar alta aşezată prin o inversiune nemotivată. Cu toate aceste destul de adese-ori versul schioapătă şi rima e fie comună, fie săracă, fie siluită. Rămînem deci

cuprinşi de sîmţămîntul, că poetul e, ce-i drept, îndrăgit de muze, dar — poate că — tocmai de aceea nu se socoteşte nevoit a-şi da silinţa să-şi desăvîrşească formele prin corecturi. Ii sunt şi aşa frumoase poesiile, deşi drept modele numai puţine dintre ele pot să fie luate.

Eminescu avea obiceiul de a zice, că nu e nimeni obligat să scrie poesii şi de aceea nu i se iartă nimănuia păcatul de a fi scris poesii proaste. El cîntărea deci fiecare vorbă pusă pe hîrtie, îşi păstra timp îndelungat poesiile în sertar, le recitea mereu şi făcea corecturi peste corecturi. Are cu toate acestea şi poezii, care nu pot să fie luate drept modele, căci au fost publicate fără ca el să fi ajuns a le desăvîrşi forma prin corecturi.

La Coşbuc desăvîrşirea formei e covîrşitoare, şi dacă unul ori altul îl va fi socotit ca poet mai prejos de V. Alecsandri ori M. Eminescu, nu mai încape îndoială că el e ca măiestru, în ceeace priveşte technica scrierii, mai presus de dînşii.

El s'a format în şcoala clasicităţii eline-romane, şi hotărîtor a fost pentru dînsul timpul, pe care l'a petrecut în Italia, unde a fost îndrumat şi spre cultura teologică.

Dascălul lui în ceeace priveşte felul de a gîndi şi technica scrierii şi a compoziţiunii au fost mai întîi clasicii elini şi cei latini, ear în urmă Dante, Petrarca, Ariosto şi Torquato Tasso.

In deosebi Dante l'a stăpînit pînă la sfîrşitul vieţii lui, şi între manuscriptele rămase dela el se află şi un preţios studiu asupra «*Comediei Divine*».

«Comedia Divină», «*Orlando Furioso*» şi «Gerusaleme Liberata» au fost pe lîngă «*Eneida*» ceeace i-au desvoltat gustul pentru genurile epice.

Vasile Alecsandri a scris atît comedii şi drame, cît poesii epice de toată frumuseţea ; îl socotim însă poet liric, căci nu numai că lirice sunt cele mai frumoase dintre poesiile lui, dar si'n poesiile lui, epice ori în dramele lui, părţile lirice sunt cele mai frumoase.

Poet liric e și Eminescu, deși a scris foarte frumoase poesii epice și cele mai frumoase satire din literatura noastră de el au fost scrise.

Coşbuc e mai presus de toate poet epic, şi unele dintre baladele lui, cum e, între altele *«El Zorab»*, sunt de o valoare universală.

Atît această înclinare spre genul epic, cît și foarte întinsa lui cultură teologică l'au îndrumat apoi nu numai spre *«Comedia Divină»*, ci spre literatura indică.

Epopeele indice și mai ales *«Mahabharata»* și *«Ramaiana»* sunt în adevăr poeme religioase, un fel de curs complect de morală brahmină — în multe privințe potrivită cu cea creștinească. Ceeace l'a încîntat însă pe el nu era numai conținutul, ci și formele lor.

Dacă el și-a dat silința să traducă *«Eneida»* cea păgînească se simția cu atît mai vîrtos îndemnat să traducă *«Comedia Divină»*, care e pe lîngă celelalte și model de didactică creştinească, precum și părți din literatura așa zisă «sanscrită», pe care o socotea neîntrecută în frumusețea ei.

Și dacă e vorba, traducerile făcute de dînsul e una din cele mai prețioase părți ale literaturii noastre.

Au fost, ce-i drept, mai unul, mai altul de părerea, că nu ar fi trebuit să facă dînsul traducerea *«Eneidei»* în exametri. Nu mai încape îndoială, că făcută fie în proză, fie în alexandrini ori în vers poporal îndoit, traducerea ar fi fost și mai ușoară pentru traducător, și mai pe înțeles pentru publicul cel mare, n'ar fi fost însă o traducere în adevăratul înțeles, ci numai un fel de tălmăcire *«in usul»* școlilor secundare.

Lui Coșbuc nu îi era ertat să o facă decît așa cum a făcut-o, reproducînd originalul în toate amănuntele formelor lui.

Acelaşi e rostul tuturor traducerilor făcute de dînsul. Partea, pe care ni-a dat-o el pentru comoara noastră literară, ar fi ciuntită dac'am scoate din ea traducerile, care, făcute fiind cu multă măestrie, ne'ncîntă nu numai ca conținut, ci și ca

formă în toate privinţele desăvîrşită şi de aceea au să fie luate drept modele.

Cel ce vrea să se dumirească asupra formelor gramaticale ale limbii romîne are să cetească cu toată luarea aminte poesiile lui Gheorghe Coşbuc. Poesiile lui Gheorghe Coşbuc are să le cetească cel ce ţine să ştie, cum se aleg, se'ntrebuinţează şi se aşează vorbele 'n romîneşte. Tot poesiile lui are să le citească cel ce vrea să se dumirească asupra prosodiei, asupra rimării şi 'n ceeace priveşte stilul şi compoziţiunea, arta poetică — în genere.

In deosebi pastelele, idilele şi baladele, precum şi multe din traducerile lui sunt modele în toate privinţele desăvîrşite, în vîrtutea cărora el are să fie socotit drept cel mai de frunte dintre îndrumătorii noştri în ceeace priveşte arta poetică.

I. L. CARAGIALI

I

Una din marile mulţumiri ale vieţii e să fii om şi să stai în toată tigna de vorbă cu alt om.

Aceasta o vor fi sîmţit toţi cei ce au avut din cînd în cînd mulţumirea de a fi stat de vorbă cu el, care era, cum se zice, o adevărată grădină de frumuseţe.

Eu i-am făcut cunoştinţa în ajunul răsboiului dela 1877 prin Eminescu, care-l ştia încă din timpul cutreierărilor lui cu trupele de actori şi ţinea să şi-l ice tovarăş de lucrare în redacţiunea ziarului «*Timpul*».

«Nu e, —zicea, —la Bucureşti altul, — cel puţin eu nu ştiu altul».

Şi l'a şi luat, dar şi vai era de sufletul zeţarilor din tipografia acum de mult reposaţilor Thiel şi Weiss.

Nu doară că ne sculam pe la zece şi ne pomeniam la redacţiune pe la amează-zi, nici că tăiam cu foarfecile ori dădem fiţuică cu fiţuică manuscript indescifrabil. Eram în păr pela opt, ba adeseori chiar pela şapte şi aduceam fiecare în buzunar manuscript curat şi citeţ, căci Eminescu mai era pe lîngă toate celelalte şi de părerea, că slova proastă strică efectul. Mai aveau însă zeţarii să aştepte pînce ajung să puie mîna pe manuscriptul cel frumos.

Luaserăm adecă Eminescu şi eu încă dela Viena obiceiul de a citi împreună tot ceeace fie unul, fie altul avea de gînd să publice, şi eu îi citiam ceeace a scris el, iară el îmi citia ceeace am scris eu.

Acum, Caragiali, adevărat mare maiestru în ale citirii, citia atît cele scrise de noi, cît şi ceeace scria el însuşi.

Citia mai întîiu articolul în întregimea lui, ca să ne putem da seamă despre «impresiunea totală».

Urmau asupra vederilor generale discuţiuni, care se 'ntindeau foarte departe pătrunzînd din politică în economia naţională, în etică şi 'n estetică, în scrutarea firii particulare a poporului romîn, a istoriei lui şi a stărilor, în care se află azi ţara, discuţiuni vii şi variate, care nu se mai puteau sfîrşi.

Era lucru de frumuseţă nespusă.

Eminescu, om avîntat, de o fire impulsivă, cu mintea luminoasă, cu sufletul plin de duioşie şi cu o extraordinară cultură generală, era nesecat în gîndiri adimenitoare, iar Caragiali, care puţine învăţase, dar pentru toate — îşi avea mintea deschisă şi toate era în stare să le 'nţeleagă din puţine vorbe, era încîntat şi sta 'n faţa lui cu ochii scrutători, hîtru nesăţios, care toate vrea să le afle, şi-l sgîndărea mereu mai cu «Aş!», mai cu «Nu se poate!», mai cu «Ba bine că nu!», ca să scoată din el tot ceeace avea în sufletul lui.

«Manuscript!» striga băiatul din zeţărie, ivindu-se 'n prag.

Eminescu lua la goană pe imbecilul soios, care îndrăznia să turbure prin prezenţa lui discuţiunile.

«Bine, — ziceam eu, — dar ziarul trebue să fie distribuit pela patru».

«Dă-o dracului gazeta! — întîmpina Caragiali. — Nu merită publicul să ne stricăm cheful de dragul lui».

Treceam cu toate acestea la a doua citire şi se 'ncepea discuţiunea pe amănunte, frază cu frază, propoziţiune cu propoziţiune, vorbă cu vorbă.

Numai puţini dintre cititorii acestei dări de seamă pot să-şi închipuiască îndîrjirea, cu care se discutau cestiunile de gramatică pe timpul cînd Eminescu şi eu ne urmam studiile la Viena şi cît de urgisiţi ne făcuserăm amîndoi pentrucă susţineam direcţiunea poporală şi astfel eram aderenţi ai «Junimii» — atunci «cosmopolite».

In redacţiune cestiunile de gramatică erau cu toate aceste discutate în toată liniştea, căci în materie de limbă romînească Caragiali era deasupra.

Eminescu avea cunoştinţe uimitoare în ceeace priveşte literatura universală, cunoştea dar cu atît mai vîrtos literatura romînească, şi cărţile bisericeşti, şi cronicarii, şi scriitorii epocei de renaştere. Caragiali avea mult simţimînt de limbă şi cunoştea mai bine decît Eminescu limba aşa numită viuă, care era vorbită în toate zilele. Eu ştiam numai limba pe care am învăţat-o alergînd cu alţi ştrengari dela Şiria pe cîmp, printre vii şi pe dealuri.

Pentruca să fie dar pace şi bună înţelegere prietenească, am admis chiar dintru început, că Eminescu are dreptate cînd zice, că lucrarea literară de astăzi e continuarea lucrării literare din trecut şi că bine romîneşte e numai ceeace se potriveşte cu cronicarii şi cu cărţile bisericeşti, dară are dreptate şi Caragiali, care zice, că ne adresăm la cei ce trăiesc azi şi astfel avem să scriem cum vorbesc ei, ba am dreptate şi eu, care ziceam, că din sufletul poporului avem să ne luăm inspiraţiunea şi bine romîneşte e aşa, cum pretutindeni vorbesc Romînii.

Deoarece nici una dintre gramaticele, care existau atunci, nu se potrivia cu aceste principii, ni-am pus de gînd să ne croim noi o gramatică — aşa numai pentru noi.

Eminescu a luat asupra sa etimologia, Caragiali s'a pornit să stabilească sintaxa, iară eu îmi dădeam silinţa să mă dumiresc în ceeace priveşte alegerea, întrebuinţarea şi aşezarea vorbelor potrivit cu firea limbii romîneşti.

«Manuscript!» — striga iar băiatul.

«Stai, infamă creatură, — îi răspunde Caragiali; — nu vezi că fraza e rău construită!?»

Urma o lungă discuţiune, în care Caragiali ne convingea, că pronumele «*care*» nu poate să fie înlocuit cu «ce» decît cînd substantivul, la care se raportă, stă în nominativ şi că înainte de «*care*» se pune virgulă, iar înainte de «ce» nu se pune decît fiind subordonata dreaptă.

«Manuscript!» — striga băietul.

«Ptiu! — păcatele mele! — striga şi Eminescu. — Nu vezi că vorba e rău declinată!?»

Urma o discuţiune, din care ne dumiriam, cînd substantivul terminat în *ă* are genetivul în «*ei*» şi cînd în «*ii*».

«Manuscript»!

«Ai răbdare, băiete! — ziceam eu. — Mai avem cîteva vorbe rău aşezate, să le mutăm şi scapi de aici».

Aşa mergeau lucrurile şi, se 'nţelege, mult n'au putut să meargă tot aşa.

Venit de curînd dela Iaşi, Eminescu luase cu chirie o căscioară cu pridvor, care azi nu mai există. Se afla 'n strada Speranţei, cam unde azi se află casele artistului Dinicu, şi avea două încăperi, pe care Eminescu le mobilase, ici masa de brad, colo rafturile cu cărţi, un pat din topor, cîteva scaune, un cuier şi drept dulap o ladă mare.

Stăteam pînă seara de vorbă în localul redacţiunii, apoi ne duceam acasă la Eminescu, unde nu ne mai supăra băietul din zeţărie.

Eminescu aprindea spirtul la maşina de cafea, care nu-i lipsia niciodată de pe masă, şi fumam, luam cafele şi puneam lumea la cale — câte odată pînă 'ncîntatul cocoşilor.

De cele mai multe ori o făceau însă numai ei singuri aceasta, căci eu mai aveam şi alte treburi.

Citiau mult şi unul, şi altul, erau mereu nedumiriţi şi sămînţa de vorbă nu li se mai sfîrşia.

Odată pe săptămînă, de obiceiu Vinerile, aveam sărbătoare mare, serata literară a «*Junimii*», dela care ei nu lipsiau niciodată şi se 'ntorceau totdeauna ca albinile din livedea înflorită.

Aşa s'a îndrumat I. L. Caragiali spre desăvîrşirea fiinţei sale, ca să ajungă în cele din urmă, dăscălindu-se însuşi pe sine, unul dintre cei mai luminaţi între contimporanii săi.

II

Au fost Caragiali şi Eminescu prieteni in cel mai bun înţeles al cuvîntului, căci cei ce se aseamănă se însoţesc, dar ei nu puteau să-şi rămîie prieteni.

Ceeace i-a apropiat erau cultul formei, iubirea de adevăr şi religiositatea.

In deosebi în ceeace priveşte cultul formei Caragiali era mai presus de Eminescu. Pe cînd acesta se pierdea în lumea gîndirilor şi era încîntat şi stăpînit de propriile sale idei, încît adese-ori cădea în exagerări şi nesocotia forma, în care-şi dă ideile pe faţă, Caragiali era totdeauna atît în vorbă, cît şi mai ales în scris în deplin stăpîn pe sine însuşi şi punea forma mai presus de toate. Pe cînd Eminescu îşi căuta mulţumirile numai în cele gîndite, Caragiali se'ncînta de muzică, de pictură, de architectură, de balet, de tot ceeace e frumos, şi căuta în toate proporţiuni măreţe, împărţire simetrică şi armonie desăvîrşită.

Această superioritate i-o recunoştea şi Eminescu şi totdeauna, cînd scria, avea în vedere mai ales pe Maiorescu şi pe nemilosul Caragiali şi nu odată-mi zicea «Las' c'a tăcut şi hătrul de Caragiali».

Caragiali se avea'n vedere numai pe sine însuşi. Pe cît era de rău de gură faţă cu alţii, pe atît de nemilos era şi faţă cu sine însuşi.

De aceea a şi scris atît de puţin, deşi atît de multe ar fi avut să spună.

Scria o pagină şi o copia curat şi cu o slovă frumoasă, apoi şi-o citia. O strîmbătură, — alta, — iar alta: ici o vorbă nu i se părea aleasă adequat cu gîndul lui, colo alta era rău întrebuinţată ori greşit aşezată, — un gînd nu-i ieşia destul de 'nvederat la iveală. Deoarece corecturile îi erau nesuferite, copia pagina din nou cu slova încă mai frumoasă. Era în stare să copieze şi de zece ori şi apoi să rumpă pagina şi să se ducă la plimbare.

Acesta e cuvîntul, pentru care după cîteva luni de zile a ieșit din redacțiunea ziarului «*Timpul*».

«Sunt, — mi-a zis el, — om incapabil de a scrie la gazetă».

«Prostii! — a 'ntîmpinat Eminescu. — N'ai dat pîn' acum nimic ce nu era bun».

«De! — a răspuns el. — Li-o fi plăcînd altora, dar nu-mi place mie. Nu mă mai maltratez însumi pe mine mușcîndu-mi buzele cînd văd tipărit ceeace am scris!?»

S'a întîmplat adeseori, ca el să fie luat drept om de rea credință fiindcă nu s'a ținut de angajament.

O mare nedreptate i se făcea: era de bună credință cînd primia însărcinarea, dar nu-l ierta firea să se batjocorească însuși pe sine făcînd ceeace nu se potrivește cu vederile lui.

Eminescu li s'a făcut multora urgisit pentrucă a avut îndrăzneala de a spune adevăruri jignitoare. N'aveam însă decît să ne dăm seamă despre cele ce se petreceau împrejurul lui pentruca să-l socotim om îngăduitor, care toate le vede, le 'nțelege și le judecă, dar numai puține spune, știe să cruțeze și să ție seamă de împrejurări și numai pe ici pe colo, pela colțuri ridică vălul.

Caragiali nu era în stare să fie cruțător.

Era destul să i te uiți în față pentruca să simți adîncul dispreț ce se dedea pe față în zîmbetul lui sarcastic și 'n agerii lui ochi.

Nici tăiat nu spunea omul acela ceeace nu-i era 'n gînd.

«Ori tac, — ne zicea el, — și rîd pe 'nfundate, ori îi batjocoresc, ca să rîdă și ei înșiși de sine!»

Așa a și făcut, și rîs-au, rîd și vor rîde mulți în fața oglinzii ce el le-a pus-o în nas.

«Ori puneți pază gurii, ori spune-o verde romînește! —» zicea el cînd citia «generalitățile» lui Eminescu ori eufemismele lui, cum erau Carol cel «*Ingăduitor*» ori «*dolicho-dactilul*» Costinescu (patru clase primare și un curs de violoncel).

«Cinicul Caragiali» — șoptia Eminescu printre dinți, dar nu-l punea în rînd cu alții, îl avea sus în gîndul lui și se bucura, că e om, cînd stetea de vorbă cu el.

Dar ceeace mai mult îi apropia era religiositatea în cel mai larg înțeles al cuvîntului.

Eminescu avea, ce-i drept, o foarte pronunțată înclinare spre buddhism, iar Caragiali era creştin drept credincios, care se închină și se dă în paza Domnului fără ca să mai scruteze cele nepătrunse de mai presus de toate neajutorata minte omenească ; amîndoi erau însă deopotrivă pătrunşi de gîndul, că această lume pînă 'n cele mai mici amănunte ale ei atît de rațional alcătuită nu mai de o pururea dăinuitoare ființă rațională a putut să fie plăsmuită, că sufletele lor nu pot să fie decît părticele din acea ființă, și amîndoi deopotrivă erau cuprinși de un fel de milă către nenorociții, care nu sunt în stare să cuprindă gîndul acesta.

Orișicît de mult i-ar fi apropiat și orișicît de strîns i-ar fi legat aceasta, ei erau fiecare el însuși, doi oameni atît de deosebiți unul de altul, încît trebuiau neapărat să intre adeseor în conflict.

III

I. Luca Caragiali a fost bun fiu, bun soț și bun părinte, dar nu din slăbiciune, ci din sîmțămînt de datorie, ca om adevărat, care nu e mulțumit de sine însuși decît făcînd ceeace după propria lui convingere trebue să facă.

Eminescu era om de fire duioasă, care toate le făcea din iubire către alții. Dacă i-ai fi tăiat o rană adîncă și-ai fi sgîriat în acelaş timp pe altul, el ar fi alergat sângerând să pună plastru pe sgîrietură. Era flămînd, sgriburia de frig, umbla jerpelit și-i lipsia adăpostul, și se văieta, că atîți și atîți se sbat în luptă cu grele nevoi. Durerile lui erau durerile obștești, iar mulțumirile lui erau gîndul înălțat, inima curată, cerul senin, cîmpul verde, poiana 'nflorită, crîngul plin de păsări voioase, copiii sburdalnici, lumea 'nveselită, — viața desfășurată în orișice fel după rînduiala firească.

Trăind amîndoi în mijlocul unei lumi, în care atît de multe nu erau cum trebue să fie, și sortiți din naștere să le vadă, să

le înţeleagă şi să le judece toate, ei se sîmţiau oarecum osîndiţi a-şi trăi traiul. Pe cînd însă unul, care le judeca toate cu inima, era cuprins de mînie, celalt, care le judeca cu mintea, era scîrbit; pe cînd unul se avînta la mustrări din ce în ce mai aspre, celalt isbucnia 'n hohote de rîs; pe cînd unul stăruia în gîndul, că buni au fost, buni trebue să fie şi buni vor şi fi oamenii, celalt îi prezenta pe Nae Ipingescu, pe Rică Venturianu, pe Titircă, pe Coana Veta, pe Trahanache, pe Tipătescu, pe Zibal şi pe toţi ceilalţi şi-l încredinţa, că aşa sunt oamenii de rînd, aşa au fost totdeauna şi aşa au să şi rămîie în vecii vecilor, unii proşti, alţii mişei, nişte pocitanii, care rîd cu poftă cînd se văd înşişi pe sine cum în adevăr sunt.

Dacă cinic îi era Caragiali lui Eminescu, acesta îi era lui Caragiali un copil naiv, care-i socoteşte pe ceilalţi oameni la fel cu sine, şi nu-şi dă seamă, că ei sunt nişte imbecili, pe care nu-i iartă puterile a fi cum trebue şi ar şi voi să fie.

S'a zis mereu şi se va mai zice, că Eminescu, care a jignit pe atît de mulţi, a fost un pesimist morocănos, şi n'o să-mi mai dau silinţa să conving pe cei ce-o cred, că n'o cred şi cei ce-o spun, ca să se apere. Prea sunt mulţi aceştia pentruca să nu-mi fie zadarnică silinţa.

Dacă însă pesimist a fost Eminescu, atunci avem să-l punem în rîndul optimiştilor pe Caragiali, care ni-a prezentat un întreg şir de stîrpituri zicîndu-ne: ăştia sunt oamenii, în mijlocul cărora îmi petrec viaţa, aşa sunteţi voi şi aşa o să şi rămîneţi, unii proşti alţii răi, toţi deopotrivă incorigibili.

Sunt atît în limba şi în concepţiunile lui Caragiali, cît şi în viaţa lui multe amănunte, care nu se vor fi potrivind nici cu gustul, nici cu vederile mele ori cu ale tale, dar se potriviau toate cu convingerile lui de om, care se pune 'n gîndul său mai presus de cei ce se 'njosesc ei înşişi pe sine dîndu-se robi propriilor patimi şi dispreţueşte pe cei ce se răţoesc împrejurul lui socotindu-se şi ei oameni.

A rîs, rîde şi va mai rîde atîta lume asistînd la reprezentarea «*Scrisorii perdute*» fiindcă puţini de tot au mai rămas cei ce-şi

dau seamă, că e lucru de plîns cînd autorul ne sileşte să recunoaştem, că în adevăr nu cel mai vrednic, cel mai cum se cade, nici cel mai curat suflet, ci cel mai tîmpit şi mai mişel iese 'n lumea noastră învingător.

Nu se putea să nu rîdă şi el de noi cînd vedea, că toţi îi dăm dreptate, dar nimeni nu se 'mbărbătează să 'ndrumeze societatea noastră spre o vieţuire mai omenească.

Nici una din mult gustatele comedii ale măiestrului Caragiali nu e comedie în adevăratul înţeles al cuvîntului.

Rîdem în comedie de micile slăbiciuni ale omului nevinovat. In comediile lui Caragiali suntem ispitiţi să rîdem de cele mai urîte patimi ale unor oameni eticeşte morţi, care numai în cimitir, la casa de nebuni ori în ocnă pot să sfîrşească.

«Aş! — zicea măiestrul, — cîndva ori aiurea: aci la noi minciuna, laşitatea, uneltirea mişelească, seducţiunea, adulterul — sunt nimicuri pline de haz, de care rîd toţi cu multă poftă».

Rîdea şi el de cei ce rîdeau.

Rîzînd însă umbla de ici pînă colo căutîndu-şi ca un fel de zănatic vre-un rost potrivit cu firea lui şi s'a dus în cele din urmă departe, unde a murit pe neaşteptate, fără de lumînare, rămas el singur în iatacul lui.

Nu poate nimeni să ştie, care i-a fost cel din urmă gînd. Dac' a zis însă în clipa morţii ceva, el n'a putut decît să-şi facă, precum îi era obiceiul, de trei ori semnul crucii şi să şoptească «Har Domnului, c'am trecut, însfîrşit, şi prin aceasta!».

* * *

A fost şi el, ca Eminescu, unul dintre aceia, pe care mulţi îi ştiu cum în adevăr nu sunt şi numai puţini de tot îi înţeleg cum ei înşişi voiau să fie.

Are să crească el şi să se 'nalţe în gîndul tuturora, căci puterea adevărului e toată covîrşitoare.

Vor fi avînd dreptate cei ce spun, că nu era adevărat ceeace zicea Caragiali.

Oameni pociţi, fie proşti, fie mişei, au fost şi vor şi fi totdeauna şi pretutindeni, căci natura e nesecată ’n forme şi intrarea ’n fiinţă nu se face după calapoade. Societatea omenească nu s’ar fi închegat însă şi n’ar putea să dăinuească, dacă cei mai mulţi dintre oameni n’ar fi cum se cade şi n’ar avea destulă putere, ca să îndrumeze pe cei proşti şi să ţie ’n frîu pe cei mişei. Ceeace lipseşte, după părerea lui Eminescu, în societatea noastră e această putere a celor mulţi, care tolerează mişelia şi se lasă să fie terorizaţi de mişei.

«*A fi bun va să zică a fi prost*!» ne zicea Eminescu în fiecare zi. O zice şi Caragiali în toate operele lui, în care totdeauna cei buni rămîn de batjocură. Vorba e însă, ca ei, ştiindu-se mulţi, să se ’mbărbăteze şi să se ridice deasupra.

Greşia Caragiali cînd zicea, că aceasta nu are să se ’ntîmple niciodată.

E însă mult şi neîndoios adevărul, pe care ni-l prezintă în concepţiunile lui şi e ademenitoare forma desăvîrşită, în care el îşi dă pe faţă gîndirile. Au trăit în timpul vieţii lui Caragiali şi oameni, care n’au rîs, ci au fost cuprinşi de adîncă întristare cînd şi-au dat seamă, că nu sunt închipuiri deşerte, ci fiinţe vieţuitoare pocitaniile omeneşti, pe care le «admiră» lumea în «Noaptea Furtunoasă» ori în «Scrisoarea Perdută», şi fiinţe vieţuitoare, pe care le ’ntîlnim pretutindeni în calea noastră. Azi asemenea oameni sunt mai mulţi, mîine vor fi de tot mulţi, iar poimîne se vor îmbărbăta şi pocitaniile de tot felul se vor ascunde prin toate colţurile.

Abia atunci vom fi ajuns să ne dăm seamă, cine a fost I. L. Caragiali şi cît de mult a contribuit el la ridicarea nivelului cultural şi moral al societăţii noastre.

EMINESCU ȘI CARAGIALI

Doi oameni în multe privințe foarte deosebiți, care se căutau unul pe altul și se bucurau cînd puteau să petreacă un ceas-două împreună. Era o plăcere nu numai pentru dînșii, ci și pentru ori-și-cine, care vedea cum petrec împreună.

Mi se întîmpla din cînd în cînd să mă aflu cu Caragiali într'o cafenea, într'un restaurant, la vre-o serbare, undeva, unde sunt mulți oameni, care intră. ies, vin, stau, se duc și treceau ceasuri întregi fără ca să schimbăm vre-o vorbă. Cu toate aceste petreceam foarte bine împreună. Una din marile lui slăbiciuni era să se uite la cei ce îi trec prin față ori stau în preajma vederii lui, să scruteze mutre, să prindă gesturi și atitudini, — o slăbiciune, pe care o aveam și eu, ba mi-a rămas și pînă 'n ziua de azi.

Imi dedea din cînd în cînd cu cotul, îmi trăgea cu ochiul, îmi șoptia, — «ai văzut?» — și atîta era destul pentru ca să ne înțelegem.

«Măi! — mai zicea cîte odată. — Natura nu lucrează după tipare, ci-l toarnă pe fiecare după calapod deosebit. Unul e sucit într'un fel, altul într'alt fel, fiecare 'n felul lui, încît nu te mai saturi să-i vezi și să-ți faci haz de ei».

Eminescu n'avea ochi pentru asemenea amănunte din lumea, în mijlocul căreia se afla. Ori-și-cît de multă lume și ori-și-cît de mare gălăgie ar fi fost împrejurul lui, el nu se abătea dela cele ce se petrec în sufletul său. Zgomotul și forfoteala îl supărau, ce-i drept, dar nu-l scotiau din ale lui. Ii era fără îndoială mai pe plac să stee 'ntr'un colț liniștit ori să se plimbe pe la locuri dosnice, dar șirul gîndirilor nici în mijlocul celei mai mari gălăgii nu și-l pierdea și discuțiunea odată începută o urma cu aceeași limpezime în toate împrejurările.

Era însă ceva ce-l stingherea și pe el. Luna ivită pe cîmpul senin al cerului, asfințitul soarelui, farmecele zorilor de zi, liniştea sărbătorească a nopții de vară, viscolirea zilelor de iarnă, furtuna ori vederile ce se desfăşură 'n fața celui urcat în luminoasa culme de munte, aceste-l făceau să-și îndrepteze în afară luarea a minte.

Prin fața lui Caragiali ivirile de felul acesta treceau nebăgate în seamă — ca lucruri fireşti, de sine înțelese, lipsite de farmec.

Am stat cu el o vară la Buşteni. El îşi petrecea timpul mai printr'un restaurant, mai prin altul, mai plimbîndu-se prin parc, pe şosea ori pe peronul gării, unde se aduna lumea. Niciodată n'am reușit însă să-l înduplec a lua parte la excursiunile ce făceam prin împrejurimi, şi rîdea de mine cînd îi vorbiam despre plăcerea de a străbate înfundăturile văilor şi peste coaste prăpăstioase pînă 'n poienele culmilor.

Eminescu fugia de ori-şi-ce îngrămădire de oameni şi se sîmția bine singur în mijlocul naturii. Cea mai încîntătoare muzică era pentru dînsul freamătul brădetului şi vîjiitul pîrîului ce se varsă spumegînd printre stînci. Cînd am sosit la Iaşi, cel dintîi gînd al lui a fost să mă duc la Copou şi apoi la Socola, ca să-mi arate vederile ce se deschideau spre lunca Bahluiului şi să mă plimbe prin crîngurile de prin pregiurime, ca să mă 'ncînt şi eu de frunzişul pişcat de brumă şi să iau parte la plăcerea lui de a călca pe frunzele scuturate de vînt, care fîşie la tot pasul.

Alta era însă ceeace mai ales îi deosebia unul de altul.

In gîndul lui Eminescu izvorul a toată suferința omenească erau trebuințele omeneşti, și 'n lume ar fi mare belşug în toate cele ce-i pot fi omului de folos, dacă fiecare s'ar mulțumi cu ceeace îi este neapărat de trebuință. Oamenii se urăsc şi se luptă între dînşii pentru că sunt nesățioşi, şi el se sîmția nenorocit pentru că era osîndit din fire să iee parte la durerile şi la bucuriile altora, căci durerile sunt multe, iar bucuriile puține. Deaceea îi erau urgisiți învingătorii, care cheltuesc unul ceeace agonisesc prin munca lor o sută ori chiar o mie de inşi, şi era cuprins de o milă dispreţuitoare faţă cu cei ce suferiau să li se

stoarcă măduva din oase. In viață, cea mai prețioasă i se părea partea petrecută dormind, căci în somn fiecare este numai el însuși și nu sufere și împreună cu alții. Dacă ar fi avut deci bogății mari, Eminescu ar fi cheltuit tot puțin pentru sine însuși și mult pentru cărți, pentru manuscripte vechi și pentru fel de fel de alte nimicuri rămase dela buni și străbuni, precum și pentru opere de artă, în care e înfățișată partea luminoasă a vieții. Mulțumirea de a fi alinat suferințele altora numai arare-ori ar fi căutat-o și atunci, căci după părerea lui suferințele omenești sunt atît de multe și de mari, încît nu pot să fie înlăturate decît prin o îndrumare morală, în urma căreia fiecare își înfrînează poftele și rîvnește mai ales la mulțumiri sufletești.

Cu totul altfel își gîndia Caragiali rostul vieții omenești.

Satisfacerea ori-și-cărei trebuințe e o plăcere, — zicea el, — fără trebuințe nu e nici o plăcere cu putință, și cu cît mai multe, mai vii și mai felurite îți sunt trebuințele, cu atît mai multe plăceri poți să ai, cu atît mai prețioasă și mai plină de farmec e viața ta. Nu zicea nici el, că n'ar fi bine, ca fiecare să-și pună frîu și să se mulțumească cu ceeace îi este de neapărată trebuință, dar stăruia cu îndărătnicie în convingerea, că nesațiul e 'n firea omenească și că e pornit fiecare să alerge după cîștiguri fără muncă și să asuprească pe cei mai slabi de cît dînsul, că cei asupriți se fac și ei asupritori cînd îi iartă împrejurările. Indrumarea morală, pe care o visa Eminescu, nu era după părerea lui Caragiali cu putință, căci omul e firește pornit spre fărădelegi, spre nesocotirea bunei rînduieli, spre rele făptuiri.

Deoarece Caragiali nu numai gîndia, ci și vorbia așa și rîdea cînd alții se resvrătiau, Eminescu îi zicea «*cinicul Caragiali*», — deși își dădea foarte bine seamă, că tocmai cinic în înțelesul lui Diogen Caragiali nu era. Din contra, dacă acesta ar fi dispus de bogății mari, le-ar fi cheltuit în timp scurt, căci în gîndul lui trebuințele omenești erau tot atît de nemărginite ca timpul și ca spațiul. Mai mult: risipind, el se socotia om, care săvîrșește fapte bune, căci ceeace împinge societatea omenească

spre desvoltare e rîvna neastîmpărată de a satisface trebuinţele din ce în ce mai numeroase şi mai întețite.

Chiar şi dacă n'ar mai fi fost, cum în adevăr erau, şi multe altele, prin care se deosebiau, două lumi se isbiau una de alta cînd ei se 'ntîlniau şi-şi dedeau pe față fiecare felul de a gîndi.

Dacă însă în multe privinţe erau deosebiţi unul de altul, în altele se asemănau, ceeace îi făcea prieteni buni.

Nu-mi aduc bine aminte, cînd anume a venit Eminescu dela Iaşi, ca să intre în redacţiunea ziarului «*Timpul*». Era la 12 Octombrie 1877, cînd mi-a scris, că e gata să vie.

«Dar n'am cu ce veni, — adaugă. — Asta m'a făcut să-mi ţin gura pîn' acum. — 100 de franci pe lună: din ce dracu să plec? Am şi bagaje: cărți, manuscripte, ciubote vechi, lăzi cu șoareci și molii, populate la încheieturi cu deosebite naţionalităţi de ploşniţe. Cu ce să transport aceste *roiuri* de avere *mobilă* — în sens larg al cuvîntului — proprio motu ?»

Era deci grăbit omul şi după toată probabilitatea a plecat îndată — după ce-a primit banii pentru acoperirea cheltuelilor de călătorie, în tot cazul înainte de Sf. Dumitru. Puţin timp în urmă a intrat şi Caragiali în redacţiunea ziarului «*Timpul*».

Ceeace i-a apropiat era, înainte de toate, cultul formei.

Ţineau amîndoi să-şi cetească împreună scrisa mai nainte de a fi dat manuscriptul la tipar. Lucrul acesta era foarte cuminte, ei însă nu se mărginiau să cetească, ci începeau să şi discute mai întîiu asupra limbii, apoi şi asupra cugetărilor şi se pierdeau în discuţiuni în vreme ce paginatorul din tipografie cerea mereu manuscript Erau însă amîndoi de părerea, cà anume cele ce au să fie cetite de mulți trebue să fie scrise cu multă îngrijire, şi nu ţineau seamă de stăruinţele paginatorului, care nu-şi dădea seamă, că «*limba păsărească*» e propagată de oamenii, care scriu cu uşurință.

Al doilea principiu stabilit de dînşii era, că nu scriem pentru ca să ne dăm pe față cugetările, ci pentru ca să le reproducem în mintea acelora, la care ne adresăm, adecă să-i facem pe aceştia să gîndească ceeace voim noi. Urmează, că avem să alegem

totdeauna vorbele, de care în mintea lor se leagă gîndul ce avem în vedere şi să întrebuinţăm şi să aşezăm toate vorbele astfel alese potrivit cu deprinderile lor. Cînd ne adresăm dar la toţi Romînii, bune sunt numai vorbele şi formele gramaticale, cu care sunt deprinşi toţi Romînii ori cel puţin cei mai mulţi dintre dînşii.

Discuţiunea se urma spre a se dumiri unul pe altul, care anume dintre vorbe şi dintre formele gramaticale sunt de felul acesta.

Cetiseră amîndoi — pot să zic — tot ceiace pîn' atunci fusese scris în romîneşte, iar Eminescu în deosebi mai trăise atît în Moldova şi 'n Muntenia, cît şi 'n Bucovina şi în Ardeal, încît cunoştea limba poporului ca nimeni — poate — dintre contimporanii săi ; discuţiunile se înteţiau deci încît uitau cîteodată că e timpul să meargă la masă, iar alte dăţi îi prindea noaptea stînd de vorbă.

Eu dedeam pe timpul acela lecţiuni de limba romînă la şcoala normală a societăţii pentru învăţătura poporului romîn. Mă bucuram deci că, ascultînd, pot să mă prepar pentru lecţiunile ce aveam de dat.

Cu atît mai vîrtos se bucurau ei înşişi, căci, deprinzîndu-se a cumpăni fiecare vorbă mai nainte de a o fi pus pe hîrtie, nu-şi îndrumau cititorii spre limbă păsărească. Se mai bucurau şi alţii, căci era timpul, cînd T. Maiorescu introdusese studiul limbii romîne în şcolile secundare, cînd Iremia Circa, Mihail Străjanu, I. Manliu, Cîmpianu şi alţii îşi scriseseră manualele de gramatică şi foarte mulţi îşi aveau gîndul îndreptat spre cestiunile discutate de cei doi redactori ai ziarului «*Timpul*», care la seratele literare ale «*Junimii*», deşi cei mai tineri dintre cei de faţă, aveau multă autoritate tocmai pentru că erau bine dumiriţi nu numai ca scriitori, ci şi ca critici literari.

E o parte din istoria poporului romîn, asupra căreia arunc cîteva raze de lumină prin aceste amănunte.

E 'nvederat, că ei nu erau oameni, care se opresc la forme ci scurtează şi cele ce se aflau în dosul formelor, şi multă lumină

s'ar revărsa asupra timpului, în care au trăit dînşii, dacă ar mai fi cineva 'n stare să spună, cum îi judecau ei pe oamenii de din pregiurul lor. Deocamdată ar sevîrşi o faptă vrednică de toată lauda cel ce-ar lua asupra sa sarcina de a ne dumiri, dacă scriitorii ce-au urmat după dînşii sunt ori nu mai presus de dînşii în ceeace priveşte limba.

EMINESCU ȘI CARAGIALI

Felul lor de a concepe vieața

Satirele lui Eminescu şi comediile lui Caragiali ori și cît de deosebite ar fi ele atît în fond, cît și în formă, purced din aceeaşi obîrșie și anume din gîndul nestrămutat, că viaţa, de care în lumea aceasta putem să avem parte, nu e vrednică să ne înjosim ascunzîndu-ne de dragul ei gîndurile ori poate chiar spuind ceeace în adevăr nu gîndim.

Dacă ei, înzestrați amîndoi cu mari daruri firești, n'ar fi recunoscut fiecare îndeosebi adevărul acesta, trebuia neapărat să se pătrundă de el stând de vorbă în redacțiunea ziarului «Timpul», unde luaseră asupra lor sarcina de a-și da seamă despre cele ce se petrec în viața comună și de a spune adevărul asupra faptelor săvîrșite de contimporanii lor mai cu trecere.

S'a întîmplat, că pe ici — pe colo — cîte un om sfătos și-a dat pe faţă părerea de rău, că Eminescu a fost nevoit să-și cîștige pînea de toate zilele scriind articole pentru organul de publicitate al așa zișilor boieri ruginiţi. Ori şi cărui om cu judecată îi este însă destul să citească cîteva pagini din scrisa lui Eminescu pentru-ca să fie pe deplin încredințat, că cel ce le-a scris e un îndîrjit luptător împrotiva așa zișilor democraţi din timpul său și că el nu susținea vederile conservatoare pentru-că făcea parte din redacţiunea ziarului «Timpul», ci intrase în redacţiunea aceea pentru-că era pătruns de convingeri conservatoare.

Tot atît de puţin putea să aibă slăbiciuni democratice creatorul coconului Leonida, al lui Rică Venturianu, al lui Caţavencu, al lui Farfuridi, al lui Jupîn Titirică și al cetăţeanului turmentat, care nu ştie ce să facă cu votul său.

Amîndoi erau oameni chiar prin firea lor sortiți a stărui ca în societatea omenească conducerea s'o aibă cei mai cum se cade, cei mai bine pregătiţi, cei în toate privințele mai vrednici, și ei nu socoteau massele mari ale poporului pregătite spre a-i alege dintre cei mai mulţi pe aceştia.

Lucrînd deci în redacțiunea ziarului «Timpul», ei au fost cuprinşi de sîmţămîntul pentru dînşii dureros, că societatea, în mijlocul căreia li se petrece viaţa, e alcătuită în mare parte din oameni, care nu sunt cum trebue să fie, și că nici în viaţa publică, nici în cea privată desfăşurarea nu merge spre închegare, ci spre destrămare, că lucrurile au să meargă din rău în mai rău, dacă nu se va produce cît mai curînd o reacțiune spre însănătoșire. Caragiali era, ce-i drept, cu gîndul îndreptat mai mult spre viaţa familiară și susţinea, că cel ce nu e în familia sa, nu poate să fie nici în viaţa publică om cum se cade, în vreme ce Eminescu stătea în privința aceasta la îndoială: ei lucrau însă cu acelaşi zel în vederea reacțiunii.

Nu numai la vîrsta, în care se aflau ei atunci, ci și 'n timpul maturităţii oamenii ca dînșii își închipuiesc, că e ceva de capul lor și că pot să contribue la îndrumarea societăţii potrivit cu vederile lor. Abia tîrziu, în zilele bătrîneţelor, se ivește sîmţămîntul, că fie în bine, fie în rău, lumea își caută de drum și cel ce nu vrea să meargă cu ea rămîne mai mult ori mai puţin stingher la o parte.

Ceea ce-i apropia sufletește era atît potrivirea în gînduri și în sîmţăminte, cît şi credinţa în izbîndă, şi a fost un timp, cînd ei erau oare-cum nedespărțiţi şi mereu doritori de a se lumina unul pe altul.

Indeosebi Caragiali, născut în ceas bun, ar fi fost în toate împrejurările un om însemnat; el n'ar fi putut însă să fie ceeace a fost dacă n'ar fi trăit o parte din viața sa împreună cu Eminescu, care pentru dînsul era o nesecată comoară de știință şi de îndemnuri binecuvîntate.

Ca să-şi facă parte din comoara aceasta, el îl sgîndărea pe Eminescu puindu-se în pismă cu el.

Voia a bunăoară, să se dumirească asupra filosofiei lui Kant ale cărui scrieri nu era în stare să le citească.

«Măi, — îi zicea lui Eminescu, — drept să-ți spun, mie Kant, al tău mi se pare un mare moftangiu».

Eminescu, indignat că el îndrăznește să vorbească despre Kant, pe care nu-l cunoaște, se ințeția și-i vorbia ceasuri întregi despre filosofia lui Kant și despre rostul ideilor lui în istoria filosofiei.

Caragiali, ca să-l ție mereu cald, era totdeauna nedumirit și pornit spre contraziceri.

«Bine omule, — îi zicea cîte odată Eminescu, — dar mai deunăzi erai de altă părere».

«Știi că ai haz!? — îi răspundea Caragiali. — Cum am mai putea să discutăm, dacă am fi amîndoi de aceeași părere?»

Eminescu se supăra, dar urma cu rîvnă îndoită, și în felul acesta trecea știința de carte dela Eminescu la Caragiali și se apropiau din ce în ce mai mult unul de altul. In acelaşi timp li se dedeau însă pe față și deosebirile de vederi și de temperament.

Era, înainte de toate, una din care purcedeau multe altele.

Amîndoi erau de părere, că e chestiune de demnitate omenească să spui adevărul și se înjosește cel ce-și ascunde gîndurile ori spune ceeace în adevăr nu gîndește. Caragiali, care era cu gândul îndreptat spre viața familiară, trăgea din adevărul acesta conclusiunea, că i se cuvine ori și cărui om dreptul de a-și da în toate împrejurările pe față gîndurile.

«Nu! — striga Eminescu, — nu dreptul, ci *datoria*. De drept te folosești cînd îți dă mîna și-ți vine la socoteală, iar datoria ai să ți-o faci fie chiar și înfruntînd cele mai mari primejdii».

«Ba bine că nu! — întîmpina Caragiali. — Dacă e s'o fac, o fac pentru mulțumirea mea. Smintit ar trebui să fiu pentru-ca s'o fac și cînd pe urma faptei mele mi-ași expune familia la mari neajunsuri și ași avea mai multe suferințe decît mulțumiri»

«Aidadee! — zicea Eminescu. — Demnitatea prin bărbăţie şi prin lepădarea de sine se susţine, şi mulţumirea e cu atît mai viuă şi mai covîrşitoare, cu cît mai multe şi mai mari sunt greutăţile, pe care le învingi, şi primejdiile, pe care le înfrunţi, ca să-ţi faci datoria».

«Iată o mulţumire, de care mă lipsesc! — îl încredinţa Caragiali. Mai bucuros mă înjosesc spunînd adevărul numai cînd îmi dă mîna şi numai în forma, care-mi vine la socoteală. Pentru lepădarea de sine nu găsesc nici un îndemn în lumea noastră».

Pornită odată pe calea aceasta, discuţiunea se urma zi şi noapte şi ducea din ce în ce mai departe.

Stăruiau amîndoi în gîndul, că vinovaţi de reaua stare, în care se află societatea romînă, sunt mai presus de toate urmaşii boierilor, care atîta timp au stat în fruntea poporului romîn. Cei mai mulţi dintre dînşii, fiind lipsiţi de pietate faţă cu părinţii şi bunii lor, nu şi-au dat silinţa să se pregătească ei înşişi şi să-şi pregătească copiii spre a-şi păstra averile moştenite şi poziţiunea tradiţională în viaţa comună. Ei au suferit deci să se ridice în rînd cu dînşii slugile lor, fie «grecotei cu nas subţire», fie «bulgăroi cu ceafa groasă», fie arnăuţi, sîrbi, ruşi, armeni ori fel de fel de alţi venetici, care duc societatea romînă spre «*americanizare*», căci pentru dînşii Romînia nu e centrul vieţii culturale romîne, ci o simplă «*expresiune geografică*».

Toate acestea le admitea şi Caragiali. Eminescu însă, care cunoştea atît de bine trecutul neamului romînesc, era pătruns de convingerea, că Romînii s'au susţinut în luptă cu cele mai mari greutăţi şi-au ajuns încetul cu încetul cel mai însemnat dintre popoarele dela răsăritul Europei, pentrucă timp îndelungat a fost păstrată buna rînduială morală atît în massele poporului, cît şi în clasa conducătoare. Atît în massele mari, cît şi în rîndurile boerilor tot mai erau oameni, care stăruiau în nădejdea că cei mai destoinici dintre oamenii eşiţi din popor se vor uni cu cei mai cum se cade dintre boieri şi aristrocaţia intelectuală puind umărul cu cea tradiţională, va produce reac-

țiunea națională, care ea singură mai poate scăpa România de *«americanisare»*. Idealul lui erau Atena, care ea singură a făcut pentru omenire mai mult decît întregul popor elin, și Florența cea de tot mică, a cărei înrîurire culturală a fost mai hotărîtoare decît a restului mare din poporul italian.

Caragiali stătea la îndoială.

Oameni cum se cade, care țin la păstrarea bunei rîndueli morale, sunt după părerea lui totdeauna și pretutindeni pînă chiar și între «grecotei» și «bulgăroi», dar ei sunt prea puțini și prea lipsiți de vlagă pentru-ca să poată produce o reacțiune hotărîtoare. Hotărîtori sunt oamenii de rînd, care sunt mulți și se solidarizează, ca să se ridice deasupra și să-și facă treburile dînd la o parte pe cei ce îi supără stăruind asupra bunei rîndueli morale.

Mi-e peste putință să nu reproduc aici părerile unui om, care vorbește despre Caragiali fără ca să fie în stare a-l înțelege.

«Imoral e Tipătescu în viața publică și (în cea) privată; imorali (sunt) Zoe, Veta, Dandanache, Chiriac; imoral (e) Cațavencu plastograful; imorali (sunt) și interlopi toți eroii din «D'ale Carnavalului»; cînd nu sunt cu totul imorali, sunt imbecili ca Trahanache sau (ori) jupîn Dumitrache. *Unu singur e cinstit, și acela e un vițios și (un) bețiv: Cetățeanul turmentat, un adevărat simbol»*. (E. Lovinescu, Critice, vol. I, pag. 22).

Cu alte cuvinte: Caragiali ne prezintă pe oamenii *comuni*, care după părerea lui erau atunci hotărîtori în viața comună.

Cu toate acestea ceva mai jos ni se mai spune, că a răscolit Caragiali rănile «pentru *plăcerea de a le răscoli»*, apoi urmează:

«Caragiali n'a fost lipsit numai de idealism și de generozitate, dar și de poezie. Eroii săi nu au nici cea *mai mică umbră de farmec*, nici o eroină nu aduce cu ea o nelămurită *mireasmă de feminitate*, o notă de duioșie; pretutindeni chipuri deformate și grotești, pretutindeni dragostea văzută prin prisma mahalalei».

Foarte firește! — Pe el nu-l interesau casurile de tot rare, ci cele comune, dela care atîrnă desfășurarea socială.

El era nu numai «*generos*», ci totodată şi om cinstit, care spune lucrurile cum în adevăr le vede, iar aceasta nu pentru «plăcerea» de a fi răscolit rănile, ci dorind ca ele să fie vindecate.

E cu totul altă ce-va întrebarea, dacă el vede ori nu bine.

Deocamdată ştim, că tot ca el vedea și Eminescu, ba chiar și astăzi, după cincizeci de ani aproape, sunt oameni, care le văd tot aşa şi se însoţesc pentru-ca puind umăr la umăr să lecuiască rănile şi să fie şi la noi mai multă «*umbră de farmec*» și o mai lămurită «*mireasmă de feminitate*».

Cel ce se va fi îndoind despre aceasta n'are decît să cetească oarecare discursuri rostite în Cameră şi unele dintre articolele publicate prin coloanele ziarelor de azi, a bunăoară cel publicat în fruntea «Adevărului» dela 12 Martie a. c., unde ni se zice între altele:

«Nu vedem decît grija stomachului. In toate administraţiile se fură. Zilnic sunt descoperiţi înalţi funcţionari, cari au prevaricat milioane. Măriţi deodată cu talia nouă a ţării, micii borfaşi au pierit spre a lăsa locul marilor deturnători... Dezorientarea morală e de speriat. S'a pierdut aproape noţiunea lucrului moral şi acelui imoral... Un mercantilism respingător, care a luat masca luptei legitime pentru traiu, a gonit din societatea romînească idealul».

Aşa n'a scris nici Caragiali, nici Eminescu pentru că atunci, cînd scriau dînşii, lucrurile n'ajunseseră încă, precum se vede, atît de departe.

Iar altăceva e întrebarea, dacă cei însoţiţi spre a vindeca rănile «răscolite» au ori nu au să reușească. Eminescu nădăjduia că da, iar Caragiali zicea: «*Suntem cum am fost şi teamă mi-e ca nu cumva tot aşa să şi rămînem*».

Ziua de mîne ne va dumiri, care dintre amîndoi vedea mai bine lucrurile.

Deocamdată par'că mai mult Caragiali decît Eminescu.

CUPRINSUL

